

Marcin Braszak

Środa, przyroda i szlaki

**Małe vademecum systemu ochrony przyrody,
walorów przyrodniczych
i szlaków turystycznych wokół
Środy Wielkopolskiej**

srodawlkp.org

Spis treści:

	Wstęp.....	4
1.	Środa w podziale fizycznogeograficznym.....	5
	Środa w podziale fizycznogeograficznym (mapka i tabelka).....	6
2.	Ochrona przyrody wokół Środy Wielkopolskiej.....	7
2.1.	Ochrona przyrody wokół Środy Wielkopolskiej – szczebel krajowy.....	7
2.2.	Ochrona przyrody wokół Środy Wielkopolskiej – szczebel międzynarodowy.....	9
2.3.	Formy ochrony przyrody (wg. <i>Ustawy</i> , mapka i tabelka).....	12
	Obszar Chronionego Krajobrazu „Bagna Średzkie” – plan.....	13
	System ochrony przyrody wokół Środy (mapka)	15
2.4.	Jezioro Średzkie.....	16
	Jezioro Średzkie – mapka.....	17
2.5.	Natura 2000.....	18
2.6.	Żerkowsko – Czeszewski Park Krajobrazowy.....	19
	Żerkowsko – Czeszewski Park Krajobrazowy – chronologia form ochrony.....	21
	Żerkowsko – Czeszewski Park Krajobrazowy – plan.....	22
	Żerkowsko – Czeszewski Park Krajobrazowy – najciekawsze obiekty regionu.....	22
2.7.	Mickiewicz w Wielkopolsce.....	23
2.8.	Żerkowsko – Czeszewski park Krajobrazowy – miejsca.....	24
2.8.1.	Śmiełów.....	25
2.8.2.	Karczma „Jankielówka”.....	26
2.8.3.	Lgów.....	26
2.8.4.	Żerków.....	26
2.8.5.	Brzostków.....	27
2.8.6.	Punkt widokowy na zboczu Łysej Góry.....	27
2.8.7.	Miłosław.....	27
	Koleje losu miłosławskiego pomnika kosynierów – grafika.....	28
	Fazy budowy pałacu w Miłosławiu.....	30
2.8.8.	Radlin.....	32
2.8.9.	Wilkowyja.....	32
2.8.10.	Tarce.....	32
2.8.11.	Przybysław.....	32
2.8.12.	Komorze Przybysławskie.....	32
2.8.13.	Raszewy.....	32
2.8.14.	Dębno.....	33
2.8.15.	Grodziska w ujściu Proсны i Lutyni.....	33
2.8.16.	Czeszewo.....	34
2.9.	Rynna Jezior Kórnicko – Zaniemyskich.....	34
	Rynna Jezior Kórnicko – Zaniemyskich – najciekawsze obiekty regionu.....	34
2.9.1.	Jeziora w rynn timer zaniemysko – kórnickiej.....	35
2.9.2.	Kórnik i Bnin.....	35
2.9.3.	Zaniemysł.....	37
	Działania zagonu krzyżackiego w lipcu 1331r.....	38
2.9.4.	Dęby.....	38
3.	Otoczenie Krajoznawcze Środy i szlaki turystyczne.....	39
3.1.	Szlaki turystyczne.....	39

3.2.	Szlaki kulturowe.....	41
	Szlaki kulturowe – tabela.....	42
3.2.1.	Szlak Mazurka Dąbrowskiego.....	43
3.2.2.	Szlak Adama Mickiewicza.....	44
3.2.3.	Szlak Ryszarda Berwińskiego.....	49
3.2.4.	Szlak Wiosny Ludów.....	50
3.2.5.	Szlak Kościołów Drewnianych.....	54
3.2.6.	Szlak Wybitnych Wielkopolan.....	57
3.2.7.	Szlak Kolei Wąskotorowej.....	59
3.2.8.	Szlak Napoleoński.....	60
3.3.	Parki Kulturowe i Archeologiczne Parki Kulturowe.....	61
	Krajoznawcze otoczenie Środy Wielkopolskiej – mapa.....	62
	Szlak cysterski w Wielkopolsce – mapa	64
3.4.	Szlaki rowerowe.....	65

Wstęp

Ze Środy wszędzie blisko. Ten fakt wykorzystali już nasi antenaci ustalając, że z ówczesnych województw poznańskiego i kaliskiego najbliżej braci szlacheckiej do wspólnego spotkania i radzenia nad sprawami Rzeczypospolitej będzie jej właśnie w Środzie. Później nastąpiły rozbiory, następowały zmiany administracyjne, zmieniał się kształt województw, kształt granic państwa. Jedno się nie zmieniło – położenie Środy.

Wieki przemian kulturowych zachodzących w tej części obecnego województwa Wielkopolskiego i Polski ugruntowało pozycję Środy, jako miasta położonego w centrum jednej z najatrakcyjniejszych w kraju konstelacji regionów turystyczno – krajoznawczych. Stąd blisko dziś ze Środy – miasta jednego z najważniejszych zgromadzeń parlamentarnych I Rzeczypospolitej – do regionu gdzie rodziło się państwo Polskie reprezentowanego przez takie miejsca jak Giecz, Ostrów Lednicki, Gniezno i Poznań. W promieniu 50 km od miasta znajduje się połowa wielkiej „pętli” słynnego szlaku Piastowskiego, a wyruszając ze Środy wystarczy jeden dzień by zobaczyć cały szlak. Ledwie 12 km od granic miasta leży siedziba napoleońskiej donacji dla bohatera hymnu Jana Henryka Dąbrowskiego Winna Góra, z pałacem i kościołem, w którego krypcie generał został pochowany.

Obszar na południe od miasta, prócz olbrzymich walorów przyrodniczych zawartych w dzikiej dolinie rzeki Warty i chronionych m.in. dwoma Parkami Krajobrazowymi, systemem obszarów Natura 2000 i chronionego krajobrazu zawiera tak ważne miejsca jak fragment Wielkopolskiej pętli cysterskiej (Łąd n. Wartą, nieco na wschód od Środy) czy położone nieco na uboczu, w zaciszu Mickiewiczowski Śmietów, z pałacem, w którym mieści się muzeum poety („Mickiewiczowski Park Kultury”), Żerków i Miłosław – siedziba Mielżyńskich, a później Kościelskich, z pierwszym w Polsce, ciekawym w formie, pomnikiem Juliusza Słowackiego. Południowy zachód to wspaniała w formie rywna jezior kórnicko zaniemyskich, polodowcowa przyrodnicza perła jezior z turystycznym Zaniemyślem (grób z ciekawym pomnikiem hr. Edwarda Raczyńskiego) i jednym z największych arcydzieł neogotyku angielskiego w Polsce, zamkiem Działyńskich i Zamoyskich w Kórniku. W podmiejskiej dzielnicy Prowent stoi dom rodziny Wisławy Szymborskiej. Nieco dalej znów dolina Warty i wielkie walory przyrodniczo – kulturowe Wielkopolskiego Parku Narodowego, ze wspaniałym Muzeum Narodowym Rolnictwa w Szreniawie i tajemniczą wyspą na jeziorze Góreckim. Wzdłuż Warty na południe podążamy obszarem Rogalińskiego Parku Krajobrazowego ze wspaniałym rezydencjonalnym Rogalinem Raczyńskich i prastarymi dębami, a dalej obszarem Parku Krajobrazowego im. Dezyderego Chtapowskiego, wielkiego Wielkopolanina, żołnierza i patrioty, który dał imię Parkowi obejmującemu takie perły jak Racot, Kopaszewo i Turew – rodową siedzibą generała. Do tego jeszcze, rzec jasna Poznań, z nieprzebraną kopalnią atrakcji krajoznawczych. Zatem... ze Środy wszędzie blisko.

Już na pierwszy rzut oka w tej pobieżnej wyliczance walorów krajoznawczych regionu średzkiego ogromną rolę spełniają połączone tereny zielonych, chronionych i jeszcze czasami dzikich, jak choćby południowa część lasów żerkowsko – czeszewskich. Ilość form ochrony przyrody wokół Środy przedstawia cały niemalże wachlarz możliwości opisanych stosownymi ustawami. Szczególną rolę w tym systemie spełnia meandrująca Warta, wokół której system chronionych przyrodniczo obszarów tworzy prawdziwe zielone płuca regionu.

1. Środa w podziale fizycznogeograficznym.

Przedstawiony przez J. Kondrackiego podział opiera się o numerację regionów w systemie dziesiętnym oraz hierarchicznie skonstruowanym systemie podstawowych jednostek: *megaregion*, *provincia*, *podprovincia*, *makroregion*, *mezoregion* i *mikroregion*. W niektórych miejscach wyróżnić można jeszcze tzw. *frakcję krajobrazową* (komórkę). W systemie tym **Europa** (jako część świata) oznaczona jest symbolem 1-924 i dzieli się na obszary oznaczone kolejno cyframi 1-9, nazwane *megaregionami*. Większa część terytorium Polski, wraz z całą Wielkopolską należy do megaregionu **Pohercyńska Europa Środkowa** oznaczonego numerem 3. Pozostała część powierzchni Polski leży w granicach dwóch *megaregionów*: **Karpaty i otaczające zapadliska** (nr 5) i **Europa Wschodnia** (nr 8).

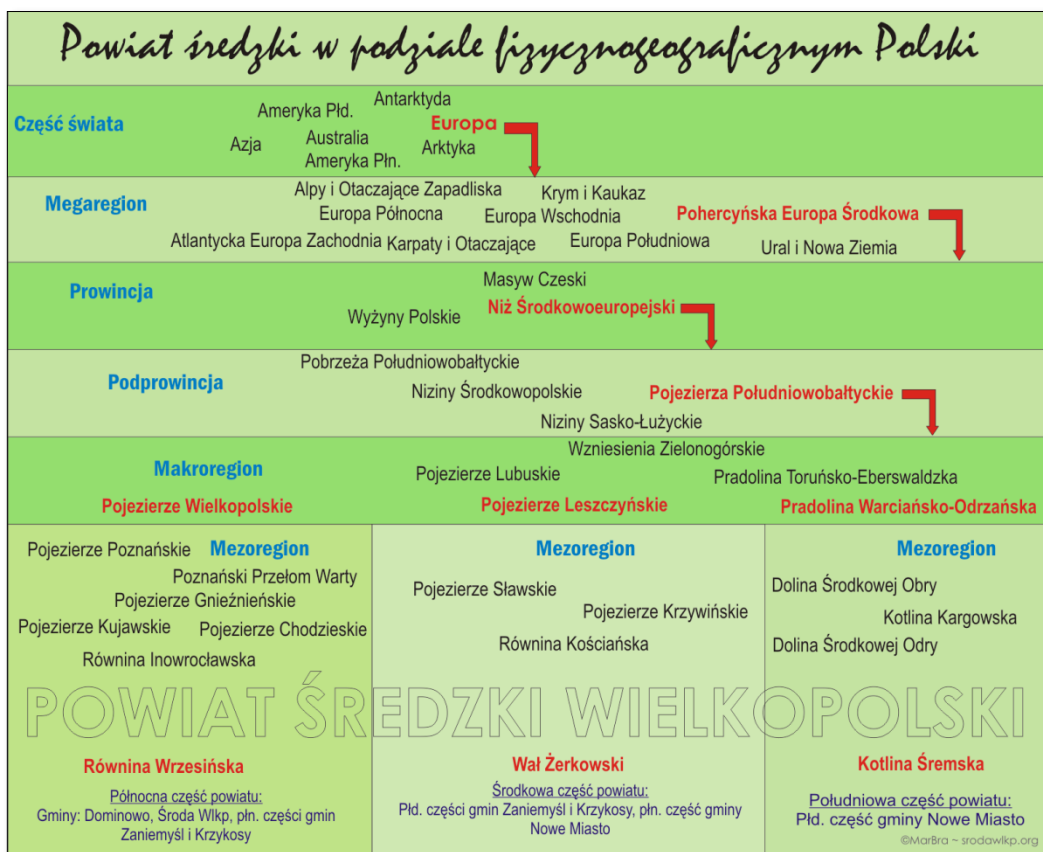
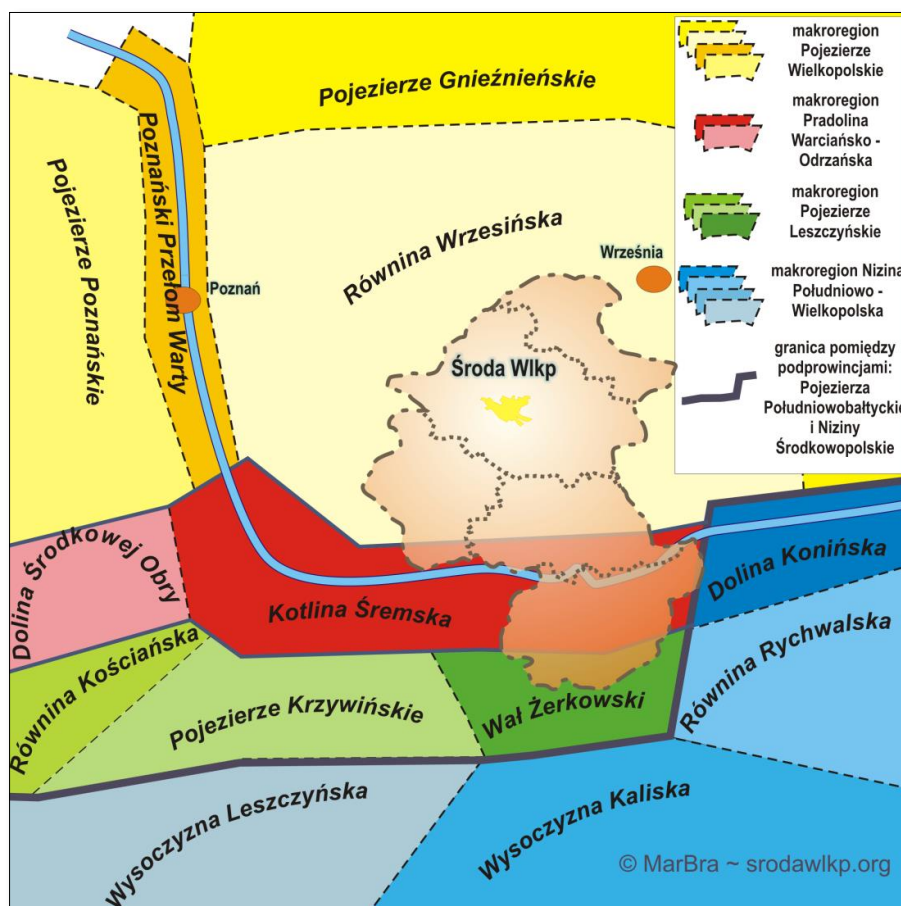
Kolejnym szczeblem podziału są *provincje* – jednostki swą wielkością również z reguły wychodzące poza granice administracyjne państw. Oznaczane są podobnie jak *megaregiony* cyfrą od 1 do 9 i w połączeniu z nią tworzą dwucyfrową liczbę indeksacyjną dla danej prowincji. W skład **Pohercyńskiej Europy Środkowej** wchodzi 4 *provincje*, z których tylko 3 pokrywają obszary RP.

Wielkopolska, zarówno w swych historycznych jak i współczesnych granicach, leży na **Niżu Środkowoeuropejskim**. W swych współczesnych granicach województwo, leży na terenie dwóch *podprovincji*. Część północna, zanotecka to fragment *podprovincji Pojezierza Południowobałtyckie* oznaczona numerem 314. Część środkowa to również **Pojezierza Południowobałtyckie** (ta sama *podprovincia*) jednak z numerem 315. Ten nietypowy dualizm powstał dla lepszego rozróżnienia północnej części pojezierzy od części południowej. Granica pomiędzy nimi przebiega mniej więcej na dolnej Warcie, w przebiegu Noteci, fragmencie środkowego biegu Wisły (pomiędzy Bydgoszczą a Grudziądzem), a następnie z Grudziądza do granicy *megaregionu* około Ostródy.

W skład *podprovincji Pojezierza Południowobałtyckie* wchodzi sześć *makroregionów*. Z nich nas najbardziej interesują trzy: **Pojezierza Wielkopolskie** (5), **Pradolina Warciańsko-Odrzańska** (6) i **Pojezierza Leszczyńskie** (8). To właśnie w granicach tych trzech *makroregionów* leży Powiat Średzki. Jego część północna, od Dzierznicy na północy do doliny Warty leży w granicach **Pojezierza Wielkopolskiego** (315.5). Część południowa (fragmenty gmin Krzykosy i Nowe Miasto n. Wartą) leżą w pasie doliny Warty, który jest częścią m.in. **Pradoliny Warciańsko-Odrzańskiej** (315.6). Południowa, niewielka część gminy Nowe Miasto n. Wartą leży w *makroregionie Pojezierze Leszczyńskie*.

Aby jednak lepiej zidentyfikować różnice w terenie należy sięgnąć jeszcze głębiej do szczebla *mezoregionów*. Powiat Średzki w swej północnej części (od Dzierznicy do Warty) leży w granicach **Równiny Wrzesińskiej** (nr 315.56). Południowe rubieże gminy Krzykosy i północne gminy Nowe Miasto n. Wartą to **Kotlina Śremska** (315.64), zaś południowa część gminy Nowe Miasto n. Wartą to **Wał Żerkowski** (315.84).

Położenie powiatu średzkiego ilustrują mapka i tabelka poniżej.

2. Ochrona przyrody wokół Środy Wielkopolskiej i krajobraz kulturowy.

2.1. Ochrona przyrody. Szczebel krajowy

Od 1978 roku Polska jest sygnatariuszem **Konwencji Ramsarskiej** – o ochronie obszarów wodno – błotnych. Konwencja powstała w 1971 roku i obecnie skupia 144 państwa.

W preambule konwencji czytamy:

„[...] uwzględniając podstawowe funkcje ekologiczne obszarów wodno – błotnych, jako regulatorów stosunków wodnych oraz jako środowiska życiowego charakterystycznej flory i fauny, a w szczególności ptactwa wodnego [...] strony uzgodniły, co następuje:[...] Każda z umawiających się stron przyczyni się do utrzymania obszarów wodno – błotnych i ptactwa wodnego przez tworzenie rezerwatów przyrody na obszarach wodno – błotnych zarówno zamieszczonych jak i niezamieszczonych w spisie”.

Doświadczenia ostatnich lat uczą, że ochrona przyrody jest skuteczna, jeśli działania wokół niej podjęte prowadzone są systemowo. Oznacza to, że nie wystarczy już dziś wyznaczyć i starannie opisać wybrany, szczególnie cenny przyrodniczo obszar. W myśl powszechnie przyjmowanej zasady: „myśleć globalnie, działać lokalnie”, każdy obszar chroniony znajduje się w określonym otoczeniu, z którym mniej lub bardziej koresponduje. Inaczej mówiąc ochrona przyrody poprzez formy ochrony przyrody winna uwzględniać wzajemne oddziaływanie obszarów objętych ochroną umożliwiając zachowanie bioróżnorodności biologicznej. Ochrona przyrody, winna uwzględniać nieokreślony obszar, lecz **system wzajemnie powiązanych obszarów**, nie rzadko pokrywających się i wzajemnie przenikających, zależnych od siebie.

Formy ochrony przyrody w Polsce dostosowane do regulacji UE ustala *Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. „O ochronie przyrody”* z późniejszymi zmianami. W strategii ochrony przyrody w Polsce na najwyższym szczeblu drabiny stoją *Parki Narodowe*, których jest obecnie 23 i które zajmują 3145 km² czyli ok. 1% powierzchni kraju. Ich głównym zadaniem jest ochrona szczególnie ważnych, naturalnych lub zbliżonych do naturalnych ekosystemów, wyjątkowych ze względów naukowych, dydaktycznych, społecznych i kulturowych. Zadaniem pośrednim parku są funkcje dydaktyczne i wychowawcze. Istotnym kryterium jest także wielkość, bo aby dany obszar mógł zostać *Parkiem Narodowym* musi mieć co najmniej 1000 ha. Najbliższym terytorialnie nam parkiem jest **Wielkopolski Park Narodowy** utworzony w 1957r i zajmujący 7584ha, z czego 3,4% jest pod ochroną ścisłą w 18 rezerwach. Warto dodać, że choć zajmuje dopiero 15 miejsce w kraju pod względem powierzchni odwiedza go rocznie 1200 tys. turystów, co plasuje go na drugim miejscu w kraju (po **Tatrzańskim P.N.**) i na czwartym pod względem ilości turystów na hektar.

Nie wszystkie jednak ważne przyrodniczo miejsca w kraju dają się objąć statusem *Parków Narodowych* (np. ze względu na zbyt mały obszar), dlatego też kolejną formą ochrony jest *Rezerwat przyrody*. Jest ich obecnie w Polsce 1395 i zajmują powierzchnię 165,2 tys. ha. Wyróżnia się rezerваты ścisłe, do których wstęp jest zabroniony. Ze względu na istotę ochrony wyróżnia się ich aż 6 rodzajów:

- Faunistyczne
- Florystyczne
- Krajobrazowe
- Leśne
- Torfowiskowe

- Wodne

Na terenie rezerwatu chroniona jest cała przyroda lub jej wybrane składniki. *Rezerwaty* są formą szczególną gdyż, mogą wchodzić w skład większych terytorialnie *Parków Narodowych* lub stojących niżej w strategii ochrony przyrody: *Parków Krajobrazowych* i *Obszarów Chronionego Krajobrazu*.

Parki Krajobrazowe to twory terytorialne o zadaniach podobnych do *Parku Narodowego* i *Rezerwatu* z tą jednak różnicą, że na ich terenie prowadzić można działalność gospodarczą i rolniczą, a ochronie podlegają tutaj zarówno walory przyrodnicze jak i krajobraz kulturowy. Obecnie w Polsce jest 121 *Parków Krajobrazowych* zajmujących łącznie powierzchnię ponad 2500 ha, co stanowi 8% pow. Polski. Wokół Środy Wielkopolskiej istnieje ich kilka. Od południa mamy **Żerkowsko – Czeszewski Park Krajobrazowy**, ze wspaniałym rezerwatem faunistycznym **Dębno nad Wartą** oraz florystycznymi: **Czeszewski las** (połączył w 2004r. rezerwaty **Czeszewo** i **Lutynia**) i **Dwunastak**. Część parku, łącznie z rezerwatem **Dębno** znajduje się w granicach powiatu średzkiego (gm. Nowe Miasto). Wzdłuż Warty, od Zbrudzewa k. Śremu aż do granic **Wielkopolskiego Parku Narodowego**, rozciąga się **Rogaliński Park Krajobrazowy**, a kilka kilometrów dalej rozpoczyna się **Park Krajobrazowy im. gen. D. Chłapowskiego**. Z kolei od północnego zachodu tuż przed Pobiedziskami mamy **Park Krajobrazowy „Promno”** (najmniejszy *Park Krajobrazowy* w Polsce), a dalej **Lednicki Park Krajobrazowy** i **Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka”**. Wszystkie Wielkopolskie *Parki krajobrazowe* (12, w tym dwa trans graniczne) organizacyjnie skupione są w **Zespole Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego** (od 1999r).

Parki Krajobrazowe województwa wielkopolskiego. Kolorem pomarańczowym zaznaczono parki trans graniczne (między wojewódzkie), kolorem zielonym park częściowo w granicach powiatu średzkiego.

Nazwa parku	Rok powstania	Powierzchnia
Sierakowski P.K.	1991	304,1
Powidzki P.K.	1998	246
Przemęcki P.K.	1991	214,5 (20 w woj. lubuskim)
P.K. im. Dezyderygo Chłapowskiego	1992	172
P.K. Dolina Baryczy	1996	870 (170 w woj. wielkopolskim)
Żerkowsko – Czeszewski P.K.	1994	156,4
Nadwarciański P.K.	1955	134,3
Rogaliński P.K.	1997	127,5
P.K. Puszcza Zielonka	1993	120
Lednicki P.K.	1988	76,5
P.K. Promno	1993	20,8
Pszczewski P.K.	1986	122,2 (19,7 w woj. wielkopolskim)

Jeśli jakiegóż obszaru nie można, ze względów formalnych objąć ochroną w postaci *Parku narodowego* lub *Parku krajobrazowego*, a jest ważny ze względu na wartości przyrodnicze i krajobrazowe tworzy się *Obszary Chronionego Krajobrazu*. Z charakterystyk ochrony przypominają one *Parki krajobrazowe* nie wymagają jednak tworzenia planów ochrony i służą raczej zachowaniu krajobrazu nieprzetworzonego. Ich drugorzędnym, wyróżniającym zadaniem jest łączenie, ochrona korytarzy dla ekosystemów chronionych, utworzonych przez *Parki narodowe*, *Rezerwaty* i *Parki krajobrazowe*. W myśl koncepcji łączenia ze sobą obszarów chronionych i budowy korytarzy

ekologicznych poprzez *obszary chronionego krajobrazu* mamy od południa Środy całkiem spory organizm ochronny w postaci:

- **Wielkopolskiego P.N.** wraz z otuliną
- **Rogalińskiego P.K.**
- **P.K im gen . Dezyderego Chłapowskiego**
- **O.Ch.K. Krzywińsko – Osieckiego** wraz zadrzewieniami i kompleksem leśnym Osieczna – Góra
- **P.K. Dolina Baryczy.**

Drugim takim istotnym skupiskiem form ochrony jest kierunek południowo – wschodni gdzie w dolinie Warty mamy:

- **Żerkowsko – Czeszewski P.K.**
- **Nadwarciański P.K.**
- **O.Ch.K. „Szwajcaria Żerkowska”**
- **Pyzdrowski O.Ch.K.**
- **O.Ch.K. w gm. Kórnik** (poprzez dogodny korytarz ekologiczny rynny jezior kórnicko-zaniemyskich)

Tymczasem wypada jeszcze wymienić pozostałe, równie istotne formy ochrony, którymi są:

- *zespoły przyrodniczo – krajobrazowe*, czyli w zasadzie Parki Krajobrazowe o O.Ch.K. o pomniejszonej randze;
- *użytki ekologiczne*, czyli odizolowane obszary objęte ochroną;
- *stanowiska dokumentacyjne*, które obejmują ochroną twory geologiczne.

Ostatnim poziomem, jaki możemy wyróżnić jest pojedynczy chroniony obiekt, czyli *Pomnik Przyrody*. W ramach wszystkich form występować może także ochrona gatunkowa. Swoistymi formami ochrony są także:

- *ogrody botaniczne*
- *ogrody zoologiczne*
- *parki zabytkowe*
- *parki podworskie*
- *Leśne Kompleksy Promocyjne*
- *Arboreta*

W granicach Środy Wielkopolskiej (częściowo) leży „obszar wodno – błotny”, który dzięki swym unikalnym dla ptactwa wodnego warunkom stał się Obszarem Chronionego Krajobrazu, pod nazwą **Bagna Średzkie**. Obszar ten o pow. 120 ha obejmuje dolinę Strugi Średzkiej wraz z głównym nurtem tej rzeczki oraz torfowiskowymi rozlewiskami. Średnia szerokość obszaru to 300 metrów. Utworzony został uchwałą Rady Miejskiej 20.06.1995r, którą zaktualizowano 23.06.2005r. (plan poniżej)

2.2. Międzynarodowa ochrona przyrody

Na ogólnościowym szczeblu nad ochroną przyrody czuwa organizacja powołana w Fonteinbleau w 1948r, wtedy jeszcze pod nazwą **International Union for the Protection of Nature IUPN**. W 1956r organizacja zmieniła nazwę na **International Union for Conservation of Nature and Natural Resources**. Od 1990 organizacja nazywana jest także **The World Conservation Union**. Skupia obecnie 83 państwa i ponad 1000 organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną przyrody i środowiska naturalnego. Jedną z komórek organizacji, **World Commision Protected Area (WCPA)**

opracowała modelowe formy ochrony przyrody (rysunek poniżej - linie przerywane), które z różnymi przekształceniami rekomendowane są dla ustawodawstwa poszczególnych państw. Najbardziej spektakularnym przedsięwzięciem organizacji jest jednak publikowanie tzw. "Czerwonej księgi" gatunków zagrożonych wyginięciem. W imieniu organizacji badaniem, definiowaniem i publikacją listy zajmuje się **Species Survival Commision (SCC)**.

Od 1999r. Polska jest stroną Konwencji o ochronie dzikiej flory i fauny europejskiej oraz siedlisk przyrodniczych (*Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats*), którą ustanowiono w 1972r w Bernie (weszła w życie w 1982r). Od 1995 roku jesteśmy także sygnatariuszami *Konwencji o Bioróżnorodności Biologicznej* powstałej w 1992 w Rio de Janeiro.

Najważniejsze obiekty dziedzictwa naturalnego trafiają także na *Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO* będącą załącznikiem do *Konwencji o Ochronie Światowego Dziedzictwa UNESCO* z 1972r. Ochrona przyrody, już od momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej nabrała nowego wymiaru. Rodzina państw, kształtujących wspólną politykę, także i w dziedzinie dziedzictwa przyrodniczego tworzy w nas świadomość, którą dałoby się streścić w następujących punktach:

- zasada "myśl globalnie - działaj lokalnie" - dotyczy także przyrody, która nas otacza;
- Przyroda nie zna granic administracyjnych;
- Dziedzictwo przyrodnicze Europy jest własnością wspólną, częścią europejskiej tożsamości, którą należy zachować dla przyszłych pokoleń;
- Ochrona przyrody w skali lokalnej jest równie istotna jak ochrona w skali globalnej;
- Narzędzia prawne ochrony przyrody są jednolite w skali całej wspólnoty.

Niestety w naszym kraju jest tylko jeden obiekt z listy UNESCO: **Białowiecki Park Narodowy**. W ramach współpracy międzynarodowej UNESCO prowadzi także od 1971r program badawczy *Man and Biosphere (MaB)* w ramach, którego tworzy się tzw. *Rezerваты Biosfery*. Na tej liście znajdują się min. **Kampinoski Park Narodowy, Rezerwat Biosfery Tatry, Rezerwat Biosfery Karpaty Wschodnie, Babiogórski Park Narodowy, Rezerwat Biosfery Karkonosze, Słowiński Park Narodowy, Białowiecki Park Narodowy, Jezioro Łuknajno i Polesie Zachodnie**.

W 1992r. Rada Europejska przyjęła koncepcję sieci ekologicznej, jednolitej dla całej Europy, której głównym zadaniem jest zdefiniowanie i ochrona obszarów zapewniających bioróżnorodność. Istotą tego dążenia jest przekonanie, że zachowanie bioróżnorodności gatunków jest możliwe, jeśli zapewni się im odpowiednie warunki migracji pomiędzy obszarami objętymi ochroną. Sednem sieci **EECONET (European Ecological Network)** jest pojęcie *korytarza ekologicznego*, który łączy tzw. *obszary węzłowe*. Obszary węzłowe i korytarze dzieli się na te o znaczeniu krajowym (w ramach ECONET-PL) i międzynarodowym. Informacje na temat obiektów sieci EECONET gromadzi agenda systemowa **Europejskiej Agencji Środowiskowej (European Enviromental Agency, EEA) - CORINE (Coordination of Information on the Environment)**, którego siedzibą jest Bruksela.

Siec EECONET i system CORINE stały się podstawą do opracowania sieci **NATURA 2000** obejmującej tworzenie w skali kontynentu obszarów ochrony zwierząt ("**Specjalne Obszary Ochrony [siedlisk]**" – **SOOs**, zwane też "dyrektywą siedliskową"; ang. Special Protection Areas - SPA) ze szczególnym uwzględnieniem ptaków ("**Obszary Specjalnej Ochrony [ptaków]**" – **OSOp**, zwane też "dyrektywą ptasią", Special Areas of Coservation - SAC). Każdy z wyznaczonych obszarów opisywany jest siedmiostopniową skalą (C1 do C7). Obszary te mogą pokrywać się z już istniejącymi formami ochrony przyrody i docelowo mają obejmować 15% powierzchni kontynentu. Obszary NATURA 2000 są prawnie umocowane w naszym prawodawstwie, jako jedna z form ochrony przyrody. Najbliższej granic miasta znajduje się **SOOs Dolina Średzkiej Strugi**, w granicach, którego znalazł się **Obszar**

Chronionego Krajobrazu Bagna Średzkie (10% powierzchni SOOs). Częściowo w gminie Zaniemyśl znajduje się także Obszar **Ostoja Rogalińska OSOp**, występujący w całości w dolinie Warty, pomiędzy Stęszewem, Puszczykowem a Zaniemyślem. W zakresie "Dyrektywy siedliskowej" (SOOs) zadanie ochrony na podobnym obszarze (bez rejonu Stęszewa) spełniają obszary **Rogalińska Dolina Warty i Ostoja Wielkopolska**. Obszar **Dolina Środkowej Warty OSOp** obejmuje fragment doliny Warty pomiędzy wsią Babin koło Uniejowa i Dębno n. Wartą. SOOs **Lasy Żerkowsko - Czeszewskie** częściowo pokrywa się z **Żerkowsko - Czeszewskim Parkiem Krajobrazowym**.

Na północ od Środy mamy ponadto SOOs **Uroczyska Puszczy Zielonki, Ostoja k. Promna, Dolina Cybiny i Grądy w Czerniejewie**. Wg. organizacji pozarządowych ustalone obecnie obszary wymagają jeszcze niewielkich zmian, bowiem nie są w pełni reprezentatywne dla wszystkich gatunków i zachowania bioróżnorodności. Jednym ze skutków takiego stanu rzeczy stało się publikowanie tzw. Shadow List, obszarów, które zdaniem tych organizacji (**WWF, Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków OTOP i Klub Przyrodników**) powinny znaleźć się w sieci NATURA 2000. Obecnie obowiązuje Shadow List 2010 (wcześniej ShL 2008) postulująca utworzenie 33 nowych obszarów i powiększenie 22. (tabela poniżej). Szkoda, że postulowany przez ShL 2008 obszar Strugi Średzkiej niezatwierdzony został w całości, bo wraz z obszarem **Lasy Żerkowsko – Czeszewskie** i innymi istniejącymi obszarami tworzyłby doskonały korytarz ekologiczny, bezpośrednio związany z doliną Warty. Niestety wśród postulowanych i przyjętych do realizacji przez rząd RP znalazł się tylko obszar dolnego biegu Strugi Średzkiej. Nieco starszą i podobną w funkcjonowaniu do sieci NATURA 2000 jest sieć **EMERALD**, która obejmuje wszystkie kraje Konwencji Berneńskiej. Pozwala to na tworzenie spójnych obszarów np. w Szwajcarii.

Inną ciekawą formą, niemającą skutków prawnych w Polsce (nie jest uznaną formą ochrony wg Ustawy) są **Międzynarodowe Ostoje Ptaków - (International Birds Areas - IBA)**. Obszar Strugi Średzkiej i Maskawy uznany został w 2010r. jako jedno z miejsc cennych dla ptaków w okresie lęgowym i podczas wędrówek (m.in. lęgowisko bąka, gegawy, błotniaka stawowego, żurawia, rycyka, rybitwy białowąsej) oraz koncentracji ptaków w czasie wędrówek (łabędzia niemego, świstuna, cyraneczki i łyski). Obszar ten od Krzyżownik, Dachowej i Szczodrzykowa na północnym zachodzie do końca O.Ch.K „Bagna Średzkie” na południowym wschodzie nazwano **Dolina Średzkiej Strugi i Maskawy** (ozn. PL169). Co ciekawe obszar ten tylko częściowo pokrywa się z ustanowionym SOOs **Dolina Średzkiej Strugi** (w części środkowej i zach.) ale sięga także dalej na wschód, obejmując stawy miłosławskie. Podobny obszar znajdował się na ShL 2008 postulowanych obszarów NATURA 2000. Z kolei w opracowaniu ekofizjograficznym Wielkopolskiego Biura Planowania Przestrzennego, jako miejsca ważne dla ptaków znalazły się **Dolina Średzkiej Strugi i pola koło Bieganowa** (ozn. 35), **Dolina Maskawy koło Nietrzanowa** (ozn. 34), **Stawy w Miłosławiu** – 35, **Dolina środkowej Warty** – 37, **Żerkowsko – Czeszewski P.K. od Warty na południe** – 56).

Szkoda, że wszystkie te obszary tzn. IBA, NATURA 2000 i ShL 2008 nie zostały zintegrowane w ramach jednolitego obszaru NATURA 2000. Póki co, niejako na pocieszenie warto zaznaczyć, że olbrzymi potencjał doliny Warty pomiędzy Nowym Miastem a Śremem, który do tej pory nie podlegał ochronie planuje się objąć ochroną w ramach **Obszaru Chronionego Krajobrazu Pradolina Warciańsko - Obrzańka**.

2.3. Formy ochrony przyrody

	PARK NARODOWY	REZERWAT		PARK KRAJOBRAZOWY	OBSZAR CHRONIONEGO KRAJOBRAZU	ZESPÓŁ PRZYRODNICZO-KRAJOBAZOWY	STANOWISKO DOKUMENTACYJNE	UŻYTEK EKOLOGICZNY	POMNIK PRZYRODY	OCHRONA GATUNKOWA	SIEĆ NATURA 2000
			ŚCISŁY								
Obszar o znacznych rozmiarach (pow. 1000 ha)	+	-	-	+/-	+/-	-	-	-	-	-	+/-
Administracja i służba ochrony	+	+/-	+/-	+/-	-	-	-	-	-	-	-
Ochrona całości przyrody i krajobrazu	+	+	+	-	-	+	-	+	-	-	-
Ochrona wybranych gatunków i siedlisk	-	+	+	-	-	+/-	+/-	+/-	-	-	+
Opracowany plan ochrony	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+
Działalność gospodarcza na terenie	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+/-
Miejsce o znaczeniu głównie naukowym	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
Pojedynczy element przyrodniczy	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
Ochrona głównie ze względu na walory przyrodniczo-historyczne – kulturowych	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Występuje otulina	+	+/-	+/-	+/-	-	-	-	-	-	-	-
Dostęp człowieka	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
Płatny dostęp	+	-	+/-	-	-	-	-	-	-	-	-
Obszar zachowany naturalnie lub niewiele zmieniony	-	+	+	-	+	+	+	+	+	-	-
Zasada „równoważonego rozwoju”	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Obszary wspólne dla UE	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Obszary o niewielkiej powierzchni	-	+/-	+/-	+/-	+/-	+	+	+	+	-	-
Ochrona konkretnego gatunku	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-

OBSZAR CHRONIONEGO KRAJOBRAZU "BAGNA ŚREDZKIE"

©Marcin Braszak ~ srodawlkp.org

Opis punktów:

1. Żelbetonowy most nad Średzką Strugą na linii wąskotorowej Środa - Zaniemyśl. Na linii Środa - Kobylepole istniały cztery takie mosty: w Żrenicy, Dębiczu, Tulcach i Żernikach; dziś wszystkie są już bardzo zniszczone, a przejezdne tylko trzy (Dębicz, Żrenica i Żerniki). Podobny most pozostał w Śnieciskach na linii Środa - Zaniemyśl. Obok współczesny żelbetonowy most drogowy.
2. Dość osobliwy, jedyny w swoim rodzaju przejazd kolejki przez trasę szybkiego ruchu Poznań - Katowice.
3. Kolejka wąskotorowa zaczyna wspinać się na nasyp, dzięki któremu wjeżdża później na most nad linią kolei normalnotorowej Poznań - Kluczbork. Z nasypu można podziwiać przepiękną panoramę Obszaru Chronionego Krajobrazu. To słynna już wśród miłośników kolejek średzka "Kipa".
4. Ścieżka wchodząca na trzęsawisko wzdłuż linii kilku majestatycznych drzew.
5. Pozostałości po dawnym gospodarstwie.
6. Żelbetonowy most wąskotorówki nad linią normalnotorową Poznań - Kluczbork.
7. Jeszcze do niedawna istniał tutaj przejazd kolejowy. Dziś odcinek ulicy Kochanowskiego jest zamknięty.
8. Tablice informujące o Obszarze Chronionego krajobrazu "Bagna Średzkie".
9. Drewniany mostek na polnej drodze przecinającej Obszar w połowie. Droga biegnie dziś do Pętkowa, a w średniowieczu istniał tutaj bród zwany "bielawami", którym prawdopodobnie podążyła łupieżcza wyprawa Brzetysława Czeskiego na Gniezno w 1038 roku.
10. Droga przecina trasę katowicką w kierunku do Pętkowa.
11. Pozostałość niezrekultywowanego terenu po bazie dawnego Rejonu Dróg Publicznych (wytwórni mas bitumicznych). Teren otaczają wysokie topole - siedlisko tysięcy ptaków i nietoperzy.
12. Kolejowa wieża ciśnień - pozostałość po czasach, gdy na żelaznych szlakach niepodzielnie królowały maszyny pod parą.
13. Zespół współczesnych budynków stacji kolejowej Środa Wielkopolska.
14. Współczesny, żelbetonowy most drogowy na Średzkiej Strudze. W średniowieczu istniał tutaj bród na Moskawie zwany Brodami. Przy brodzie istniała karczma (do pocz. XXw) i kuźnia (do 1948r.)
15. Stacja Środa Wąskotorowa pełniła ongiś funkcję stacji przeładunkowej. Pozostały liczne tory manewrowe, zwrotnice, rampy, połączenia z linią normalnotorową, odgałęzienie do cukrowni i fundamenty budynku nastawni.
16. Pomnik - miejsce straceń 21 Polaków we wrześniu 1939 roku. Znajduje się poza "Obszarem..."
17. Pomnik - miejsce straceń i pochówku Polaków w październiku 1939r. Znajduje się poza "Obszarem..."

2.4. Jezioro Średzkie

Zbiornik retencyjny Środa znajduje się na liście 87 obiektów hydrotechnicznych w Wielkopolsce o szczególnym znaczeniu dla bezpieczeństwa ludzi i środowiska naturalnego. Oddano go do użytku w 1972 roku, po budowie tamy betonowo-ziemnej (1968-71) o długości 200 metrów na rzece Moskawie, w 29,5 km jej biegu. Powstał w ten sposób zbiornik o powierzchni 47,7 ha. Wysokość piętrzenia wody wynosi 7,1 metra. Przepust wody ze śluzami zlokalizowano w połowie tamy. Dolny odcinek przepustu na Moskawie jest uregulowany. U podnóża tamy, wzdłuż jej długości przebiega droga asfaltowa, natomiast na koronie zlokalizowano deptak dla pieszych. Wraz z oddaniem do użytku zbiornik przystosowano także do funkcji rekreacyjnych. Zbudowano m.in. budynek z zapleczem sanitarno - usługowym, pomosty, zagospodarowano kąpielisko (mała architektura).

Kąpielisko średzkie zawsze cieszyło się sporym zainteresowaniem Średzian, zwłaszcza w upalne, letnie dni. Niestety systematyczne zanieczyszczanie Moskawy w jej górnym biegu doprowadziło w konsekwencji do zanieczyszczenia zalewu. Dekada lat 90-tych była dla jeziora średzkiego okresem największego zanieczyszczenia; przejrzystość wody spadła poniżej wszelkich norm, zawartość różnorodnych związków chemicznych przypominała tablicę Mendelejewa. Do tego dochodziła postępująca dewastacja tamy i obiektów rekreacyjnych. Zdecydowane działania władz i podmiotów odpowiedzialnych za stan jeziora i kąpieliska doprowadził, w końcu lat 90 tych, do uruchomienia programu restauracji jeziora i kąpieliska. Zwrócono baczną uwagę na czystość wód wpływających do jeziora (górnny bieg Moskawy) poprzez monitorowanie współużytkowania środowiska wzdłuż jej brzegów (likwidacja spustów ścieków, przyzagrodowe, zbiorowe oczyszczalnie ścieków itp.). Ponadto za pomocą odpowiednich środków chemicznych, obojętnych dla flory i fauny znacznie poprawiono przejrzystość wody i jej skład chemiczny. Rokrocznie trwa oczyszczanie kąpieliska i brzegów jeziora. Samo kąpielisko wzbogacono o nową infrastrukturę (scena letnia), zmodernizowano pomosty, zadbano o zieleni. Sytuacja uległa zdecydowanej poprawie.

Dzisiaj średzkie jezioro to zalew retencyjny o dużym znaczeniu dla rolnictwa i ważny element rekreacji dla Środy i okolic. Nie w pełni poznaną dotychczas florę zbiornika tworzą m.in. trzcina pospolita, pałka wąskolistna, łączeń baldaszkowaty, żywokost lekarski, moczarka kanadyjska oraz będący pod ochroną grąziel żółty. Jezioro stanowi również doskonale rozwinięty ekosystem fauny, a szczególnie ptaków. Jezioro i okolicę zamieszkują perkoz dwuczuby, bączek, łyska, krogulec, remiz, trzciniak, zimorodek i inne. W sezonie częstym gościem jest bocian biały. Swe miejsca lęgowe ma tutaj także kilka par łabędzi niemych.

Najwyższym punktem okolicy, górującym nad jeziorem jest wzniesienie "92,4", położone na drodze przebiegającej wschodnią stroną jeziora do Mącznik, kilkanaście metrów na północ od cmentarza w Mącznikach. Różnicę wysokości widać szczególnie z drogi Środa - Nekla, po drugiej stronie jeziora. Drugim istotnym wzniesieniem jest punkt „91, 8” wypadający na lewym poboczu drogi Środa - Nekla, kilkanaście metrów na północ za przepustem, kierującym wody niewielkiego cieką wodnego do jeziora. Wysokość lustra wody ok. 350 metrów od tamy wynosi 86 m.n.p.m co oznacza, że Moskawa na odcinku z Dębicza (pkt. pomiarowy ok. 300 m od ptn od drogi do Dębiczka) pokonuje różnicę wzniesień 6 metrów. Z Dębicza do tamy jest w linii prostej ok. 5 km.

1. Zespół urządzeń śluzowo - spustowych tamy.
2. Chodnik ze schodami prowadzący z ulicy działkowej i parku "Łazienki".
3. Park "Łazienki".
4. Parking.
5. Zjeżdżalnia.
6. Budynek usługowo - gastronomiczny / zaplecze socjalne kąpieliska.
7. Scena letnia.
8. Pomost.
9. Kąpielisko nieosłonięte pomostem, miejsce zlikwidowanego pomostu.
10. Wypożyczalnia sprzętu wodnego.
11. Cmentarz rzymsko - katolicki parafii w Macznikach
12. Drewniany kościół pw. św. Wawrzyńca w Macznikach.
13. Obiekt gastronomiczny w Janowie.

RODZAJ OBSZARU	NAZWA	OZNACZENIE	POWIERZCHNIA	POW. ŚREDZKI	SIEDLISKA	STATUS
OSOp	Dolina Środkowej Warty	PLB 300002	57104,36 ha	+	Łąki i pastwiska 39% Grunty orne 25 % Tereny rolnicze 18 %	ustanowiony
OSOp	Ostoja Rogalińska	PLB 300017	21763,13 ha	+	Grunty orne 26 % Lasy iglaste 25 % Lasy mieszane 20 % Łąki i pastwiska 18 %	ustanowiony
OSOp	Dolina Mł. Wełny pod Kiszkowem	PLB 300006	1252 ha	-	Łąki 19 % Wody 20% Uprawy 59%	ustanowiony
SOOs	Rogalińska Dolina Warty	PLH 300012	14753,62 ha	+	Lasy iglaste 30 % Grunty orne 25 % Łąki i pastwiska 24 % Lasy mieszane 15 %	ustanowiony
SOOs	Ostoja Wielkopolska	PLH 300010	8427,125 ha	-	Las mieszany 32 % Grunty orne 29 % Lasy iglaste 14 % Lasy liściaste 10 %	ustanowiony
SOOs	Fortyfikacje w Poznaniu	PLH 300005	137,39 ha	-	Zieleń miejska 70% Tereny sportowe i wypoczynkowe 11% Tereny luźno zabudowane 9% Lasy liściaste 7%	ustanowiony
SOOs	Biedrusko	PLH 300001	9641,6 ha	-	Lasy mieszane 24% Lasy iglaste 19% Naturalne murawy 18% Lasy liściaste 18% Lasy w stanie zmian 11% Grunty orne 6%	ustanowiony
SOOs	Ostoja Nadwarciańska	PLH 300009	26653,07 ha	-	Łąki i pastwiska 46 % Grunty orne 24 % Lasy iglaste 13 % Tereny rolnicze 10 %	ustanowiony
SOOs	Grądy w Czermiejewie	PLH 300049	1212,9 ha	-	Lasy liściaste 60% Lasy mieszane 26% Lasy iglaste 9% Siedliska łąkowe i zaroślowe 4%	ustanowiony
SOOs	Lasy Żerkowsko – Czeszewskie	PLH 300053	7158,2 ha	+	Lasy liściaste 30% Lasy iglaste 24% Siedliska rolnicze 24% Lasy mieszane 14% Siedliska łąkowe i zaroślowe 7%	ustanowiony
SOOs	Uroczyska Puszczy Zielonki	PLH 300058	1238,3 ha	-	Lasy liściaste 41% Lasy mieszane 35% Lasy iglaste 23%	ustanowiony
SOOs	Dolina Cybiny	PLH 300038	2424,7 ha	-	Grunty orne 43% Łąki i pastwiska 16% Lasy mieszane 14%	ustanowiony
SOOs	Ostoja k. Promna	PLH 300030	1399,0 ha	-	Lasy mieszane 55% Lasy liściaste 28% Lasy iglaste 7%	ustanowiony
SOOs	Dolina Średzkiej Strugi	PLH 300057	557,0 ha	+	Siedliska łąkowe i zaroślowe 55% Grunty orne 30%	ustanowiony
SOOs	Stawy Kiszkowskie	PLH 300050	477 ha	-	Łąki 23 % Wody 47% Uprawy 30%	ustanowiony
SOOs	Dolina Maskawy i Średzkiej Strugi	pltmp 331	1193,1 ha	+	?	Shadow List 2008 (brak na ShL 2010)

2.6. Żerkowsko – Czeszewski park Krajobrazowy

Już w 1909 roku z inicjatywy Fritza Pfuhla ochroną objęto 70 arowy fragment lasu położony na lewym brzegu Warty, w okolicy Dębna, dziś już nieistniejący. Był to pierwszy chroniony obszar lasu w Wielkopolsce. Niestety, w wyniku niewłaściwej organizacji ochrony uległ on niemal całkowitemu zniszczeniu po I w.św. Dwa rezerwaty przyrody utworzono na tym terenie tuż przed 1939 rokiem, jednak ich dalszy los pozostaje nieznan.

Współczesny Park utworzono w 1994r. Położony jest na pograniczu trzech powiatów: jarocińskiego, średzkiego i wrzesińskiego i obejmuje 156,4 km². Swym położeniem obejmuje dwa obszary o zasadniczo odmiennych warunkach fizyczno - geograficznych: część północną, położoną na prawym brzegu Warty i południową (większą) - lewobrzeżną.

- Część północną stanowi zalesiona wysoczyzna morenowa - płaska i falista;
- Środkową, wąską część parku tworzy Pradolina Warszawsko - Odrzańska z równoleżnikowym biegiem Warty;
- Część południowa to Wał Żerkowski z położoną na północ od Żerkowa Łysą Górą 161 m. n. pm.

Najniżej położonym punktem na terenie parku jest poziom wody Warty mierzony na wysokości Czeszewa - 68 m n.p.m. Lasy zajmują ok. 40 % pow. parku zaś wody, prócz biegu Warty i starorzeczy, reprezentują także położone w północnym skraju parku stawy hodowlane pod Miłostawiem. Na prawym brzegu Warty położony jest rezerwat leśny **Dwunastak** utworzony w 1959 roku na pow. 9,12 ha, który obejmuje skupisko dębów i sosen o wysokości do 30 m i wieku do 160 lat. Do 1987 roku istniał w tej części jeszcze jeden rezerwat leśny – **Sarnice** (patrz grafika niżej). Rezerwat ten chronił 120 letnie dęby szypułowe i 70 letnie lipy drobnolistne. Jednak wykreślony został z ewidencji na skutek huraganu, który 18.09 1987 roku niemal całkowicie go zniszczył. Podobny kataklizm zniszczył dokładnie trzydzieści lat wcześniej rezerwat **Góry** położony na płn. od leśniczówki i chroniący 160 letnie dęby.

W części południowej istnieją obecnie dwa rezerваты: florystyczny **Czeszewski las** (222,62 ha) i faunistyczny **Dębno n. Wartą**. Rezerwat **Czeszewski las** powstał w 2004r poprzez połączenie istniejących dwóch rezerwatów **Czeszewo** (pow. 27,61 ha) i **Lutynia** (pow. 45, 8 ha). Rezerwat chroni las grądowo - łęgowy składający się m.in ze 160 letnich dębów. Szczególnie cennym jest rezerwat faunistyczny **Dębno nad Wartą** o pow. 21, 62 ha utworzony w 1974 roku. W granicach rezerwatu znajduje się mieszany bór grądowo - łęgowy (dęby, olchy, wiązy i jesiony; łącznie 23 gatunki drzew). Szczególnej ochronie podlega populacja rzadkich (wymierających zwierząt bezkręgowych m.in. ślimaki maskowce, ślimaki świdrzyki, a także kilka gatunków, których właściwym terenem występowania są tereny góryste.

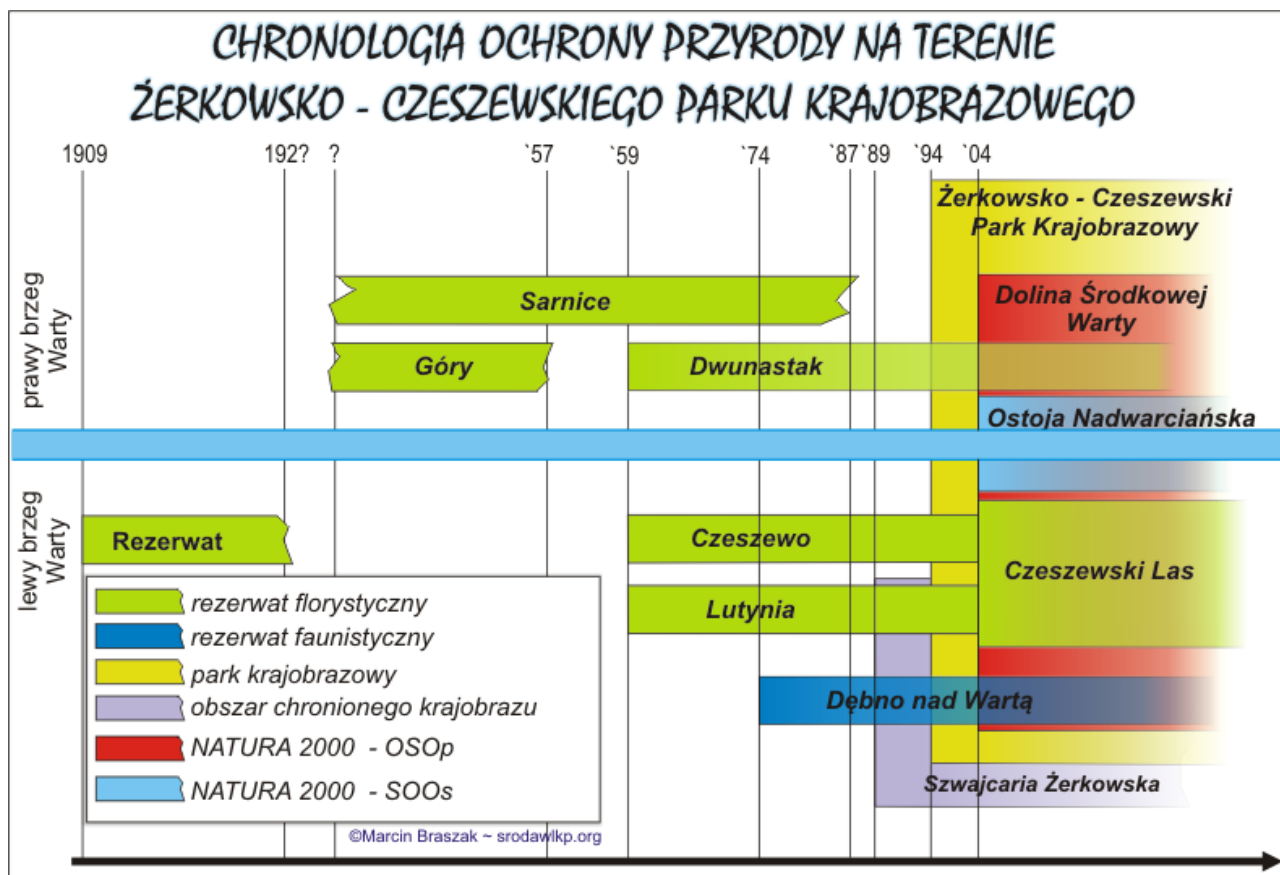
Otulinę parku w części pld.-zach. i częściowo wschodniej zapewnia utworzony w 1989 roku **Obszar Chronionego Krajobrazu "Szwajcaria Żerkowska"**. Ponadto w ramach sieci NATURA 2000 utworzono obszary częściowo pokrywające się z obszarem parku i obejmujące głównie dolinę Warty. Są to: Obszar Specjalnej Ochrony ptaków ("dyrektywa ptasia") pod nazwą **Dolina Środkowej Warty**, jeden z 17 na terenie Wielkopolski oraz obszar Specjalnego Obszaru Ochrony siedlisk ("dyrektywa siedliskowa") pod nazwą **Ostoja Nadwarciańska** (również na lewym brzegu Warty) Konsultowane jest obecnie utworzenie SOOs, którego zadaniem będzie ochrona szczególnie cennych obszarów leśnych. Będzie to Specjalny Obszar Ochronny ("dyrektywa siedliskowa") pod nazwą **Lasy Żerkowsko- Czeszewskie**. Na terenie parku, którego głównymi zaletami są oddalenie od ruchliwych szlaków komunikacyjnych i przepiękne morenowe krajobrazy, "przemalowywane" o każdej niemal porze roku "soczystą" przyrodą, spotkać można także wiele cennych architektonicznie obiektów. Do najciekawszych należą:

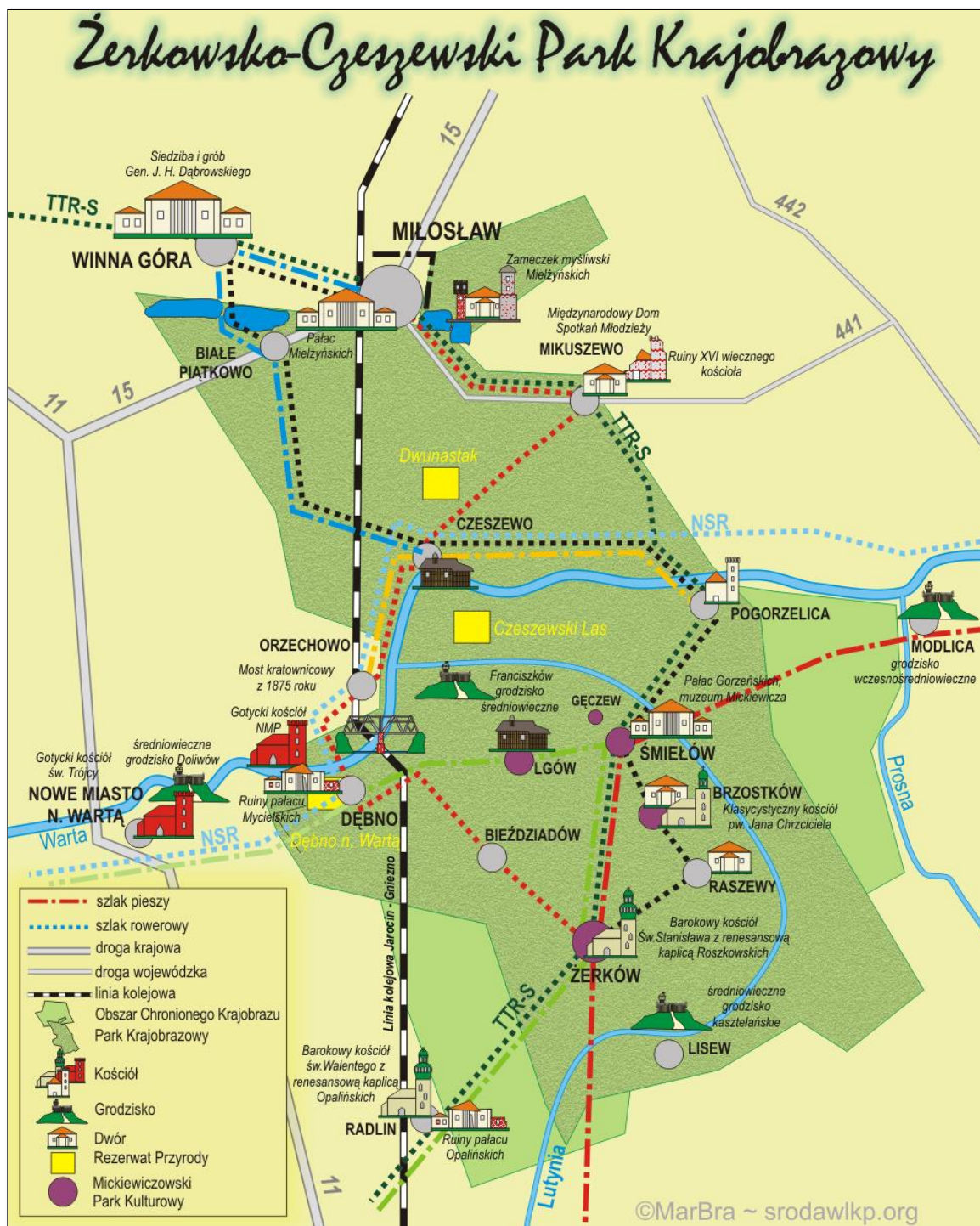
- barokowy kościół pw. św. Stanisława z kaplicą renesansową Roszkowskich w Żerkowie.
- zespół parkowo- pałacowy Gorzeńskich i Chełkowskich w Śmiełowie, obecnie muzeum Adama Mickiewicza
- zespół pałacowo - parkowy Mielżyńskich i Kościelskich w Miłostawiu
- drewniany kościół konstrukcji zrębowej pw. NMP w Lgowie
- drewniany kościół konstrukcji zrębowej pw. św. Mikołaja w Czeszewie

W granicach parku krajobrazowego znajdują się następujące miejscowości: Antonin, Białe Piątkowo, Bieździadów, Brzostków, Bugaj, Chlebowo, Czeszewo, Dębno,

Gąsiorowo, Gęczew, Kozubiec, Kretków, Laski, Lgów, Lisew, Łuszczanów, Mikuszewo, Miłośław, Paruchów, Pawłowice, Podlesie, Pogorzelica, Przybysław, Raszewy, Rudki, Szczodrzejewo, Szczonów, Śmiełów, Żerków i Żółków.

28 września 2007 roku utworzono **Mickiewiczowski Park Kultury** obejmujący miejsca związane z pobytem Adama Mickiewicza w 1831 roku oraz silny do dzisiaj kult poety w tych okolicach. Park obejmuje Żerków oraz Brzostków, Gęczew, Lgów i Śmiełów.

Najciekawsze obiekty regionu:

- ✓ Gotycki kościół NMP w Dębnie n. Wartą
- ✓ Ruiny pałacu Mycielskich w Dębnie n. Wartą
- ✓ Ruiny pałacu Opalińskich w Radlinie
- ✓ Barokowy kościół św. Stanisława z renesansową kaplicą Roszkowskich w Radlinie
- ✓ Klasycystyczny kościół św. Jana Chrzciciela w Brzostkowie
- ✓ Pałac Górzeńskich – Muzeum Adama Mickiewicza w Śmiełowie
- ✓ Drewniany zrębowy kościół pw. Narodzenia NMP (XVIIIw) w Łgowie

- ✓ *Drewniany zrębowy kościół pw. Św. Mikołaja w Czeszewie (1792r)*
- ✓ *Pałac Mańkowskich (1910r) i barokowy kościół pw. św. Michała Archanioła z kaplicą grobową J.H. Dąbrowskiego w Winnej Górze*
- ✓ *Zespół pałacowo – parkowy Mielżyńskich i Kościelskich w Miłosławiu*
- ✓ *Zameczek myśliwski Mielżyńskich w Bugaju*
- ✓ *Wczesnośredniowieczne grodzisko pierścieniowate w Modlicy*
- ✓ *Pofranciszkański zespół klasztorny w Pызdrach*
- ✓ *Późnogotycki kościół farny pw. Narodzenia NMP w Pызdrach*
- ✓ *Pocysterski zespół klasztorny w Łądzie n. Wartą*
- ✓ *Zespół pałacowo – parkowy biskupów poznańskich w Ciężeniu*
- ✓ *Pocysterski, barokowy kościół w Łądku*
- ✓ *Drewniany, zrębowy kościół pw. Św. Jakuba z 1 poł. XVI w w Rzgowie*

2.7. Mickiewicz w Wielkopolsce

„Granica dręczyła i przyciągała Mickiewicza, nie mógł sobie dać rady z jej obecnością: psychologicznie rozumiałe, że poszukiwał konkurencyjnych emocji. I Konstancja, skłonna do wysokiej egzaltacji patriotyczno – mistyczno - erotycznej, zgodnie z duchem owego miejsca i czasu, tuż nad granicą, za którą dopełniało się przeznaczenie Polski, okazała się Mickiewiczowi bardzo potrzebna”. To cytata z doskonałej biografii Adama Mickiewicza pióra Tomasa Łubieńskiego, który jak nikt inny trafnie potrafi rozebrać z emocji i każdej romantycznej nadbudowy, by przyjrzeć się temu „jak było”.

Czy istotnie pojawienie się w życiu Mickiewicza Konstancji Łubieńskiej, mężatki i matki czwórki dzieci, w tak ważnym momencie okazało się dla niego samego tak istotne? Nie chciał iść do powstania, to wiadome było już od momentu rozpoczęcia rzekomej do niego podróży, która, z poecie tylko wiadomych powodów, przeciągała się w nieskończoność. Pomiędzy kwietniem i sierpniem 1831 roku, można było z Warszawy dojechać do Rzymu i z powrotem dwu i trzy krotnie. A jednak Mickiewicz jedzie w jedną stronę, przez Paryż i Drezno do Wielkopolski nie spieszenie, a kiedy dociera już nad granicę jest już zgorzkniały od rozterek i wyrzutów sumienia. A bombardowały go nieustannie, od wyjazdu z Rzymu. Zdaje się, że od początku wiedział, że wojna z Rosją się nie uda, że nie sposób iść z szablą, gdy władza się tylko piórem, że im później się dotrze na miejsce tym sytuacja będzie już bardziej klarowna.

W sierpniu sytuacja nie była jeszcze klarowna, ale to, co poeta myślał na temat powstania nim jeszcze wybuchło, teraz zdawało się już znajdować swoje potwierdzenie. Z jednej strony jest natrętna myśl, że tam za kordonem się biją i że do zrównania się z tymi, którzy się biją wystarczy ten kordon przejść. Po drugiej stronie był brat Franciszek i przyjaciel Stefan Garczyński, obydwój nie w pełni zdrowi, ale walczący, czyli odpowiedzialni za sprawę. Z drugiej strony jest pragmatyzm, doświadczenie 1812 roku i niechęć do spraw przegranych nim jeszcze się zaczęły. A teraz, w sierpniu echa Olszynki Grochowskiej i pędzących szwadronów Prądzyńskiego pod Iganiami już przeminęły, ukochane Wilno od dwóch miesięcy zajmują Rosjanie, którzy pod wodzą Paskiewicza już od miesiąca są także na lewym brzegu Wisły, szykując się do szturmowania stolicy. Otumanieni strachem mieszkańcy oblężonego miasta dokonują samosądu. Jak pisał Jacek Kaczmarski:

„Každy krzyczy co innego,
Nazbierało się wściekłości,
Pcha się jeden na drugiego,
Dziś będziemy bez litości”

Granica na Prośnie była więc dla Mickiewicza swoistym katarsis, na które się nie zdobył i równocześnie istotną przeszkodą w przejściu od logiki do szaleństwa. Ale czy gdyby się zdobył powstałyby drezdeńskie dziady? Czy gdyby odpowiedział rozterkom zachowałby tak doskonale w pamięci sceny z tej sielskiej Wielkopolski, które w procesie lirycznym przybrały postać ukochanej Litwy w „*Panu Tadeuszu*”? Z pewnością nie. Wypełnia, więc mistrza dojmująca świadomość nieprzekroczenia nieprzekraczalnego, w którą jak meteor wpada Konstancja, pewnie i późniejsza Telimena, która cokolwiek by wywołała w duszy mistrza, z pewnością stanęła po tej samej stronie, co pragmatyzm. Gdzie się spotkali?

Pewnie pierwszy raz w Śmiełowie właśnie, nad granicą. Konstancja Łubieńska to starsza siostra Antoniny z Bojanowskich Gorzeńskiej pani na Śmiełowie, żony Hieronima. Jednocześnie siostra dwóch braci Kaliksta z Bielewa i Ksawerego z Konarzewa, pierwowzorów Asesora i Rejenta w późniejszej epopei. Była także żoną oficera napoleońskiego Józefa Łubieńskiego, właściciela Budziszewa k. Rogoźna. Postać tej mickiewiczowskiej muzy i jej wpływ na pobyt poety w Wielkopolsce w 1831 roku zawsze rozpałał wyobraźnię. To także czar Szwajcarii Żerkowskiej, która stała się sceną tego romansu, ale nie jedyną przecież. W ciągu siedmiomiesięcznego pobytu Mickiewicza na tym ostatnim skrawku przedrozbiorowej ojczyzny, na którym przyszło poecie ostatni raz, jak się później okazało, gościć, bywał poeta to na południu to w centrum, to na północy Wielkopolski.

2.8. Żerkowsko – Czeszewski park Krajobrazowy – miejsca

Wspaniała Szwajcaria Żerkowska i dolina środkowej Warty! Ileż tutaj pierwotnej, nieokiełznanej przyrody, spokoju, ciszy, piękna krajobrazów i pokładów wielowiekowych procesów kulturowych zaklętych w dworach, pałacach i drewnianych i murowanych kościołach! Przyroda, reprezentowana w zachodniej części relikdami lasów łęgowo-grądowych dawnej Puszczy Pyzdrowskiej, a części wschodniej rozległą łąkową doliną zalewową Warty chroniona jest **Żerkowsko-Czeszewskim Parkiem Krajobrazowym i Nadwarciańskim Parkiem Krajobrazowym** oraz zespołem obszarów **Natura 2000 i chronionego krajobrazu**. W części wschodniej mamy cysterski **Łąd**, wspaniałe opactwo i biskupi **Ciążeń**, równie wspaniała rezydencja. W części zachodniej jest **Miłostów** z pałacem Mielżyńskich i Kościelskich i pierwszym w Polsce pomnikiem Juliusza Słowackiego. Henryk Sienkiewicz będąc gościem Kościelskich, prócz tego, że spotkał tutaj (podczas odsłonięcia pomnika) jedną z miłości swojego życia („czwartą Marię”) to będąc pod wrażeniem ogromnych nadwarciańskich drzew powziął ideę napisania *Krzyżaków*. Na lewym brzegu Warty jest **Śmiełów** Gorzeńskich i Chełkowskich, w którym bawił (i romansował) Adam Mickiewicz w niedosłej drodze do Królestwa Polskiego (a granica była blisko), i powstania. Dziś **Śmiełów**, pobliski **Żerków** z zamkiem Horeszków, po którym pozostała tylko brama i kilka innych miejscowości tworzy Mickiewiczowski Park Kultury. W najbliższej Środy położonym **Dębnie** urodził się Wincenty Kot, jeden z najwybitniejszych przedstawicieli możnego rodu Doliwów, wychowawca królewskich dzieci i fundator wspaniałej gotyckiej świątyni. Na skraju Szwajcarii jest **Wilkowyja**, a w niej "przycupnął" drewniany młyn wodny, którego na swej drodze spotkał Jarosław Iwaszkiewicz i sportretował w opowiadaniu „Młyn nad Lutynią”.

2.8.1. Śmiełów

Wspaniały, klasycystyczny pałac w Śmiełowie to jedno z trzech cudownych dzieł architekta Stanisława Zawadzkiego, najbardziej klasyczne w formie. Dwa pozostałe znajdują się w Dobrzycy i Lubostroniu. Pałac należał do Hieronima Gorzeńskiego i jego żony Antoniny z Bojanowskich, którzy gościli Adama Mickiewicza, gdy ten próbował przejść do powstania listopadowego. Poeta przebywał tutaj incognito (pod zmienionym nazwiskiem) trzy tygodnie, chłonał Wielkopolskę, obyczaje i klimat. Tutaj poznał Konstancję Łubieńską, siostrę pani domu, z którą przeżył burzliwy romans. Z całą pewnością, na kanwie wspomnień Wielkopolski, owego późnego lata 1831 roku, powstała nasza największa narodowa epepeja - „Pan Tadeusz”.

W 1886r. pałac przeszedł w ręce Chełkowskich, którzy kultywowali tradycje pobytu wieszczki. W przy pałacowym parku znajduje się pomnik upamiętniający pobyt Mickiewicza z medalionem dłuta Sobocińskiego. Stoi on pod dębem noszącym imię poety. Zarówno pierwotny pomnik jak i pierwotny dąb nie zachowały się. Ten pierwszy z medalionem dłuta Marcinkiewicza, ustawiony przez Chełkowskich, wysadzili Niemcy. Tego drugiego, zasadzonego ponoć ręką samego Mickiewicza zniszczył piorun w 1924r. Chełkowscy, sprzedawali kawałki dębu jak cenne "narodowe relikwie". Nowy, choć już ogromny, dąb Mickiewicza rośnie tuż obok. Stary pomnik upamiętniają pozostałości cokołu, stary dąb zaś - kamienna ławeczka z mosiężnym okolicznościowym tekstem.

W „Panu Tadeuszu” znalazł się opis przyrządzania kawy, który Mickiewicz z całą pewnością zaobserwował w Śmiełowie.

Takiej kawy jak w Polsce nie ma w żadnym kraju:
W Polsce, w domu porządnym, z dawnego zwyczaju,
Jest do robienia kawy osobna niewiasta,
Nazywa się kawiarka; ta sprowadza z miasta
Lub z wicin bierze ziarna w najlepszym gatunku
I zna tajne sposoby gotowania trunku,
Który ma czarność węgla, przejrzystość bursztynu,
Zapach moki i gęstość miodowego płynu.
Wiadomo, czem dla kawy jest dobra śmietana;
Na wsi nietrudno o nią: bo kawiarka z rana,
Przystawiwszy imbryki, odwiedza mleczarnie
I sama lekko świeży nabiału kwiat garnie
Do każdej filiżanki w osobny garnuszek,
Aby każdą z nich ubrać w osobny kożuszek.

Pan Tadeusz, Ks. II

Pałac odwiedzali m.in Henryk Sienkiewicz (18-21.09.1899), Maria Gorecka, najstarsza córka M. (lis. 1918 - lut. 1919), I.J. Paderewski (1924), Władysław Mickiewicz, syn i biograf poety (1925), gen. J. Haller, rzeźbiarz Władysław Marcinkowski, autor zniszczonego przez faszystów pierwszego pomnika, malarz Wojciech Kossak, filozof Władysław Tatarkiewicz. Po II w. św. tradycje kultywował nauczyciel z Żerkowa Waclaw Kaczmarek. W 1975r. w pałacu otwarto muzeum Mickiewicza (oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu). W Śmiełowskim parku zobaczyć można także m.in. ogródek Zosi.

2.8.2. Karczma „Jankielówka”

Na spokojnym skrzyżowaniu dróg Żerków – Śmiełów – Brzostków – Lgów stała do lat 60-tych XXw., karczma z 1788r, zwana Jankielówką. Była ona pierwowzorem karczmy z „Pana Tadeusza”. Nazwa „Jankielówka” przyłgnęła jednak dopiero po publikacji „Pana Tadeusza”. Dziś nie ma już po niej śladu.

2.8.3. Lgów

Najcenniejszym zabytkiem jest zbudowany w 2 poł. XVI drewniany, zrębowy kościół. W 1 poł. XIX w dobudowano murowaną kaplicą grobową Gorzeńskich i kruchtę, a w 1901 roku murowaną kostnicę przy kaplicy Gorzeńskich. Restaurowany w latach 1657, przed 1743r, w 1763r, na pocz. XIXw, 1972-73, 1997-99. Kościół jest oszalowany, orientowany, jednonawowy, z węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Dach kryty gontem. Kaplica i kruchta pod dachówką. Nad nawą wieżyczka na sygnaturkę z baniastym hełmem krytym gontem. Wewnątrz znajduje się jednolite wyposażenie z XVII w. W ołtarzu głównym znajduje się późnogotycka rzeźba m.in. M.B. z dzieciątkiem, późnogotycka chrzcielnica, barokowy krucyfiks na belce tęczowej.

We wsi znajduje się dawny dwór (ongis gospodarzyli tu potomkowie Gorzeńskich), przy którym zachował się wspaniały platan, o obwodzie 630 m.

2.8.4. Żerków

Najstarszym zabytkiem tego spokojnego miasteczka jest barokowy kościół św. Stanisława Biskupa, z renesansową kaplicą – mauzoleum Roszkowskich. Kaplica wzorowana na zygmontowskiej z Wawelu jest jedną z trzech tego typu w Wielkopolsce. Pozostałe to kaplica Gostomskich w Środzie i kaplica Opalińskich w Radlinie. Kościół od wewnątrz wypełnia polichromia Adama Swacha, gruntownie odrestaurowana w 2006r. W kruchcie i w prezbiterium znajdują się dwa sarkofagi wykonane z czarnego marmuru z insygniami Radomickich. Jeden z nich kryje doczesne szczątki Wojewody inowrocławskiego, Starosty generalnego Wielkopolski, Pana na Żerkowie Macieja Radomickiego, jednego z pierwowzorów Stolnika Horeszki z „Pana Tadeusza”.

Zjeżdżając z wyniesienia, na którym znajduje się kościół zauważyć można portal bramny, pozostałość po „zamku Horeszków”. Była to brama wjazdowa do barokowego pałacu Radomickich. Dwa tygodnie przed przybyciem Adama Mickiewicza do Śmiełowa, 10 sierpnia 1831r. pałac spłonął od uderzenia pioruna. Zgliszcza musiały wpłynąć na wyobraźnię poety. Spór pomiędzy Mycielskimi i Gorzeńskimi (syn właścicieli pałacu Stanisław Mycielski oprowadzał Mickiewicza po ruinach) o pałac nie pozostał bez echa w naszej narodowej eposie. Ruiny pałacu rozebrano w 1942r.

O dwa tysiące kroków zamek stał za domem,
Okazały budową, poważny ogromem,
Dziedzictwo starożytnej rodziny Horeszków;
Dziedzic zginął był w czasie krajowych zamieszków.
Dobra, całe zniszczone sekwestrami rządu,
Bezładnością opieki, wyrokami sądu,
W części spadły dalekim krewnym po kądzieli,
A resztę rozdzielono między wierzycieli.

Pan Tadeusz, Ks. I

2.8.5. Brzostków

Brzostkow należał do Antoniego Ponińskiego, jak pisał Adam Mickiewicz w rękopisie „Pana Tadeusza” „nie ów Poniński Łodzian, człowiek z brzydką sławą, / co kraj przedawszy umarł u żyda pod ławą / lecz Poniński Starosta”, starosta kopanicki Antoni Poniński członek KEN, brat stryjeczny wymienionego Adama, targowiczana. W 1899 roku wieś wykupił z rąk niemieckich Bogumił Hebanowski, syn architekta Stanisława, autora kilku pałaców i dworów na terenie Wielkopolski, m.in. pałacu w Tarcach. Był on ojcem również Stanisława, reżysera, teatrologa i pisarza, dyrektora Teatru Wybrzeże. I dziadek i wnuk, Stanisławowie Hebanowscy, pochowani są przy kościele pw. św. Mikołaja w Gieczu.

Dzisiaj Brzostków to trzy wspaniałe budowle. Pierwszą z nich jest przepięknej urody... spichlerz z czerwonej cegły, obaszutowany, z przełomu XVIII i XIX wieku. Stoi obok klasycystycznego dworu Ponińskiego, znajdującego się obecnie w rękach prywatnych. Niedaleko dworu stoi równie wspaniałą klasycystyczny kościół pw. Jana Chrzciciela. Napis na ośmiokolumnowym portyku głosi: „Nieśmiertelnemu śmiertelny.” Wewnątrz znajduje się m.in. nagrobek Ludwika Szczanieckiego z Boguszyna, napoleończyka, zaufanego oficera Jana Henryka Dąbrowskiego i wykonawca jego testamentu (był wychowawcą nieletnich dzieci J. Henryka). Na przeciwnej ścianie znajduje się nagrobek Antoniego Czarneckiego, pana na Raszewach i fundatora brzostkowskiego kościoła. Córka Antoniego Czarneckiego - Konstancja, była żoną Ludwika Szczanieckiego z Boguszyna, stąd też w brzostkowskim kościele znajduje się również nagrobek pułkownika.

2.8.6. Punkt widokowy na zboczu Łysej Góry

Przy drodze prowadzącej ze Śmiełowa / Brzostkowa do Żerkowa, na zboczu Łysej Góry znajduje się punkt widokowy, którego nie sposób pominąć. Obejrzeć stąd można chyba najpiękniejszą w Wielkopolsce panoramę przełomu Warty. Przepięknie wygląda stąd pałac w Śmiełowie i brzostkowski kościół. Przy dobrej pogodzie widać także kościół w Pogorzelicu, farę w Pyzdrach a nawet kopułę kościoła klasztorowego w Łądzie.

2.8.7. Miłosław

Miłosław to niewielkie wielkopolskie miasteczko położone na południowym krańcu równiny wrzesińskiej. Choć dziś to urokliwe, spokojne, ledwie kilkusetczne miasteczko to jednak było w swej kilkusetletniej historii ważnym centrum wydarzeń. Nieopodal rynku (a raczej znacznie wydłużonego placu pełniącego tę rolę) wznosi się późnogotycki kościół pw. św. Jakuba, który w swych kilkusetletnich dziejach przechodził bardzo dziwne koleje losu. Poprzednia, drewniana świątynia, istniejąca tutaj już od XII wieku przeszła w ręce protestantów, jednak już 1572 roku kościół strawił pożar, którego niszczycielska siła zniszczyła także większą część miasta. Z inicjatywy Seweryna Mielżyńskiego i częściowo według jego projektu kościół został gruntownie odnowiony i przebudowany w latach 1842-45. W czasie kolejnej rozbudowy, w 1913 roku dobudowano kaplicę grobową Kościelskich i nawy boczne.

Przy południowo zachodnim, wysoko wyniesionym narożniku dziedzińca kościelnego wznosi się ciekawa figura św. Wawrzyńca z pocz. XIX wieku (proj. Konrad Chojecki), która pierwotnie stała nieco niżej, zaledwie kilkanaście metrów od obecnego miejsca. Dziś znajduje się tam niewielki pomniczek w kształcie spłaszczonego ostrosłupa z marmurową tablicą. Pomniczek ten ustawiony został z inicjatywy Seweryna Mielżyńskiego na grobie 33 powstańców Wiosny Ludów poległych

w bitwie miłosławskiej 30. 04. 1848 roku. Pierwotnie mogiła ta znajdowała się w obrębie przykościelnego cmentarza, który przestał być użytkowany w I poł. XIXw. 5 lat później zwłoki przeniesiono na obecne miejsce, stawiając na grobowcu figurę św. Wawrzyńca, stojącą dotąd nieopodal pierwotnej mogiły, przed budynkiem wikarówki. Projekt grobowca wykonał sam Seweryn Mielżyński. W roku 1928 z okazji 80 rocznicy bitwy miłosławskiej pomnik – mauzoleum miłosławskich kosynierów odwiedził prezydent Ignacy Mościcki, wtedy też na grobie pojawiła się marmurowa tablica zawierająca treść: POLEGŁYM W BITWIE MIŁOŚŁAWSKIEJ 30.04.1848 ROKU. WDZIECZNI RODACY. W 1940 roku pomnik – mauzoleum zniszczył okupant, a cudem ocalałą figurę św. Wawrzyńca przeniesiono do kościoła. Ocalała także marmurowa tablica, którą wmurowano ok. 1946 roku w stary pomniczek – mogiłę. W 1968 roku odnowiono mogiłę - mauzoleum miłosławskich kosynierów, w który wmurowano marmurową płytę z napisem: TU SPOCZYWAJĄ KOSYNIERZY MIŁOŚŁAWSKY POLEGLI W MIŁOŚŁAWIU W ROKU 1848. Jednak dopiero w trzy lata później nad mauzoleum wróciła figura św. Wawrzyńca, przechowywana w kościele. W 1998r. obydwie pomniki ponownie odnowiono, zamieniając tablice. Teraz na cokole figury św. Wawrzyńca znajduje się ta pierwotna, umieszczona z okazji wizyty prezydenta Mościckiego.

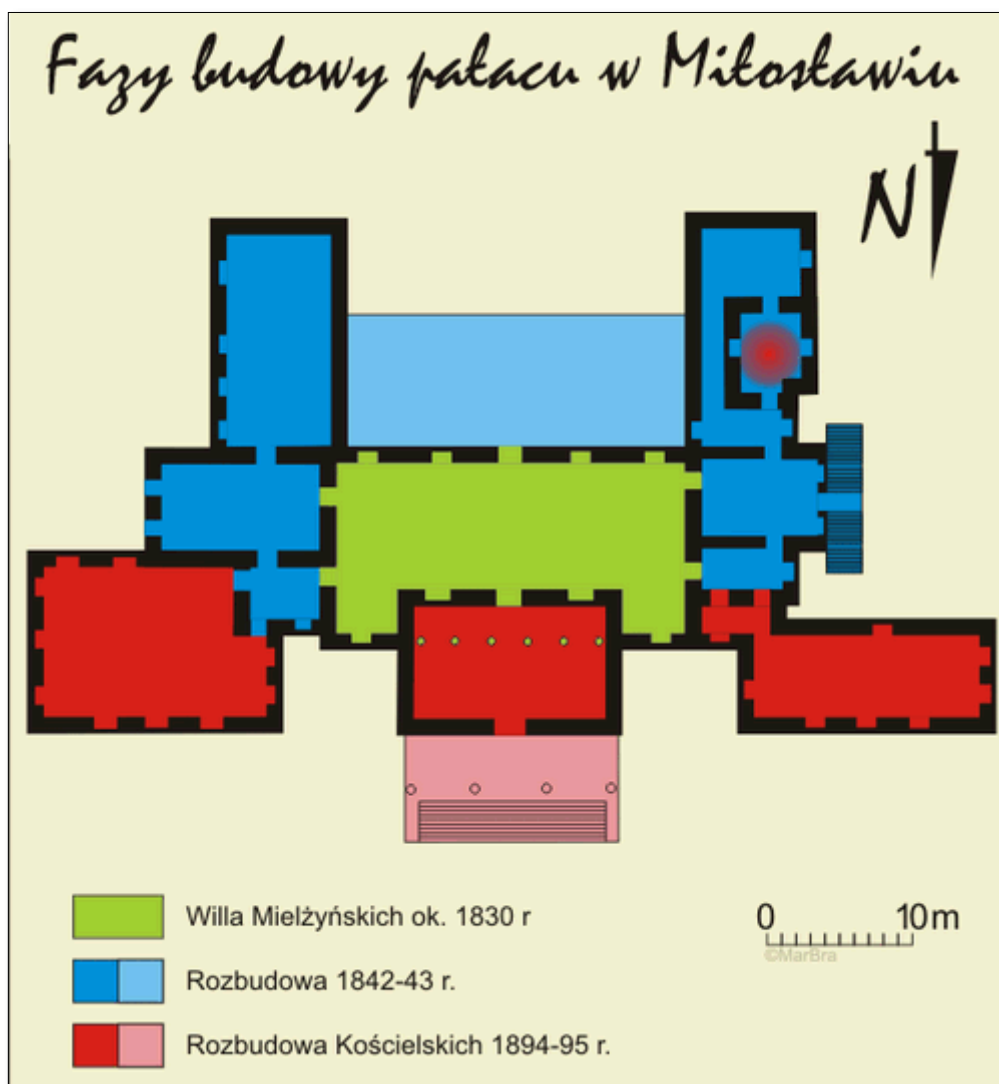
Przy placu zamkowym znajduje się także XIX wieczny budynek szkoły, który w latach 1846-48 zaprojektował i wznosił, a jakże! Seweryn Mielżyński. Warto pamiętać, że budynek nim został na dobre skończony już przyszło mu pełnić rolę lazaretu bitwy miłosławskiej, zaś w latach 1901-07

uczące się tutaj dzieci poszły śladem dzieci wrzesińskich, odmawiając nauki religii w języku niemieckim. Obok wejścia szkoły od 1964 roku znajduje się tablica informująca o tym wydarzeniu.

Po przeciwnej stronie ul. Zamkowej stoi neogotycki dawny kościół ewangelicki, który od 1977 roku pełni rolę Muzeum Ziemi Miłosławskiej. Po drugiej stronie skrzyżowania znajduje się zespół pałacowo-parkowy. Tuż obok bramy stoi jeszcze dość stylowy, lecz makabrycznie wręcz zniszczony i zapuszczony domek dozorczy parkowego z 1864 roku. Miłosławski pałac poprzedza oś widokowa, w postaci dwóch równoległych dojazdów rozdzielonych trawiastym dywanem z krzewami. Nieregularny kształt pałac zawdzięcza jego dwóm wielkim właścicielom, którzy odcisnęli swe piętno na dziejach Miłosławia: Mielżyńskich i Kościelskich. Pierwotnie już w XVI wieku, tuż obok dzisiejszego pałacu istniał drewniany dwór należący do Górskich, być może częściowo obronny, jak bywało to w zwyczaju epoki. Dwór ten zastał nabywający 1777 roku dobra miłosławskie starosta radziejowski i walecki, podkomorzy wschowski, pułkownik Maciej Mielżyński. Około 1830 roku Mielżyńscy (najprawdopodobniej Franciszka Mielżyńska, wdowa po Józefie, synu Macieja) budują niewielką willę zwaną „altaną”. To środkowa partia dzisiejszego pałacu.

W 1835 roku dobra miłosławskie obejmuje syn Franciszki i Józefa – Seweryn, który na dobre osiedlił się w Miłosławiu w 1842, roku po powrocie z emigracji politycznej. Od razu zabrał się do rozbudowy pałacu zaczynając od dobudowania zachodniego, niewielkiego skrzydła i niskiej wieży, a następnie skrzydła wschodniego. W takiej postaci pałac zastały wydarzenia Wiosny Ludów, a szczególnie bitwa miłosławska, podczas której w pałacu kwaterował sztab Ludwika Mierosławskiego. Kolejną rozbudowę Seweryn Mielżyński rozpoczął na dwa lata przed swoją śmiercią, w 1870 roku. Dobudowano wtedy dwa skrzydła w elewacji ogrodowej. Warto wspomnieć, że w czasach Seweryna Mielżyńskiego w Miłosławskim pałacu gościli m.in. Wincenty Pol, Józef Ignacy Kraszewski, Władysław Syrokomla, Adam Chmielowski (w 1870 roku, zanim jeszcze został Bratem Albertem). Silne były też związki Seweryna Mielżyńskiego z postacią Adama Mickiewicza. W 1869 roku w miłosławskich dobrach wakacje spędził Józef Mickiewicz (syn poety, zaś rok później swe ostatnie dni spędziła tutaj żona poety Teofila Lenartowicza Zofia z Szymanowskich Lenartowiczowa, przyrodnia siostra Celiny, żony Mickiewicza).

Kiedy w 1872 roku umiera bezdzietnie Seweryn Mielżyński, dobra miłosławskie przechodzą w posiadanie Józefa, bratanka, który zaledwie dwa lata wcześniej odziedziczył także Iwno, z którego uczynił swą rodzową siedzibę. Miłosław zaczął stopniowo podupadać. W 1895 roku właścicielem Miłosławia stał się Józef Teodor Kościelski herbu Ogończyk, poseł do parlamentu pruskiego, działacz społeczno-polityczny, absolwent poznańskiego gimnazjum Marii Magdaleny, mecenas sztuki i kolekcjoner. Wuj Józefa, Władysław zwany „Sefer Baszą” był generałem w służbie tureckiej, bohaterem wojny krymskiej. Ogromny majątek zbił stając się akcjonariuszem przedsięwzięcia jak na owe czasy równie ryzykownego, co ogromnego – budowy Kanału Sueskiego. Młody Józef Teodor gościł kilkakrotnie u wuja, odwiedzając m.in. Bliski Wschód i Azję i pisząc z podróży reportaże do „Dziennika Poznańskiego”. To właśnie stryja Władysława Józef stał się spadkobiercą mogąc pozwolić sobie na wykupienie dóbr miłosławskich. Wkrótce po transakcji rozpoczął kolejną już w historii rozbudowę pałacu, dodając kolejne boczne skrzydła, podwyższając wieżę i dodając reprezentacyjny czterokolumnowy portyk w elewacji frontowej.

Na rozbudowie pałacu się nie skończyło. Kościelski okazał się mecenasem godnym Mielżyńskich. Buduje ochronkę dla dzieci, funduje stypendia dla uzdolnionej młodzieży, wspiera finansowo poetów, m.in. Jana Kasprowicza. To z jego inicjatywy doszło w 1899 roku do spektakularnego w formie i przekazie odśtonięcia pierwszego na ziemiach polskich pomnika Juliusza Słowackiego. Uroczystości, na których wspaniałą mowę wygłosił Henryk Sienkiewicz stały się wielką narodową manifestacją, a ponieważ pomnik znalazł się na terenie prywatnym władze pruskie nie bardzo mogły się tej inicjatywie przeciwstawić. Z pobytem Henryka Sienkiewicza w Miłostawiu wiążą się dwie inne ciekawe historie. To w trakcie tej uroczystości nasz narodowy „pokrzepiciel serc” poznał Marię Radziejewską, dość wyemancypowaną jak na ówczesne czasy pannę pochodzącą z Zielnik koło Środy, która wejść miała do historii, jako czwarta Maria Sienkiewicza, czwarta miłość, nader nieszczęśliwa, o dość niejasnych przyczynach tego nieszczęścia. Henryk Sienkiewicz gościł w Winnej Górze na grobie J. H. Dąbrowskiego, ale także na zaproszenie gospodarza powziął wyprawę przez Wartę – wszak mickiewiczowski Śmiełów stąd już niedaleko. Zachwyty pisarza nad wspaniałym widokiem prastarych dębów porastających południowy brzeg warty miał później swe odbicie w "Krzyżakach".

W 1904 roku Józef Kościelski opuścił Miłosław i zamieszkał w Poznaniu gdzie umarł w 1911 roku. Pochowany został jednak w krypcie miłosławskiego kościoła św. Jakuba. Syn Józefa, Władysław ożenił się z warszawską aktorką Moniką Krystyńską, co uchodziło za akt mezaliansu. Jako poeta, tłumacz i bibliofil zakłada Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”. W 1933 roku popełnia samobójstwo wyskakując z okna poznańskiego Bazaru. Niestety rodzinnych nie było jednak końca. Jedyny syn Moniki i Władysława, Wojciech, żołnierz armii polskiej we Francji w wieku 28 lat popełnia samobójstwo. Monika Kościelska testamentem w roku 1959 ustanawia fundację Kościelskich, która od 40 ponad lat nadaje jedną z najbardziej prestiżowych nagród dla pisarzy i poetów – jej beneficjentami byli m.in. Wisława Szymborska i Zbigniew Herbert. W 2005 roku nagroda po raz pierwszy przyznana została w miłosławskim pałacu.

Malowniczy park zyskuje dużo dzięki przepięknie wkomponowanemu w jego różnorodną roślinność nieregularnemu stawowi (5 ha powierzchni), poprzecinanego licznymi wyspami i prowadzącymi na nie mostkami. Ścieżkę ozdabiają wspaniałe, majestatyczne, prastare dęby, z których jeden to 680 centymetrowy olbrzym, zwany Dębem Słowackiego. Tuż obok dębu stoi pomnik naszego drugiego wieszczka. Popiersie poety wyniesione jest w górę na wysokiej kolumnie, wyrastającej z półkolistej, wysokiej ławeczki. Obok kolumny, przytulona do niej, siedzi zadumana wiejska dziewczyna. Na kolumnie napis: JULIUSZOWI 1804-1849 i 1899. Autorem tej wymownej w formie koncepcji był znany wielkopolski rzeźbiarz Władysław Marcinkowski. W trakcie okupacji pomnik szczęśliwym trafem uprzednio zdemontowany, przechowany został w bezpiecznym miejscu i wrócił do przypałacowego parku dopiero 1952 roku. Jednak dopiero w 1984 roku pomnik ponownie uroczyste odsłonięto, po przeprowadzeniu zabiegów konserwatorskich.

Tuż przy rynku, na narożniku wznosi się stylowy budynek miłosławskiego Bazaru, patriotycznego centrum okresu zaborów. Budynek, w trakcie bitwy miłosławskiej, był jednym z punktów oporu, a informuje o tym tablica wmurowana w 1964 roku z następującym napisem: "W BUDYNKU TYM KOSYNIERZY STAWILI ZWYCIESKI OPÓR PRUSAKOM W 1848 ROKU".

Przy ulicy Połczyńskiej znajduje się cmentarz. W jego centralnej części uwagę przykuwa kaplica - mauzoleum Mielżyńskich, w której spoczywają Seweryn, jego żona Franciszka i ich zmarłe dziecko. W kaplicy spoczywają także doczesne szczątki malarza Leona Kaplińskiego, rezydenta miłosławskiego pałacu. Na cmentarzu znajduje się również Grobowiec Zofii z Szymanowskich Lenartowiczowej, siostry Celiny - żony Adama Mickiewicza. Żonę pochował tu Teofil Lenartowicz, poeta.

Jadąc droga wojewódzką nr 441 do Bugaju – dawnego folwarku miłosławskich dóbr Mielżyńskich i Kościelskich, przejeżdżamy obok zabytkowych czworaków. Skręcając w drogę prowadzącą wąską groblą pomiędzy stawami dojeżdżamy po około dwóch kilometrach do przepięknego w formie zameczku myśliwskiego Mielżyńskich. Zaprojektowany w połowie XIX w przez samego Seweryna Mielżyńskiego robi największe wrażenie od strony utrzymanej w duchu wysuniętej obronnej baszty ambony, wspartej na łukowych (niczym akwedukt) przęsłach. Zameczek zbudowany został w formie obronnej fortecy otoczonej murem z krenelażem, wieżą i innymi elementami obronnymi. Tuż obok zbudowano w latach 70-tych zajazd, wg. jednolitego projektu dla wszystkich tego typu obiektów w Wielkopolsce. Obydwa obiekty, odrestaurowane znajdują się dziś w rekach prywatnych i mieszczą m.in. hotel.

2.8.8. Radlin

W miejscu istniejącego dziś cmentarza wznoszą się ruiny potężnego ongiś pałacu Opalińskich. W centrum wsi znajduje się barokowy kościół pw. św. Walentego z siostrzaną średzkiej i żerkowskiej kaplicą – mauzoleum Opalińskich. Ponoć mieszka w niej Biała Dama o czym można przeczytać w książkach J. Sobczaka: „Poprzez Wielkopolskę” i „Duchach i zjawach wielkopolskich”.

2.8.9. Wilkowyja

To tutaj Jarosław Iwaszkiewicz umieścił na zawsze w skarbnicy literatury polskiej „Młyn nad Lutynią”. Wody Lutyni szumią w głębokim korycie rzeki; jaz przy młynie został już mocno zniszczony i aby go obejrzeć trzeba przedostać się na drugą stronę młyna przez chaszczę. Niby niepozorny budynek, a tak trwale zapisany w polskiej literaturze! Tutaj też, nieopodal młyna wznosi się zabytek techniki drogowej, pierwszy w Polsce most konstrukcji żelbetonowej.

2.8.10. Tarce

Pałac Gorzeńskich zbudowany wg. projektu Stanisława Hebanowskiego (patrz Brzostków) ze strzelistymi wieżyczkami, wygląda jakby żywcem przeniesiony z łarańskich dolin. Pałac należał do Zygmunta Ostroróg Gorzeńskiego, ostatniego z rodu Gorzeńskich. Upamiętnia go granitowa płyta na głazie przed wejściem do pałacu.

2.8.11. Przybysław

W swej długoletniej historii wieś należała min. do Antoniego Ponińskiego, (patrz Brzostków) mieszkał tutaj m.in. pra-prawnuk Antoniego, również Antoni. W początkach XIX wieku Przybysław przeszedł w ręce Czarneckich, patriotycznej rodziny, która uczyniła z niego wzorowy ośrodek gospodarowania, niczym Chłapowski w Turwi. W Przybysławiu gościli min. Zofia Kossak - Szczucka i młody Stefan Wyszyński. Zachowany dwór jest dziś dość podniszczony.

2.8.12. Komorze Przybysławskie

To właśnie tutaj Adam Mickiewicz próbował przekroczyć granice na Prośnie w drodze do powstania. Czy ją jednak przekroczył? O to spierają się najtęższe autorytety (patrz Śmiełów). Na okolicznych polach doszło w 1331 roku do bitwy pomiędzy możnym Wincentym z Szamotuł, któremu pomagali Krzyżacy, a Władysławem Łokietkiem. W Komorzu przebywał wówczas młody Kazimierz zwany później Wielkim. Równie znane postaci (prócz Mickiewicza rzecz jasna) gościli w międzywojennym Komorzu u Skórzewskich min. Wojciech Kossak. Dwór, bardzo klasyczny w formie wygląda zdecydowanie lepiej niż ten w Przybysławiu.

2.8.13. Raszewy

Pięknie utrzymany pałac zbudowany został wg projektu Zygmunta Gorgolewskiego z inicjatywy Zygmunta Czarneckiego dla jego syna Michała. Czarnecki byli wielkimi miłośnikami koni, a ich stadnina należała w okresie międzywojennym do najbardziej znanych w kraju. Antoni Czarnecki był fundatorem klasycystycznego kościoła w Brzostkowie.

2.8.14. Dębno

Dziś Dębno to miejscowość na krańcu świata, ale na pewno nie było tak w przeszłości. Swą siedzibę mieli tutaj Doliwowie posługujący się przydomkiem Kot. Najwybitniejszym przedstawicielem rodu Doliwów był Wincenty Kot z Dębna nad Wartą (ok. 1395-48), uczestnik bitwy pod Grunwaldem, wykładowca Akademii Królewskiej, wychowawca Władysława i Kazimierza Jagiellończyków, arcybiskup gnieźnieński i prymas, interrex roku 1445, po śmierci Władysława III Warneńczyka i fundator gotyckiego kościoła. Swoistą ciekawostką z pogranicza kultury i medycyny było działające w l. 1847-1862 tutaj uzdrowisko.

Właścicielem tych dóbr był Stanisław hr. Mycielski (1823-1872), który korzystając z zalet położenia Dębna i nowej podówczas idei Vincenza Prissniza (1799-1851), polegającej na leczeniu zimną wodą uruchomił zakład wodolecznicy, który zdobył sobie pewną popularność w skali ponadlokalnej. Organizatorem i prowadzącym zakład był znany wielkopolski lekarz Teofil Matecki (1810-1886). Prócz działalności medycznej uzdrowisko zdobyło z czasem sławę kulturalnej oazy, w której ze wspianymi koncertami bywali skrzypk **Apolinary** (1825-1879) i pianista **Antoni** (1817-1899) **Kątscy**, a także znane grupy teatralne. W roku 1831 gościem Stanisława Mycielskiego był Adam Mickiewicz bawiący w dobrach Gorzeńskich, w sąsiednim Śmiełowie. Pałac Mycielskich jest dziś zrujnowany.

2.8.15. Grodziska w ujściu Proсны i Lutyni

Warto zwrócić uwagę na trzy grodziska położone w ujściu Proсны i Lutyni i pełniące ongiś ważne funkcje militarne. **Lisew** (ok. 4 km na pód od żerkowa) był grodem kasztelańskim z XIII i XIV w., zamieszkałym już w okresie przedpiastowskim i wczesnopiastowskim. Gród zwany był „Ostrowem pod Wilkowyją” i pełnił funkcję kontroli szlaku wzdłuż Proсны. Ostatecznie został zniszczony w 1383r w czasie wojen Grzymalitów z Nałęczami. Badania archeologiczne przeprowadzone na nim w latach 1992/93 potwierdziły, że plemienne grodzisko zostało w czasach piastowskich zorganizowane od nowa, wg nowych wzorów administracyjno-architektonicznych. Grodzisko znajduje się około 200 metrów od drogi pośród łąk na lewym brzegu rzeki. Kopiec, porośnięty drzewami i krzewami jest trudno dostrzegalny zwłaszcza na tle linii drzew porastających brzegi Lutyni, jednak jednoznacznie jego pierwotną funkcję zdradza dość regularny kształt, który tworzą nawet porastające go drzewa.

Modlica, leży na prawym brzegu Proсны i stanowi jeszcze i dziś, dzięki swej wielkości topograficzną osobliwość. W czasach przed państwowych stanowiła prawdopodobnie czoło opola i pełniła strategiczną rolę kontroli szlaków przy ujściu Proсны. Swe znaczenie zatraciła prawdopodobnie w 1 poł. X w wraz z budową nowych administracyjnych zrębów państwa przez przodków Mieszka I.

W zakolu meandrującej, dzikiej Warty, wśród prastarych lasów stanowiących ostatni ocalały fragment wspaniałej ongiś Puszczy Pyzdrowskiej wznosi się niewielkie grodzisko zwane **Szwedzkim Szańcem**. Grodzisko oznaczone jest dziś jedną z tablic informacyjnych na ścieżce dydaktycznej. Niepozorny kopiec kryje dawne grodzisko obronne, które strzegło przeprawy przez Wartę. Niewykluczone, że spełniało też jakąś rolę w systemie obronnym wczesnośredniowiecznego państwa wraz z pobliską Modlicą, Dębem czy Nowym Miastem. Być może, że spełniało także ważną rolę w systemie obronnym kasztelani wilkowyjskiej (patrz Lisew).

2.8.16. Czeszewo

We wsi znajduje się zbudowany w 1792 roku z fundacji Jabłonowskich zrębowy, oszalowany, orientowany, jednonawowy kościół z węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Dach kościoła kryty jest gontem. Od strony południowej do prezbiterium przylega zakrystia, zaś po stronie północnej kruchta. Nad nawą wieżyczka na sygnaturkę kryta blachą. Ołtarz główny z XVIII w. Obok kościoła stoi drewniana dzwonnica z XIX w.

2.9. Rynna Jezior Kórnicko - Zaniemyskich

Rynna jezior Kórnicko – zaniemyskich to polodowcowy twór, pradolina, być może pozostałość pierwotnego przebiegu Warty. Tworzy ją osiem jezior o powierzchni od 250 do 17 hektarów, przez które kolejno przepływa rzeka Głuszynka kończąca bieg w Warcie. Do niedawna jezior było dziewięć, ale ostatnie w biegu Głuszynki ma dziś powierzchnię (sezonowo) ok. 3ha i intensywnie zarasta. Część jezior otaczają lasy będące częścią Nadleśnictwa Babki. Bujna przyroda i przepiękne krajobrazy przyczyniły się do rozwoju turystyki i bazy turystycznej wokół jezior. Sprzyja temu zjawisku kontekst kulturowy. W dolinie Głuszynki, w Kórniku stoi słynny na cały kraj, jeden z najlepiej zachowanych zamków w tyłu neogotyku angielskiego, pierwotnie siedziba Górków (inna budowla), później Działyńskich i Zamoyskich. To właśnie tutaj straszy najstynniejsza polska Biała Dama, za życia Teofila z Potulickich Działyńska, której portret wisi w jeden z zamkowych sal. Z otoczeniem wspaniale koresponduje założenie parkowe – najstarsze polskie arboretum, pozostające pod zarządem Polskiej Akademii Nauk. W pobliskim **Prowencie** stoi dom, w którym przyszła na świat wielka polska poetka, noblistka Wisława Szymborska. Typowo turystyczno – rekreacyjny jest dziś **Zaniemyśl** na południowym krańcu rynny.

Również i tutaj nie brakuje wielkiej historii. W 1815 roku właścicielem trzy hektarowej wyspy na jeziorze zaniemyskim, którą wg. legendy usypał kazał wojewoda Stanisław Górka celem ukrycia skarbów został Edward hr. Raczyński, który zbudował na niej drewniany dom w stylu szwajcarskim. W końcowym odcinku Głuszynki, w **Głuszynie** przyszedł na świat wielki podróżnik Paweł Edmund Strzelecki. Miejscowy, gotycki kościół znajduje się na europejskim szlaku św. Jakuba.

Najciekawsze obiekty regionu:

- ✓ *Zespół malowniczo położonych jezior z bogatą bazą rekreacyjno – wypoczynkową*
- ✓ *Zamek Działyńskich / Zamoyskich w Kórniku z w stylu neogotyku angielskiego z zespołem parkowym, w tym arboretum*
- ✓ *Gotycki, pokolegiacki kościół pw. św. Jakuba Większego Apostoła w Kórniku*
- ✓ *Obserwatorium astro-geodynamiczne PAN w Borówcu*
- ✓ *Grodzisko, pozostałość centralnego grodu kasztelanii bnińskiej na płw. Szyja w Bninie*
- ✓ *Gotycki kościół pw. Wszystkich Świętych z kaplicami grobowymi Zamoyskich i Działyńskich oraz renesansowymi nagrobkami Górków*
- ✓ *Barokowy ratusz w Bninie*
- ✓ *Dom, miejsce urodzenia Wisławy Szymborskiej w Prowencie (dzielnica Korki)*
- ✓ *Barokowy dwór w Jeziorach Wielkich*
- ✓ *Dąb Piastowski w Dolwcu Leśnym*
- ✓ *Neogotycki kościół pw. św. Wawrzyńca i nagrobek Edwarda hr. Raczyńskiego w Zaniemyślu*

2.9.1. Jeziora w rynn timerkórnicko – zaniemyskiej

Jezioro	Pow. zwierciadła wody [ha]	Objętość [tys. m ³]	Głębokość [m]		Kolejność w rynn timer *	Wyspy, ważniejsze półwyspy	Powiat, gmina	Rozwinięta turystyka
			maks.	śred.				
Bnińskie	ok. 250	9525	8,5	4,2	5	płw. z relikdami grodu kasztelańskiego w Bninie	poznański, Kórnik	+
Kórnickie	ok. 85	2164	6,0	2,6	6	-		+
Raczyńskie	ok. 84	2342	5,8	2,8	1	Wyspa Edwarda	średzki, Zaniemyśl	+
Wrońskie (Skrzyneckie Duże)	ok. 76	3123	6,2	3,4	7	-	poznański, Kórnik	+/-
Jeziora Wielkie	ok. 60	1817	5,4	3,0	4	-	średzki, Zaniemyśl	+/-
Jeziora Małe	ok. 44	2600	16	3,0	3	-		+/-
Łętko	ok. 26	581	5,0	2,2	2	pł. z relikdami grodziska		+/-
Skrzyneckie Małe	ok. 17	676	8,0	3,9	8	-	poznański, Kórnik	-
Borowieckie	<3	-	-	-	9	-		zarastające

* licząc od ptd. - wsch.

Rynna Jezior kórnicko-zaniemyskich od zarania pełniła ważną rolę w systemie obronnym grodów centralnych państwa gnieźnieńskiego. Przez dwa przesmyki między jeziorami prowadziły ważne szlaki. Pierwszym z nich był przesmyk pomiędzy jeziorami bnińskim i kórnickim, na szlaku prowadzącym ze Śląska i Czech do Poznania i Gniezna. Miejsca tego strzegł gród obronny zlokalizowany na wrzynającym się w wody jeziora bnińskiego półwyspie szyja. Gród ten pełnił funkcje siedziby kasztelanii. Drugi bród, pomiędzy jeziorami Raczyńskim i Łętko zyskał na znaczeniu prawdopodobnie nieco później, gdy wzrastała lokalna pozycja Środy.

2.9.2. Kórnik i Bnin

W trakcie formowania nowych struktur państwa piastowskiego ważną rolę począł odgrywać gród na płw. Szyja, wcinającym się w głąb Jeziora Bnińskiego. O jego strategicznej roli przesądziło położenie na szlaku wiodącym z Gniezna, Poznania, Giecz i Ostrowa Lednickiego na Śląsk i dalej do Czech. Pierwsze grodzisko pierścieniowate istniejące na półwyspie datowane jest na okres przedpaństwowy. Gród bniński pierwszych piastów kontrolował szlak w wąskim przesmyku pomiędzy jeziorami, tworzącymi długą rynn timer jezior kórnicko – zaniemyskich. Rynna ta, wraz z linią Warty i strategiczną kasztelanią śremską stanowiła naturalny bastion młodego państwa gnieźnieńskiego od strony południowej. W 1038 roku gród w Bninie uległ najazdowi Brzetysława Czeskiego, który złupił piastowskie państwo. W trakcie restytucji i związanej z tym migracji stolicy do Krakowa nowego znaczenia nabrał szlak wiodący z Poznania i Gniezna na Sieradz do Małopolski, a w raz z nim brody na Warcie w Pyzdrach i Nowym Mieście. Szlak wiodący przez Bnin nabrał ponownie znaczenia wraz z rozbiem dzielnicowym i gospodarczym ożywieniem Śląska, co w konsekwencji doprowadziło do odbudowy grodu. Pod koniec XII wieku obok grodu rozwijała się także osada rzemieślnicza –

handlowa. Od 1232r. w dokumentach pisanych pojawia się już kasztelania bnińska. Ważną rolę gród odegrał podczas walk pomiędzy Piastowcami: Henrykiem Brodatym, a Władysławem Odonicem. Kolejnym ciosem dla Bnina okazał się najazd Krzyżacki z roku 1331. Jego skutki okazały się bardzo trwałe, a zrujnowany gród nigdy już nie odzyskał dawnej roli. W 1390r. Bnin otrzymał jednak z rąk Władysława Jagiełły prawa miejskie.

W XIIw. pojawiają się także pierwsze wzmianki o Kórniku i jego właścicielach: wojewodzie poznańskim Przedpełku, Wyszocie i Hugonie. Kolejni potomkowie Przedpełka, właściciele Kórnika swą główną siedzibę posiadali w Łodzi k. Tomic. Z rodu Łodziów wywodzili się kolejni właściciele dóbr kórnickich, Górkowie, którzy z czasem osiągnęli status jednego z najzamożniejszych rodów Wielkopolski. To właśnie Górkowie wystawili w Kórniku swą pierwszą rodową siedzibę o charakterze obronnym. Szczyt potęgi tego rodu przypadł na XV i XVIw. Do najznamienitszych jego przedstawicieli należał m.in. Łukasz (zm. 1475r.), komornik królewski, wojewoda poznański, starosta generalny wielkopolski. Nie zachował się dokument lokacyjny, jednak z całą pewnością w 2 poł. XVw. Kórnik był już miastem lokowanym. Przyjmuje się, że lokacja nastąpiła ok. 1450r. na prawie magdeburskim. W 1437r. rozpoczęto już budowę gotyckiej świątyni, siedziby nowej parafii. Znaczącego rozkwitu miasto doznało za sprawą Uriela Górki (zm. 1498r), syna Łukasza, współpracownika Kazimierza Jagiellończyka, dyplomaty. Uriel znacznie rozbudował siedzibę rodu, a kościół farny podniósł do rangi kolegiaty. W 1463r. gotycka świątynia ufundowana przez biskupa Andrzeja Górkę stanęła także w Bninie. Znaczenie Bnina było wtedy jeszcze nieco większe niż pobliskiego Kórnika, o czym świadczą spisy poborowe na wojnę trzynastoletnią. Kórnik zobowiązany był do wystawienia 2 piechurów zaś Bnin trzech. W pocz. XVI wieku Górkowie stają się orędownikami protestantyzmu. Kolejnej znaczącej przebudowy zamku dokonuje Stanisław (zm. 1592r), ostatni męski potomek rodu, którego kolejni przedstawiciele znaleźli swój wieczny spoczynek w podziemiach kórnickiego kościoła. W 1574r. Stanisław gościł w swych dobrach przybywającego do Polski króla elekta Henryka Walezjusza. Po śmierci Stanisława dobra kórnickie przeszły w ręce siostrzeńców, Czarnkowskich. Byli oni katolikami. W 1623r. Adam Sędziwój (zm. 1627r), wojewoda łęczycki i starosta generalny wielkopolski gościł w zamku kolejnego króla Polski, Zygmunta III Wazę. W początkach XVIIw. dobra kórnickie przeszły w ręce Grudzińskich. Stopniowo podupadające, już za Czarnkowskich miasto wraz z rezydencją, znajdowało się w coraz gorszym położeniu. Wojny, rabunki, szabrownictwo najeźdźców i gospodarczy upadek państwa doprowadziły miasto na skraj ruiny. W 1676r. kolejnymi właścicielami zostają Działyńscy. Jedną z najbardziej znanych przedstawicielek tego rodu była Teofila, 1o voto Szołdrska, 2do voto Potulicka, znana dziś powszechnie, jako „Biała Dama” (1714-1790). To właśnie w śnieżno białej sukni została uwieczniona przez malarza na słynnym obrazie wiszącym w kórnickim zamku i to jej zjawa straszy nocami w przyzamkowym parku. Gospodarna ręka Teofili z Działyńskich w ogromnej mierze przyczyniła się do restytucji dóbr kórnickich. Jednak nieunormowana sytuacja spadkowa doprowadziła do długoletnich sporów pomiędzy Szołdskimi i Działyńskimi, a tym samym stagnację gospodarczą w dobrach kórnickich. Rozwój miasteczka i siedziby nabiera nowego rozmachu za sprawą Tytusa Działyńskiego (1796-1861) należącego do najwybitniejszych Wielkopolan okresu zaborów. Był on twórcą biblioteki i Arboretum; obydwa dzieła przedstawiają dziś ogromną wartość naukową. Z jego inicjatywy doszło do kolejnej restauracji i przebudowy kórnickiego zamku. W 1846r. rozpoczęto przebudowę wg. projektu wybitnego architekta Karola Fryderyka Schinkla, a po jej ukończeniu zamek zyskał współczesny wizerunek w stylu neogotyku angielskiego. Kontynuatorem dzieła ojca był syn, Jan. Pod koniec XIXw. klucz kórnicki przeszedł w ręce Władysława Zamoyskiego, piewcy Tatr, właściciela Zakopanego i Morskiego Oka. Tuż przed śmiercią Władysław Zamoyski

przekazał swój majątek narodowi polskiemu, z którego w 1925r. decyzją sejmiku utworzono Fundację „Zakłady Kórnickie”, odtworzoną po II wojnie światowej dopiero w 2001r.

Wśród zabytków Bnina wymienić należy: barokowy Ratusz, wzniesiony w poł. XVIII w. z mansardowym dachem i wieżą z herbem Działyńskich (Ogończyk), neogotycki, poewangelicki kościół św. Wojciecha, wzniesiony w 1827 z gotyką, ośmioboczną chrzcielnicą z piaskowca pochodzącą ze zniszczonego w 1942r kościoła katolickiego i datowana na 2 połowę XV wieku oraz zespół zabudowań folwarcznych w Prowencie. W jednym z budynków, w 1923 roku przyszła na świat przyszła noblistka, poetka Wisława Szymborska.

2.9.3. Zaniemyśl

28 lipca 1331r. dopiero co lokowana i urządzona Środa Wielkopolska doznała pierwszej poważnej dziejowej katastrofy. Jej autorem był zakon krzyżacki dowodzony przez Wielkiego Marszałka **Dietricha von Altenburga**, który korzystając z zaskoczenia wdarł się z ziemi chełmińskiej w głąb Wielkopolski i zdobywszy kolejno Słupcę i Pyzdry spalił i splądrował miasto. Po jego zdobyciu oddział rozdzielił się, podążając na północ przez Kostrzyn, Pobiedziska i Gniezno oraz na południowy-zachód w kierunku wsi Niezamyśl należącej do Doliwów. Zorganizowana na prędcie obrona rycerstwa wielopolskiego, wsparta masami chłopskimi, oraz umiejętnym wykorzystaniem umocnień ziemnych i walorów topograficznych terenu, powstrzymała zakon krzyżacki pomiędzy wsiami Zwola i Kępa. Poważnie osłabiony oddział podążył w kierunku Środy i wycofał się w ślad za oddziałem idącym na Gniezno. Bitwę tą za szczegółami opisał Jan Długosz w „Rocznikach sławnego Królestwa Polskiego”.

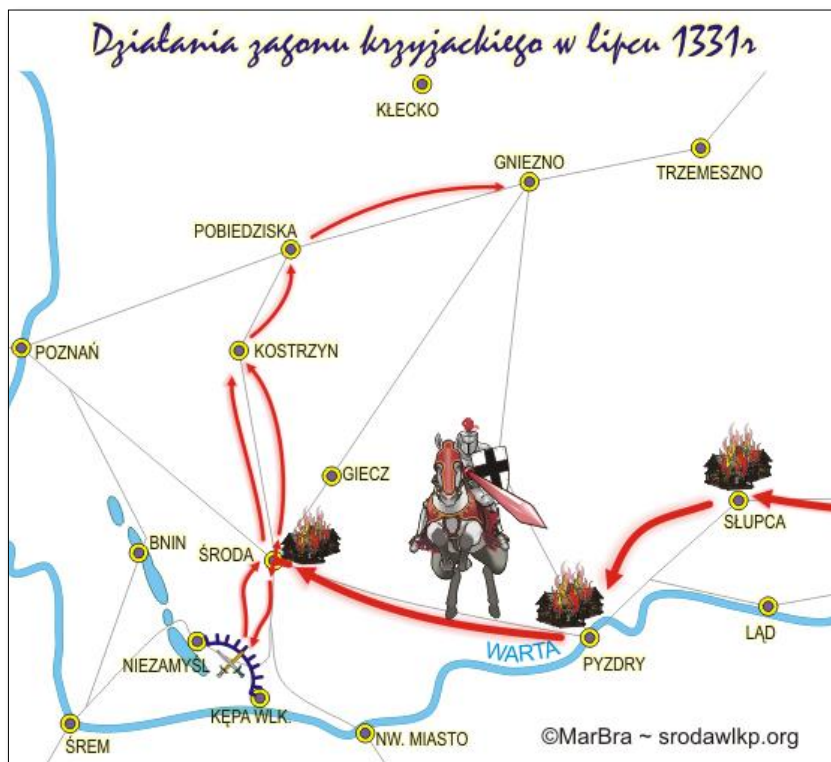
W 1746r. z inicjatywy **Mateusza Ponińskiego** wóldarza dóbr Niezamyśl (11 km na południe od środy) król August III Mocny nadał prawa miejskie osadzie Zaniemyśl położonej około 500m na zachód od centrum Niezamyśla, które od XIIIw. stanowił kościół pod wezwaniem św. Wawrzyńca. Osada Niezamyśl, istniejąca na szlaku za środy do Śremu należała do **Doliwów, Broniszów, Zadorskich, Wrzesińskich, Borkowskich i Roszkowskich**. W niektórych XIV wiecznych dokumentach Niezamyśl występuje jako miasto, choć nie wiadomo kto i z czyjej inicjatywy miałby nadać mu prawa miejskie jeszcze przed XVIIIw. Po Ponińskich właścicielami Zaniemyśla byli Jaraczewscy.

XIX wieczna historia Zaniemyśla nierozzerwalnie wiąże się z jedną z największych postaci historii Wielkopolski **Edwardem hr. Raczyńskim**. 1 października 1815r. **Józef Jaraczewski** właściciel trzy hektarowej wyspy na jeziorze zaniemyskim, którą wg. legendy usypać kazał wojewoda **Stanisław Górka (1538-1592)**, celem ukrycia bogactw, przekazał, dowodem przyjaźni, Edwardowi hr. Raczyńskiemu, właścicielowi pobliskiego Rogalina. Ten wielki patriota, mecenas kultury, wydawca, pisarz, żołnierz epoki napoleońskiej i polityk wybudował na wyspie okazały dom w stylu szwajcarskim, w którym chętnie spędzał wolne chwile. Zafascynowany marynistyką organizował inscenizacje bitew morskich na wodach jeziora. Tutaj także, 20 stycznia 1846r, przygnębiony oskarżeniami części opinii publicznej o nieuprawnione sponsorowanie słynnej poznańskiej złotej kaplicy, popełnił samobójstwo strzałem z armatki – wiatówki. Pochowany został po południowej stronie kościoła św. Wawrzyńca, a okazały nagrobek zdobi oryginalny posąg Higei z rysami żony Konstancji, który pierwotnie miał zdobić jeden z poznańskich pomników.

W XIX stuleciu Zaniemyśl zmienił jeszcze kilka razy właścicieli by pod koniec tego stulecia znaleźć się w rękach Hermana Kenemanna. W drugiej połowie tego wieku Niezamyśl i Zaniemyśl uległy połączeniu w jeden organizm miejski. W 1910r. Środę i Zaniemyśl połączyła linia kolei wąskotorowej, tej samej, która już od 1902r. kursowała także na linii Środa – Poznań. W Polwicy k. Zaniemyśla przyszedł na świat poeta doby romantyzmu, najwybitniejszy wielkopolski przedstawiciel tego nurtu,

Ryszard Wincenty Berwiński (1819-1879), aktywny uczestnik Wiosny Ludów, poseł do sejmiku pruskiego i żołnierz dragonów otomańskich Michała Czajkowskiego w Turcji.

W 1934r. na mocy ustawy Zaniemyśl stracił prawa miejskie.

2.9.4. Dęby

W pobliżu leśniczówki Doliwiec Leśny (mapa poniżej), na rozstaju dróg rośnie wspaniały pomnik przyrody – dąb zwany Dziadziusem, o obwodzie pnia ponad 8m. Jego wiek szacowany jest na ok 900 lat i otoczony staranną opieką. Wokół jego ogromnego pnia postawiono drewniany płotek, a każde ubytki konarów są starannie plombowane. Dąb „Dziadziuś” zwany także „Piastowskim” i „Królewskim” nie rośnie samotnie. Kilkadziesiąt metrów dalej stoją kolejne dwa ogromne dęby o obwodach 620 i 610 cm. Skąd tutaj tyle ich? Odpowiedź jest dość prosta. Rynna jezior Kórnicko – Zaniemyśkich to prastare koryto pra-Warty i jej ramion. Nie bez znaczenia jest tutaj obniżenie terenu i nawodnienie sprzyjające tym prastarym drzewom. Kilkanaście kilometrów dalej na zachód mamy wszakże Rogalin z jego wspaniałymi dębami i zalewanej Warty.

Ranking wielkopolskich dębów			
Miejsce	Nazwa	Obwód [cm]	Lokalizacja
1	Lech	930	Park pałacowy w Rogalinie
8	Czech	810	
9	Pradziadek	800	Doliwiec Leśny
15	Dezydery	780	Park pałacowy w Turwi
18	Rus	670	Park pałacowy w Rogalinie
19	Edward Raczyński	650	Wyspa Edwarda w Zaniemyślu

3. Otoczenie Krajoznawcze Środy i szlaki turystyczne

3.1. Szlaki turystyczne

Bałagan organizacyjny panujący dzisiaj wokół problematyki szlaków turystycznych, zarówno w aspekcie ich wytyczania (opracowania i oznakowania) jak i utrzymania (prawidłowości i przejrzystości oznakowania, promocji, spójności systemu, klarowności) jest zjawiskiem powszechnym. Dziś wyznaczyć szlak turystyczny może praktycznie każda organizacja, a nawet osoba fizyczna. Stąd też wiele organizacji o charakterze lokalnym, samorządów, a nawet niewielkich stowarzyszeń wyznacza (opracowuje) szlaki turystyczne, które niejednokrotnie nakładają się na siebie i wzajemnie niwelują pozostawiając turyście dezinformację.

Polskie Towarzystwo Turystyczno – Krajoznawcze, jako organizacja z największym doświadczeniem, zasięgiem oddziaływania i ponadregionalną spójnością, prowadzi indeks pieszych szlaków nizinnych, znakowanych i monitorowanych przez siebie, które w większości powstały w latach 1961-68. Jednak w oficjalnym indeksie nizinnych szlaków turystycznych w Polsce znaleźć można tylko szlaki prawidłowo zinwentaryzowane, a więc „uznane” za istniejące, co nie zawsze odzwierciedla rzeczywistość. Wiele ze szlaków, ich oznaczeń i przebiegu w terenie wzajemnie się wyklucza, a do pełnego obrazu bałaganu dorzucić można jeszcze indeks regionalny prowadzony przez Wielkopolską Komisję Turystyki Pieszej, także w niektórych szczegółach odmienny od pozostałych. Dobrym przykładem może być choćby szlak Marzenin – Podstolice – Targowa Górka – Giecz – Gułtowy – Promno, który PTTK zauważa tylko w dwóch odcinkach: Marzenin – Podstolice (nr indeksowy WK-3615n) o długości 11,3 km oraz Promno - Gułtowy (nr indeksowy WK-3616n) o długości 30,2 km. Jednak w Indeksie regionalnym te dwa szlaki wymieniają się wzajemnie numerami. Tymczasem wg. Starostwa Powiatowego w Środzie szlak ma długość 58,9 km, biegnie przez trzy powiaty i łączy obydwie odcinki szlaku wyznaczonego przez PTTK na odcinku Podstolice - Gułtowy!

W 2003 roku Zarząd Główny PTTK przyjął do realizacji zadanie uporządkowania szlaków, co zaowocowało utworzeniem Centralnego Rejestru Szlaków PTTK, którego baza danych jest systematycznie uzupełniana.

W tabeli poniżej przedstawiamy spis wszystkich szlaków pieszych z terenu naszej "małej ojczyzny". Przyjęliśmy następujące granice prezentacji:

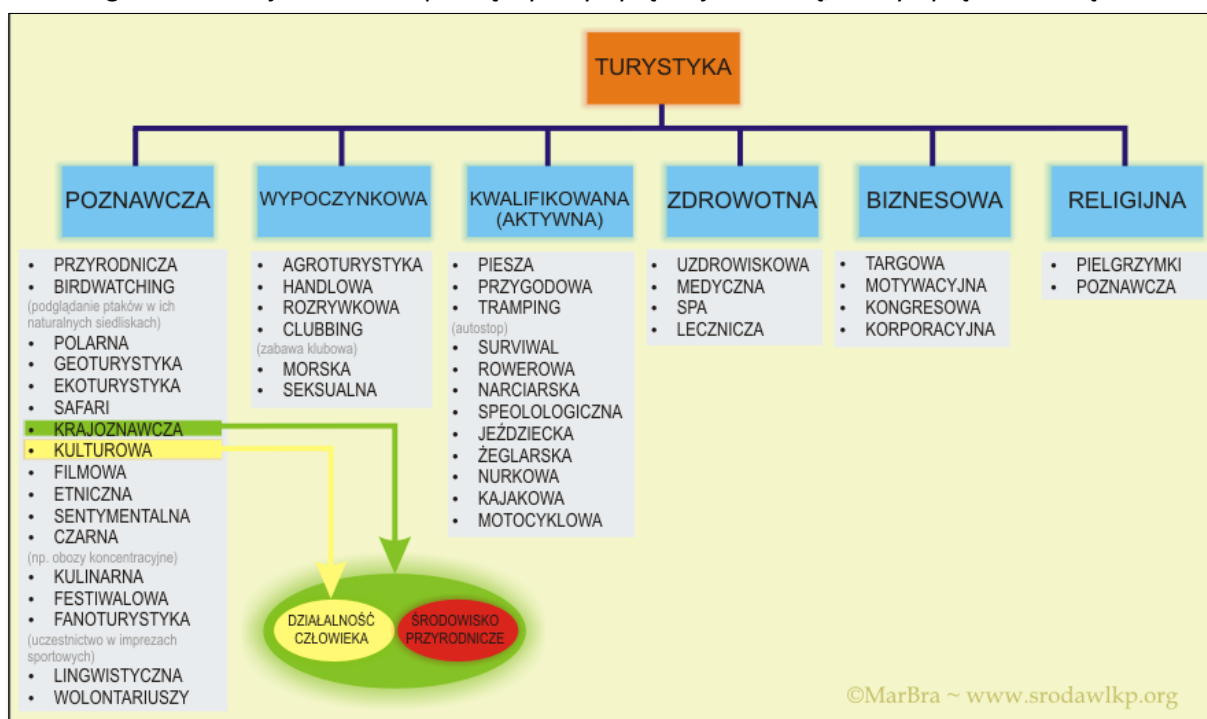
- na północy do drogi krajowej nr 5;
- na wschodzie do linii łączącej Wrześnię, Pyzdry i Jarocin;
- na południu do linii łączącej Jarocin ze Śremem i Czempiniem;
- na zachodzie do linii łączącej Czempin z Poznaniem.

Tabelkę opracowaliśmy na bazie indeksu nizinnych szlaków turystycznych w Polsce prowadzonego przez PTTK.

Początek szlaku	Koniec szlaku	Miejscowości pośrednie	Długość [km]	Oznaczenie szlaku [PTTK]	Oznaczenie na planie	powiat
Ziemin, PKS	Jarocin	Krzan, Kościan, Racot, Lubiń, Dolsk, Książ Wlkp, N. Miasto n. Wartą, Śmietów, Żerków	176,6	WK-183-z	A	grodziski kościański śremski średzki jarociński
Osowa Góra	Sulęcinek, PKP	Rogalin, Kórnik, Zaniemyśl	74,3	WK-186-c	B	średzki poznański
Dzieskanowice, PKS	Gniezno, PKP	Pierzyska	22,2	WK-3543-c	C	gnieźnieński
Pierzyska, PKP	Czarniejewo, PKS	Pawłowo, rez. Bielawy	15,5	WK-3544-y	D	gnieźnieński
Pierzyska, PKP	Gajówka Starzenina	Pawłowo, rez. Bielawy, Czarniejewo, rez. Modrzew Polski w Noskowie, leśniczówka Daniele	21,2	WK-3533-y	D1	Nie występuje w obecnej bazie PTTK
Czarniejewo, PKS	Wierzyce, PKS		17,5	WK-3545-y	E	gnieźnieński poznański
Tulce, PKS	Darzbór, MPK		7,1	WK-3575-n	F	m. Poznań poznański
Wiórek, MPK	Rogalinek, PKS		9,4	WK-3577-z	G	poznański
Żabno, PKS	Drużyna Poznańska	Krajkowo Folwark	24,1	WK-3578-c	H	śremski poznański
Bnin, rynek	Błonie, węzeł szlaków	Zwierzyniec	3,7	WK-3579-y	I	poznański
Majdany, węzeł szlaków	Zaniemyśl, stacja SKD	Zwola	5,4	WK-3580-s	J	średzki
Zaniemyśl, PKP	Czmoń, PKS	Kaleje	9,8	WK-3581-y	K	Średzki Śremski poznański
Śrem, PKP	Gogolewo	Zaborowo	21,2	WK-3582-n	L	śremski
Gądki, PKP	Drapańska, WK-186-c		1,1	WK-3584-s	M	poznański
Podstolice, PKP	Marzenin, PKP	Marzelewo	11,3	WK-3616-n	N	wrzesiński
Promno, PKP	Gułtowy, PKP	Wagowo, Brzeźno	30,2	WK-3615-n	O	poznański
Promno	Marzenin	Gułtowy, Giecz, Targowa Górka, Podstolice	58,9		N-O	Nie występuje w bazie PTTK
Podstolice, hotel	Szlak WK-3616-n	Strzelnica myśliwska	1,1	WK-3617-s	P	wrzesiński
Nekla, PKP	Rajmundowo, węzeł (szlak WK-3619-z)		3,8	WK-3618-s	R	wrzesiński
Września PKP	Iwno	Wygoda, Nekielka, Wiktorowo, Rajmundowo, Marzelewo, Przyborki	26,3	WK-3619-z	S	wrzesiński poznański
Miłosław, PKP	Miłosław, park	Miłosław, rynek	1,9	WK-3620-s	T	Wrzesiński
Miłosław, PKP	Czeszewo, prom	Winna Góra, Sarnice	14,8	WK-3621-n	U	wrzesiński
Orzechowo, PKP	rz. Warta, prom (N. Wieś Podgórna)	Czeszewo prom, Szczodrzejewo	9,4	WK-3622-y	V	wrzesiński
Chocicza PKP	Rogusko		2,6	WK-3635-s	W	średzki
Gołuchów	Łądek	Żerków, Śmietów, Ruda Kom, Pyzdry, Białobrzegi	93,1	WK-3611-c	Z	pleszewski jarociński wrzesiński słupecki
Nowa Wieś Poznańska	Spławie		6,8	WK-3574-y	X	m. Poznań poznański

3.2. Szlaki kulturowe

Dużego znaczenia w ostatnim czasie nabierają szlaki kulturowe. Dość prosta definicja L.Puczko i T. Ratzka mówi, że *"szlak kulturowy to szlak tematyczny, posiadający jako swój punkt ogniskujący walor kulturowy lub element dziedzictwa kulturowego, przy czym kluczową rolę odgrywają w nim atrakcje o charakterze kulturowym"*. Tymczasem zajmujący się także tą tematyką Armin Mikos v. Rohrscheidt, definiuje turystykę kulturową, jako *"wszystkie grupowe lub indywidualne wyprawy o charakterze turystycznym, w których spotkanie uczestników podróży z obiektami, wydarzeniami i innymi walorami kultury wysokiej lub popularnej albo powiększenie ich wiedzy o organizowanym przez człowieka świecie otaczającym jest zasadniczą częścią programu podróży lub stanowi rozstrzygający argument dla indywidualnej decyzji o jej podjęciu lub wzięciu w niej udziału"*. Poniższa grafika ilustruje zależności pomiędzy turystyką krajoznawczą, a turystyką kulturową:

Szlaki kulturowe to często drogi międzynarodowe skupiające obiekty wokół przewodnich idei, którymi najczęściej są odwołania do średniowiecznej historii, korzeni Europy. Przebieg i organizację szlaków nadzorują m.in **UNESCO** i **ICOMOS** (Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków) przy UNESCO. Od 1998r. Przy ICOMOS działa **Międzynarodowy Instytut Szlaków Kulturowych (CIIC)**. Problematyką tą zajmuje się także **Międzynarodowy Ośrodek Studiów nad Ochroną i Konserwacją Dziedzictwa Kulturowego. (ICCROM)**. Pod egidą Unii Europejskiej, ale także i Rady Europy, realizowany jest projekt „Ścieżek Kulturowych Europy”.

Przebieg szlaków kulturowych obejmuje zazwyczaj kilka alternatywnych dróg, które w poszczególnych krajach mogą być autonomicznymi szlakami. Tak jest np. ze **Szlakiem Romańskim**, którego systemy dróg mocno rozwinięte w Niemczech i Francji, są obecnie łączone w jeden organizm z polskimi odcinkami szlaku. Od kilku lat równie znany jest **Szlak Cysterski** (patrz mapka niżej), a w trakcie przygotowywania jest **Szlak Templariuszy**. Stosunkowo mniej znanym w Polsce szlakiem jest **Szlak św. Jakuba (Camino de Santiago)**, biegnący od krajów nadbałtyckich do katedry w Santiago de Compostella w hiszpańskiej Galicji i zaliczony do Światowego Dziedzictwa kulturowego UNESCO.

Szlak ten oznaczony muszlą św. Jakuba z czerwonym krzyżem dysponuje dość gęstą siecią dróg w zachodniej Europie. W Polsce istnieje kilka alternatywnych dróg:

- *Camino del Norte*, starożytny szlak z Gdańska do Szczecina i dalej przez Meklemburgie ("*Pomorska Droga św. Jakuba*");
- *Camino Polaco*, również starożytny szlak z Estonii, przez Ogrodniki - Kętrzyn - Olsztyn - Toruń - Mogilno - Gniezno ("*Via Baltica*")
- Korczowa - Jarosław - Kraków - Racibórz - Wrocław - Legnica - Zgorzelec - Drezno ("*Via Regia*");
- *Gniezno - Praga*:
 - Głogów - Jakubów k. Głogowa - Bolesławiec - Zgorzelec ("*Droga Dolnośląska*").
 - Gniezno - Ostrów Lednicki - Poznań - Leszno - Wschowa - Jakubów ("*Droga Wielkopolska*").
 - Zgorzelec - Praga ("*Droga Żytawska*").
- Murowana Goślina - Oborniki - Objezierze - Wronki - Miedzzyrzecz - Sulęcín - Osno Lubuskie ("*Droga Lubuska*").

Najbardziej znanym w naszej „małej ojczyźnie” jest **Szlak Piastowski**, który tworząc wielką ósemkę od Inowrocławia poprzez Gniezno do Poznania w najniższym punkcie obejmuje jeden z najważniejszych punktów na szlaku, drogi nam, Giecz, piastowskie dominium, „Grodziszczko” z nieukończonym palatium, odkrytymi fundamentami kościoła św. Jana Jerozolimskiego z kryptą relikwiarzową i Giecz, wieś z romańskim kościołem NMP i św. Mikołaja.

Poniższa tabela prezentuje spis szlaków kulturowych z terenu Wielkopolski i pozostających w bliskim sąsiedztwie Środy. (w tabeli nie uwzględniono **Szlaku Romańskiego**).

LP	Nazwa szlaku	Zasięg	Przebieg ¹	Uwagi
1.	Mazurka Dąbrowskiego	Regionalny	Środa – Śrem – Manieczki – Brodnica – Mosina – Poznań – Kostrzyn – Gultowy – Targowa Góra – Miłostaw – Winna Góra ²	
2.	Adama Mickiewicza	Wojewódzki i regionalny	Poznań – Kórnik – Koszuty – Środa – Winna Góra – Miłostaw – Pызdry – Ruda Komorska – Śmietów – Żerków – Kłęka – Książ Wlkp. – Dolsk – Bielewo – Lubin – Kopaszewo – Choryń – Racot – Kościan – Stęszew – Szreniawa – Poznań	Powiat Śródki promuje zmodyfikowaną wersję szlaku [mapka poniżej]
3.	Ryszarda Berwińskiego	Regionalny	Środa – Zaniemyśl – Łęknio – Polwica – Śnieciska ²	Jest fragmentem wojewódzkiego szlaku „Ludzi Pióra” (poz. 11)
4.	Św. Jakuba	Wojewódzki i europejski	[Jak w tekście]	Nie przebiega przez ziemię śródki i powiat śródki
5.	Wiosny Ludów	Wojewódzki i regionalny	Poznań – Mosina – Książ Wlkp. – Miłostaw – Września – Poznań	Powiat śródki promuje zmodyfikowaną wersję szlaku [mapka poniżej]
6.	Piastowski	Trans wojewódzki	[jak w tekście i na planie]	Przebiega północnym skrajem powiatu śródki
7.	Cysterski	Wojewódzki, krajowy i europejski	[jak na planie]	Nie przebiega przez ziemię śródki i powiat śródki
8.	Napoleona (Napoleoński ³)	Wojewódzki (i trans regionalny ³)	Poznań – Biedrusko – Bolechowo – Owińska – Czerwonak – Kicin – Wierzonka – Kobylnica – Swarzędz – Kleszczewo – Krerowo – Jarosławiec (w ujęciu trans regionalnym przebieg w szczegółach nieznan)	Przebiega m.in. przez Środę i Jarosławiec (oraz Winną Górę) ³
9.	Królewski	Wojewódzki	Wlk. Buczek – Tuczno – Drezdenko – Santok – Str. Dworek – Sieraków – Kargowa – Włoszakowice – Wschowa – Leszno – Lubin – Rydzyna – Rawicz – Czestram / Golejewko – Smolice – Kobylin – Ostrzeszów – Kępno – Kalisz – Turek – Koło – Konin – Pызdry – Nw. Wieś Królewska – Kórnik – Poznań – Krzeńlice – Ostrów Lednicki – Gniezno – Marcinkowo GRN. Marlewo – Rogoźno – Boguniewo	
10.	Ottoński	Wojewódzki	Łoniewo – Czerwona Wieś – Śrem – Kórnik / Bnin – Poznań – Moraczewo – Ostrów Lednicki – Gniezno – Pyszczew – Miedzzyrzecz	
11.	Ludzi Pióra	Wojewódzki	Poznań – Suchy Las – Chludowo – Objezierze – Oborniki – Murowana Goślina – Owińska – Czerwonak – Wierzenica – Wronczyn – Pobiedziska – Kostrzyn – Siedlec – Gultowy – Giecz – Środa – Polwica – Zaniemyśl – Bnin – Kórnik – Rogalin – Puszczykowo – Poznań	Jego częścią jest promowany przez powiat śródki szlak „Ryszarda Berwińskiego” (poz. 3)
12.	Kościółów drewnianych	Regionalny	Środa – Mączniki – Bagrowo – Murzynowo Kościelne – Giecz – Gultowy – Czerlejno – Siekierki – Tulce – Kórnik – Koszuty ²	Obejmuje kościoły drewniane północnej części powiatu
13.	Słynnych Wielkopolanek	Wojewódzki	Pniewy – Szamotuły – Kiekrz – Poznań – Kórnik – Koszuty – Środa – Zaniemyśl – Bnin – Kórnik – Rogalin – Jezioro – Konarzewo – Buk – Niegolewo – Michorzewo – Brody – Pakostaw – Posadowo – Pniewy	
14.	Wybitnych Wielkopolan	Regionalny	Środa – Winna Góra – Miłostaw – Zaniemyśl – Śrem – Wyrzeka – Rąbiń – Turew – Czempin – Manieczki – Brodnica – Mosina – Poznań ²	
15.	Wąskotorówki	Regionalny	Środa – Stupia Wlk. – Annapole – Płacki – Śnieciska – Polwica – Zaniemyśl ²	

1) w ujęciu wojewódzkim

2) w ujęciu regionalnym

3) trans regionalny promowany przez stowarzyszenie powiatów

3.2.1. Szlak Mazurka Dąbrowskiego (poz. 1 w tabeli)

Nierozzerwalne są związki Hymnu Polski z Ziemią Średzką, tak jak nierozzerwalnie związana jest Środa i region z wodzem Legionów, bohaterem Mazurka. Na wstępie szlaku **Środa**. Tutaj znajduje się kolegiata pw. Wniebowzięcia NMP, w której odbywały się sejmiki szlacheckie I Rzeczypospolitej, na których jako przedstawiciel królewski bywał Józef Wybicki. Na trakcie Pyzdrskim (dzisiejsza ulica Dąbrowskiego), biegnącym w kierunku Winnej Góry, stoi od 1997 roku (200 lecie Mazurka) pierwszy w Polsce pomnik Jana Henryka Dąbrowskiego.

Szlak biegnie w kierunku Śremu, ziemi śremskiej, związanej z kolei z autorem słów "*Pieśni Legionów we Włoszech*", która na mocy ustawy z 1926 roku stała się najdroższą Polakom pieśnią. Najpierw jednak **Zaniemyśl** (13 km) i grób innego wielkiego Polaka Edwarda hr. Raczyńskiego. Na wyspie jeziora Raczyńskiego, wyspie Edwarda, dom w stylu Szwajcarskim, na progu którego Raczyński popełnił samobójstwo. **Śrem** (25 km); przed ratuszem miejskim znajduje się popiersie Józefa Wybickiego.

Ze Śremu kierujemy się do **Manieczek** (31 km). W 1781 roku wieś kupił Józef Wybicki. Nie ma już dziś tamtego, drewnianego dworu, w którym autor hymnu zakończył życie w 1822 roku, bo spłonął kilka lat po jego śmierci, jednak w parku podworskim wzniesiony został w roku 1894 nowy dwór, który pełnił w latach 1978-2006 rolę Muzeum autora hymnu. Niestety, całkowity brak wyobraźni władarzy doprowadził do sytuacji, w której nowy właściciel dworu zamknął placówkę. Na zachodnim skraju parku dworskiego, w pobliżu miejsca lokalizacji pierwotnego dworu, znajduje się m.in. kapliczka wzniesiona prawdopodobnie przez samego Wybickiego w 1786 roku. W pobliżu dworu popiersie Wybickiego z 1980r.

Opuszczamy Manieczki kierując się do **Brodnicy** (38 km). Tutaj znajduje się symboliczny (pierwotny grób) Józefa Wybickiego oraz jego popiersie z 1980r. W 1923 roku prochy autora hymnu przeniesione zostały na "*poznańską skałkę*" czyli do krypty *zasłużonych Wielkopolan przy kościele św. Wojciecha* (75 km), dokąd udajemy się przez Mosinę. W krypcie znajduje się również m.in serce Gen. Jana H. Dąbrowskiego, ale także prochy innego napoleończyka Gen. Amilkara Kosińskiego, a także autora muzyki do innej wielkiej poprzedniczki Mazurka Dąbrowskiego, jako hymnu - *Roty*, czyli Feliksa Nowowiejskiego.

Z Poznania przez **Swarzędz i Neklę** (107 km) kierujemy się do **Targowej Górki** (116 km), gdzie znajduje się symboliczna (pierwotna) mogiła Gen. Antoniego Amilkara Kosińskiego. Przez Mystki, Murzynowo Kościelne i Miłostaw jedziemy do **Winnej Góry** (130 km). Wieś, wraz z kluczem majątków, nadana została, mocą donacji napoleońskiej, w dowód uznanych zasług, Gen. Janowi Henrykowi Dąbrowskiemu. Tutaj też wódz zakończył życie i został pochowany w kaplicy miejscowego, barokowego kościoła. Podobnie jak w Manieczkach, nie istnieje także pierwotny pałac Czartoryskich, w którym mieszkał Dąbrowski. Jednak w wzniesionym w 1910 roku, z inicjatywy prawnuka Generała Henryka Mańkowskiego, nowym pałacu utworzono Izbę pamięci Generała (5 września 1987r), która dziesięć lat później zyskała rangę muzeum (14 czerwca 1997r). Z Winnej Góry szlak wiedzie wprost do **Środy** (142 km)

3.2.2. Szlak Adama Mickiewicza (poz. 2 w tabeli)

Najtrwalszy ślad pobytu wieszca na terenie wchodzącym obecnie w skład Powiatu Średzkiego spotykamy w **Dębnie nad Wartą**. Latem 1831 roku Adam Mickiewicz przybył do Wielkopolski z zamiarem dołączenia do trwającego w Królestwie Powstania Listopadowego. Pod koniec sierpnia trafił w gościnne progi pałacu należącego do byłego napoleończyka, Hieronima Gorzeńskiego ze Śmiełowa. Stąd do granicznego kordonu na Prośnie było już ledwo kilka kilometrów. Nie wiadomo do dzisiaj czy poeta przekroczył krótkotrwałe granicę, jak chce miejscowa legenda, czy zrezygnował z pomysłu dołączenia do dogasającego już powstania. Dość, że w gościnnych progach Śmiełowa romansował z Konstancją Łubieńską, szwagierką gospodarza, mężatką. Poezie jednak wiele uchodziło, a sam pobyt w przepięknej scenerii Szwajcarii Żerkowskiej odcisnął trwałe ślady w psychice wieszca, który już na emigracji zaowocował tłem, kanwą i wieloma szczegółami w epopei narodowej.

Szlak rozpoczyna bieg w **Środzie** i kieruje się do **Winnej Góry**, gdzie warto zatrzymać się by odwiedzić Muzeum J.H. Dąbrowskiego oraz barokowy kościół pw. św. Michała Archanioła z kaplicą grobową generała. Dalej wiedzie do **Miłosławia** (14 km). Tutaj, w parku pałacowym, posiadłości należącej do Mielżyńskich, a następnie Kościelskich stanął, w 1899 roku, pierwszy na ziemiach polskich pomnik drugiego wieszacza narodowego, Juliusza Słowackiego. Odślonięcie pomnika było jednocześnie wielką manifestacją patriotyczną, a jedną z płomiennych mów wygłosił Henryk Sienkiewicz. W gościnie u Mielżyńskich bywali poeci Wincenty Pol, Lucjan Siemieński i Władysław Syrokomla. Wakacje 1869 roku w dobrach miłosławskich spędził Józef Mickiewicz, syn wieszacza, a rok później przybyła tutaj Zofia z Szymanowskich Lenartowiczowa, żona poety Teofila Lenartowicza i przyrodnia siostra Celiny z Szymanowskich, żony Adama. Niestety w tym samym roku zmarła i pochowana została na miejscowym cmentarzu.

Szlak wiedzie dalej w kierunku na **Pyzdry** (33 km), gdzie należy przekroczyć Wartę, by znaleźć się na północnym krańcu Szwajcarii Żerkowskiej. Drogę z Miłosławia do Pyzdr pokonać można przez Mikuszewo i Borzykowo, korzystając z dobrej jakości drogi wojewódzkiej 441, ale warto z Miłosławia dotrzeć przez Sarnice do Czeszewa i dalszą drogę kontynuować malowniczą doliną Warty przez Szczodrzejewo, Nową Wieś Podgórną i Spławie. W ten sposób skorzystać można także z promowej przeprawy przez Wartę z Nowej Wsi Podgórnej do Pogorzelic. Tuż przed Śmiełowem, podążając od strony Pyzdr lub Pogorzelic, trafiamy na *tablicę mosiężną*, umieszczona na kamieniu pomiędzy dębami, zawierającą informację o pobycie Mickiewicza w tych okolicach.

Docieramy do **Śmiełowa** (46 km). W pięknym klasycystycznym pałacu wzniesionym przez Stanisława Zawadzkiego dla Andrzeja Gorzeńskiego, ojca Hieronima, który gościł Adama Mickiewicza istnieje dziś izba pamięci poświęcona Adamowi Mickiewiczowi. W parku pałacowym m.in "Ogródek Zosi" i dąb Mickiewicza, drugi, zasadzony w dwudziestoleciu międzywojennym przez ówczesnych właścicieli Śmiełowa Chełkowskich. Obok dębu pomnik z medalionem dłuta Jerzego Sobocińskiego. W śmiełowskim pałacu, u Kościelskich bywali m.in. Henryk Sienkiewicz, Władysław Tatarkiewicz, Ignacy Paderewski, Józef Haller, Wojciech Kossak oraz Jacek Kaczmarski, którego pobyt w Śmiełowie natchnął do napisania utworu "*Czaty Śmiełowskie*".

Wiele dworków, majątków,
Ogrodowych zakątków
Wielkopolskie hołubia równiny;
Ale rzec się ośmielę,
Że przełożysz niewiele
Nad uroki śmiełowskiej dziedziny.

Gdzie dygoce Jarocin
Od rockowych wypocin,
Żerków w dawnej świetności się chowa -
Czy się zmierzcha, czy dnieje -
Śmiełów śmiało jaśnieje
Jak stracona w murawie podkowa.

Gdzie ten koń co ją stracił?
Gdzie ziemniane bogaci,
Gdzie masońskie fartuszki i młotki?

Kustosz z żoną kustoszką
Namyślają się gorzko
Skąd na remont pałacu wziąć środki.

O, nie tak było drzewiej!
A jak było - nikt nie wie,
Bo nie wszystkie się jawia sekrety,
Kiedy chodzi o miłość,
Polityczną zawziętość
I poetę pod wpływem kobiety.

Tu wiesz Adam dni szereg
Spędził w piekle rozterek;
Czy powstańcze zasilić ma jatki,
Czy - gdy żądza się perli
W romantycznej scenerii -
Wybrać raczej ramiona mężatki.

Tam reduty, potyczki,
Bem, Prądyński, Chłopicki
Tam krwiożercze Moskale są rzesze;
Ona tu, niedaleczko,
Ot, przejażdżka na rzeczka -
Serce, drzyj! W Budziszewku włos czesze.

A spod grzywki niesfornej
Zerka oczko przekorne,
Kuszą wargi czerwiejsze od wina;
Jeszcze niżej - o nieba!
Wszystko jest co potrzeba
A do tego i mąż - pocziwina.

Trudny wybór. Nie dla niej;
Legło w gruzach powstanie
I legł wieszcz - pod najłodszy ciężarów.
A wyrzuty sumienia
W patriotycznych skrył pieniach
Za co wdzięczny do dziś jest mu naród.

Wiele jeszcze przed wieszczem
I uniesień i nieszczęść:
Szlak do Turcji przez Prusy i Francję;
Wieszczył, grzeszył i święcił,
Lecz zachował w pamięci
Biały Śmiełów, srebrzystą Konstancję.

Ach, i ja tu uciekłem,
Gdy utarczki przewlekłe
Obalały gabinet Pawlaka,
Bu nie Sejm mieć za oknem,
Ale łąki podmokłe,
Lip gałęzie w jemiolach i ptakach.

Tam skandale i grandy,
Tam odchodzi Falandysz
Tam Namiestnik swój geniusz tłumaczy -
Tu najwyżej doleci
Z pegeeru naprzeciw
Woń gnojówki lub tęskny zew klaczy.

Łotr - kto skrył się w Śmiełowie,
Gdy wichury dziejowe
Rozszarpują ojczyznę na łokcie!
Kto ucieka od strapień
Tu, gdzie nocą w drzwi drapie
Wiatr gałęzią - kochanki paznokciem...

Lecz, jak gromić Adama,
Gdy rozterka ta sama
Zamiast w walce - wyżywa się w piosnkach?
Więc sumienie najszczęśliwsze
Dyktowało mi wiersze
Których temat: Pochwała Łotrostwa.

Ze Śmiełowa kierujemy się do Żerkowa, lecz warto jeszcze skręcić do **Brzostkowa** (50 km), by przyrzeć się dworowi Antoniego Ponińskiego, który (zgodnie z brudnopisem Pana Tadeusza) był pierwotnym właścicielem słynnej książki kucharskiej z naszej epopei. We wsi stoi również piękny, klasycystyczny kościół projektu Stanisława Hebanowskiego, wybitnego architekta, dziadka równie wybitnego reżysera teatralnego (obydwoje pochowani są na cmentarzu w Gieczu).

Z Brzostkowa jedziemy wprost do Żerkowa. Przy drodze do Żerkowa, wspinającej się na zbocze Łysej Góry, urządzono ciekawy punkt widokowy skąd doskonale widać brzostkowski kościół, śmiełowski pałac, kościół w Pogorzeliczy oraz, przy dobrej pogodzie, kopułę kościoła klasztorowego w Łądzie. **Żerków** (54 km), urokliwe, niewielkie miasteczko ma jeden wspaniały zabytek - wspaniały barokowy kościół z renesansową kaplicą grobową Roszkowskich. Warto także zwiedzić teren współczesnego amfiteatru, który zajmował ongiś pałac należący do Radomickich (jeden z Radomickich był pierwowzorem Horeszki), a później do Mycielskich, którzy gościli Adama Mickiewicza latem 1831 roku. Jednak tuż przed przyjazdem Mickiewicza pałac spłonął, a pogorzelisko oglądał poeta w towarzystwie Stanisława Mycielskiego. Do dziś po pałacu - "zamku Horeszków" pozostała barokowa brama.

Wracamy drogą w kierunku Śmiełowa i na skrzyżowaniu wiodącym m.in. do Brzostkowa skręcamy w przeciwnym kierunku, do **Lgowa (60 km)**, należącego w XIXw. do Gorzeńskich. We wsi stoi piękny, zrębowy kościół pw. NMP z murowaną kaplicą grobową Gorzeńskich i ich nekropolią na miejscowym cmentarzu (pochowani są tu m.in. Andrzej i Hieronim Gorzeńscy).

Z Lgowa pędzimy do **Dębna (64 km)**. W średniowieczu była to jedna z rodowych siedzib Doliwów, rodu z którego pochodził prymas Wincenty Kot, fundator miejscowego, gotyckiego kościoła. W parku zachowały się ruiny dawnego pałacu Mycielskich oraz mauzoleum późniejszych właścicieli Dębna, Cohne`ów. Przy kościele, powstała z fundacji Mycielskich, klasycystyczna dzwonnica. Tuż obok plebania, w której gościem miejscowego proboszcza Tomasza Cieślińskiego był Adam Mickiewicz. Przez Klękę powracamy do **Środy (81 km)**

Przebieg szlaku przedstawiono w PDF w formacie A3 (> do pobrania > Mickiewicz w Wielkopolsce).

3.2.3. Szlak Ryszarda Berwińskiego (poz. 3 i 11 w tabeli)

Najwybitniejszy Wielkopolski poeta romantyzmu urodził się w Polwicy 28 lutego 1819 roku. Ojciec przyszłego poety, Jakub Bonawentura był zarządcą majątków, komisarzem i administratorem dóbr Jaraczewskich w powiecie średzkim i śremskim. Młody Berwiński ukończył szkoły w Lesznie i Wrocławiu, a następnie studia we Wrocławiu i Berlinie. W 1836 roku zadebiutował utworem „Kępa Zaniemska”. Po odbyciu dwuletniej peregrynacji po Wielkopolsce wydał słynne „Listy z narodowej pielgrzymki”. W 1843 roku powrócił do Poznania i zamieszkał u swej matki na rogu Starego Rynku i ul. Franciszkańskiej. Natchniony myślą niepodległościową, był wielokrotnie aresztowany i więziony. Aktywnie uczestniczył też w wielkopolskiej Wiosny Ludów. Po wybuchu wojny krymskiej zaciągnął się do oddziałów tureckich, gdzie walczył do 1871 roku. Zmarł w nędzy w 17 listopada 1879 roku w Konstantynopolu.

Szlak warto rozpocząć w **Środzie**, przy gmachu biblioteki miejskiej, który do 1939 roku był synagogą. Mocno zniszczony obiekt, znacznie zmodernizowany w 1976 roku, zaadoptowany został na gmach Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy. W 1985 roku, z okazji 40 lecia biblioteki na budynku umieszczono mosiężną tablicę z wizerunkiem Ryszarda Berwińskiego i okolicznościowym napisem.

Ze Środy jedziemy drogą wojewódzką do **Zaniemyśla** (12 km). Rynek w Zaniemyślu, czyli centrum lokowanej w 1742 roku osady (prawa miejskie stracił Zaniemyśl w 1934r) nosi dziś imię Ryszarda Berwińskiego, a w 1979 roku odsłonięto tu pomnik poety. Warto także zawitać w okolice kościoła pw. św. Wawrzyńca właściwego dla dawnej, o wiele starszej osady Niezamyśl, przy którym pochowany jest Edward hr. Raczyński.

Z Zaniemyśla jedziemy do pobliskiego **Łękna** (14 km), w którym mieści się szkoła imienia poety. Warto także zwiedzić okolice eklektycznego pałacyku Potulickich (arch. Stanisław Hebanowski), rozbudowanego przez Jouanneów.

Z Łękna szlak wiedzie do **Polwicy** (17 km), w której Ryszard Berwiński przyszedł na świat i spędził pierwsze jedenaście lat swojego życia. Nie istnieje już niestety dwór Berwińskich, a obecny zbudowany został w połowie XIXw. przez Skórzewskich. Na ścianie frontowej dworu, tuż obok wejścia umieszczono tablicę pamiątkową z informacją o miejscu urodzin poety. W drodze do Środy warto odwiedzić także pobliskie **Śnieciska** (20 km), z drewnianym, zrębowym kościołem pw. św. Marcina.

3.2.4. Szlak Wiosny Ludów (poz. 5 w tabeli)

Wiosna Ludów, prócz ogólnoeuropejskiego charakteru, miała swój ważny i krwawy przebieg także w Wielkopolsce, pozostającej pod zaborem Pruskim, w odróżnieniu od innych ziem Polski przedrozbiorowej, gdzie "wiatr zmian", który powiał narodom europejskim nie wywołał specjalnego poruszenia. 20 marca 1948r. Wiosna Ludów wybuchła w Poznaniu manifestacjami o charakterze patriotycznym, którym towarzyszyła euforia wolności i braterstwa wobec wszystkich mieszkańców Wielkiego księstwa Poznańskiego. Początkowo niezdecydowany, co do dalszych losów księstwa król Fryderyk Wilhelm IV zareagował jednak wkrótce planem pacyfikacji i ukrócenia snów o wolności. Rozpoczęła się krwawa batalia, której znaczenie pozostaje nie do przecenienia dla wielu pokoleń Wielkopolan.

Szlak rozpoczyna się w **Środzie**. Tutaj, wkrótce po utworzeniu trzech obozów: w Książu, Pleszewie i Wrześni (także w Mieścisku, jednak wkrótce zlikwidowany), powstał największy obóz wojskowy czasu powstania, który składał się z 1700 ochotników. Dwa mniejsze obozy istniały także w Kijewie i Żrenicy. Komendantem obozu był płk. Augustyn Brzeżański, powstaniec roku 1830 i 1846.

Szlaki biegnie w kierunku **Jarostawca** (4 km). W tej niewielkiej wsi, 11 kwietnia 1848 roku, nim jeszcze rozpoczęły się główne zbrojne rozstrzygnięcia (choć odbyło się już wiele krwawych potyczek), podpisano akt ugody, na mocy której zorganizowane już polskie obozy w Książu, Pleszewie i Wrześni uległy znacznej reorganizacji. Obóz wrzesiński przebazowano do Nowego Miasta, zaś obóz średzki do Miłosławia. Agresywna postawa Prusaków, mimo podpisanej ugody (uznanej zresztą przez część Polaków za akt zdrady), doprowadziła do jednoznacznej polaryzacji i wybuchu otwartego konfliktu zbrojnego.

Szlak wiedzie przez **Kórnik** (25 km), **Rogalin** (28 km) i **Mosinę** (34 km). Miejscowości te były scenami potyczek regularnych oddziałów pruskich z partyzanckimi oddziałami dowodzonymi przez Jakuba Krotkowskiego, które operowały, w tym przyjaznym dla działań nieregularnych środowisku doliny Warty. 3 maja 1848r. Jakub Krotkowski ogłosił Mosinę terytorium wolnej Polski. Podobny akt, pod nazwą Rzeczypospolitej Kórnickiej dokonany został 6 maja. Wcześniej, 4 maja w rogalińskiej siedzibie Raczyńskich odbyła się narada partyzantów, a dzień po proklamacji Rzeczypospolitej Kórnickiej oddziały powstańcze zostały rozbite w bitwie pod Rogalinem.

Z Mosiny kierujemy się na Śrem, odwiedzając wcześniej **Manieczki** (54 km), gdzie istniał jeden z pomniejszych obozów powstańczych (ok. 500 żołnierzy). W centrum wsi wznosi się kopiec z figurą MB, który wg. miejscowej tradycji kryje prochy powstańców. Jednak w okolicach Manieczek nigdy nie doszło do żadnej bitwy, a kopiec może być jedynie formą upamiętnienia poległych pod Książem mieszkańców okolic Manieczek.

Szlak wiedzie przez **Śrem** (58 km), gdzie na cmentarzu wznosi się obelisk na mogile uczestników bitwy pod Książem, którzy po bitwie ewakuowani zostali (m.in. mjr. Florian Dąbrowski do lazaretu zorganizowanego tutaj przez Emilię Sczaniecką.

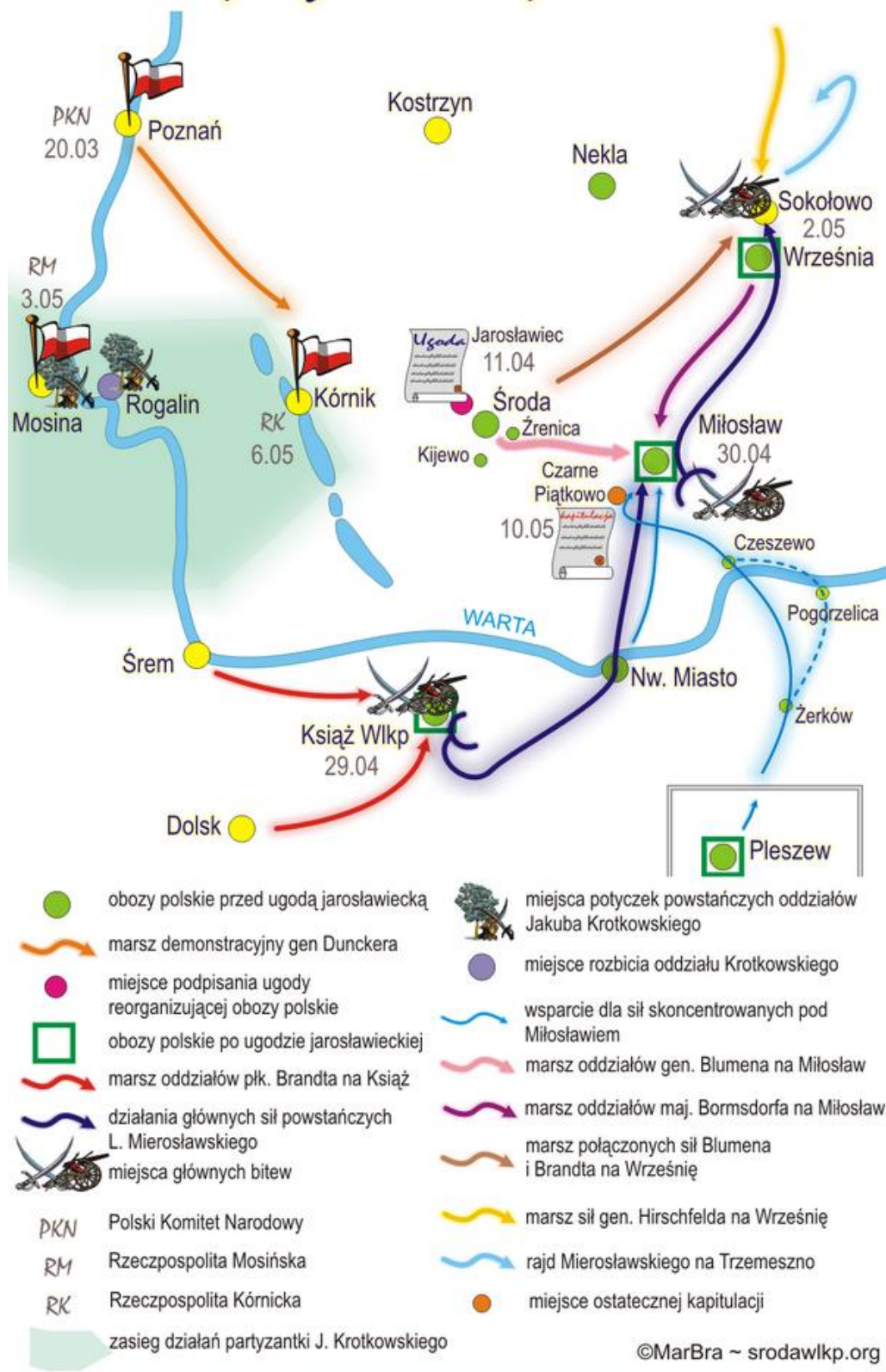
Ze Śremu podążamy do **Książa Wielkopolskiego** (77 km) - miejsca jednego z najkrwawszych epizodów wielkopolskiej Wiosny Ludów. Tu, po podpisaniu Ugody Jarostawieckiej, 29 kwietnia, oddziały płk. Henricha Brandta, przy ponad czterokrotnej przewadze liczebnej uderzyły od strony Śremu i Dolska na obóz wojskowy pod dowództwem mjr. Floriana Dąbrowskiego. W przegranej, lecz bohaterskiej obronie miasta zginęło ok. 140 powstańców, w tym dowódca obozu, a 250 zostało rannych. W miejscu pochówku wielu powstańców urządzono Park Pamięci, na który składają się kurhany z drewnianymi krzyżami, kryjące poległych i pomnik z 1948r.

Powstańcy jeszcze nie otrząsnęli się z klęski pod Książem, gdy stało się jasne, że chcący pójść za ciosem Prusacy uderzą na kolejny obóz. Z militarne punktu widzenia najdogodniejszym był pobliski obóz w Miłosławiu, który umożliwiłby panowanie nie tylko po południowej stronie Warty, ale także i po północnej. Naczelną wodź Ludwik Mierosławski, spodziewając się takiego posunięcia zdecydował się obwarować w Miłosławiu ściągając doń posiłki z **Nowego Miasta** (90 km) i **Pleszewa**. Odwoły pleszewskie podążały przez Żerków, a następnie przepawiły się przez Wartę w rejonie **Czeszewa** (108 km). Do konfrontacji doszło już dzień po bitwie pod Książem. Początkowy przebieg bitwy *miłosławskiej* (114 km) miał dla Polaków niekorzystny przebieg. Główny atak sił Pruskich, prowadzony od strony **Winnej Góry** i wspomagany oddziałami od strony Wrześni, posuwał się w walkach ulica po ulicy w kierunku centrum, a następnie pałacu Mielżyńskich, który zajmował sztab Mierosławskiego. Sytuacja zrobiła się dramatyczna, gdy wszyscy obrońcy pałacu zginęli, a ostatnia rubież obrony Polaków została naprędce zorganizowana pomiędzy *Kozubcem* a *Bugajem*. Wtedy to na prawe skrzydło i tyły Prusaków od strony **Białego Piątkowa** uderzyła jazda przybyła z Pleszewa. Świeżość i siła odwołu przechyliła szalę zwycięstwa na stronę polską. Po stronie Pruskiej zginęło ok. 200 żołnierzy, zaś straty polskie sięgnęły 200 zabitych, jednak zwycięstwo mocno podniosło morale powstańców, pomimo tarć ambicjonalnych i nieporozumień w sztabie powstania.

Podróżujemy dalej do **Wrześni** (130 km), w której przejściowo istniał obóz powstańczy. Tutaj też, po zwycięskiej bitwie pod Miłosławiem przegrupowały się oddziały polskie. Wobec próby osaczenia oddziałów powstańczych, Mierosławski doprowadził do bitwy wzdłuż traktu gnieźnieńskiego, w pobliżu folwarku **Sokołowo** (130 km). O zwycięstwie, w zacieklej bitwie, zdecydował brawurowy atak jazdy na prawe skrzydło Pruskie. Kolejna zwycięska bitwa powstańców nie została wykorzystana politycznie wobec coraz większego rozdzwiewu w polskim sztabie. Zdecydowany, co do konieczności prowadzenia dalszych działań Mierosławski był w mniejszości, a rajd oddziału pod jego dowództwem w kierunku **Trzemeszna** i z powrotem niczego już nie zmienił. Ostatecznie, ostatnie regularne oddziały polskie (35 powstańców) poddały się w **Czarnym Piątkowie** 10 maja 1848 roku. (wg innych źródeł resztki oddziału Mierosławskiego poddały się w **Murzynowie Kościelnym**). Tak zakończyło się Wielkopolskie powstanie Wiosny Ludów.

Główne wydarzenia Wiosny Ludów w 1848r

3.2.5. Szlak Kościołów Drewnianych (poz. 12 w tabeli)

Wspaniała, drewniana architektura sakralna stanowi nieodłączny element polskiego krajobrazu. Na terenie Wielkopolski zachowało się ich 230 i występują w pewnych, nieregularnych skupiskach np. pomiędzy rzeką Główną a Wełną (ok. 30 obiektów), w pasie pomiędzy Grodziskiem Wlkp, a Leszmem (ok. 30 obiektów), na ziemi kaliskiej (ok. 25 obiektów) itd. Kościoły drewniane ziemi średzkiej występują w większym skupisku, które dałoby się zlokalizować w pasie pomiędzy Koninem a Poznaniem. Do grupy tej należy 9 kościołów w historycznych granicach ziemi średzkiej (**Siekierki Wlk, Czerlejno, Kleszczewo, Gułtowy, Giecz, Murzynowo Kościelne, Bagrowo, Mączniki i Śnieciska**), a uwzględniając granice dzisiejszego powiatu oraz historycznej ziemi średzkiej i bezpośrednią okolicę możemy mówić o liczbie 15 obiektów. (Dodatkowo: **Gogolewo, Panienska, Lgów, Opatówko, Czeszewo, Boguszynek**). Szlak kościołów drewnianych ziemi średzkiej obejmuje 5 obiektów z terenu powiatu i dodatkowo cztery z terenu ziemi średzkiej.

Wyruszamy na północ, przez Janowo do **Mącznik (5 km)**. To najstarszy drewniany kościół ziemi średzkiej, konstrukcji zrębowo - szkieletowej, pw. św. Wawrzyńca. Przy kościele nekropolia rodziny Madalińskich. Z Mącznik powracamy na drogę powiatową do Nekli i kierujemy się do **Bagrowa (9 km)**. Niewielka wieś leży z lewej strony, od drogi głównej. Mieści się w niej zrębowy kościółek pw. św. Katarzyny z 1751r. Niestety pierwotna wieża została skrócona do obecnej postaci z uwagi na zły stan techniczny obiektu.

Z Bagrowa wracamy do drogi na Neklę, a następnie podążamy w kierunku Dominowa, wsi gminnej, by przez Mystki dostać się do **Murzynowa Kościelnego (22 km)**. Tutaj napotykamy dość osobliwą konstrukcję drewniano – murowaną. Oto bowiem do pierwotnej, zrębowej konstrukcji z lat 1739-42 dobudowano w pocz. XXw. murowane przedłużenie nawy.

Z Murzynowa Kościelnego, przez Targową Górkę kierujemy się do prastarego **Giecza (42 km)**. Mijając wspaniałe romański kościół pw. NMP, stanowiący ongiś centrum handlowej osady jedziemy do Grodziszczka. Stoi tam zrębowy kościół z 1767 roku, pw. św. Jana Chrzciciela. Tuż obok, po północnej stronie nawy odkryto fundamenty przedromańskiego, monumentalnego kościoła grodowego pod tym samym wezwaniem.

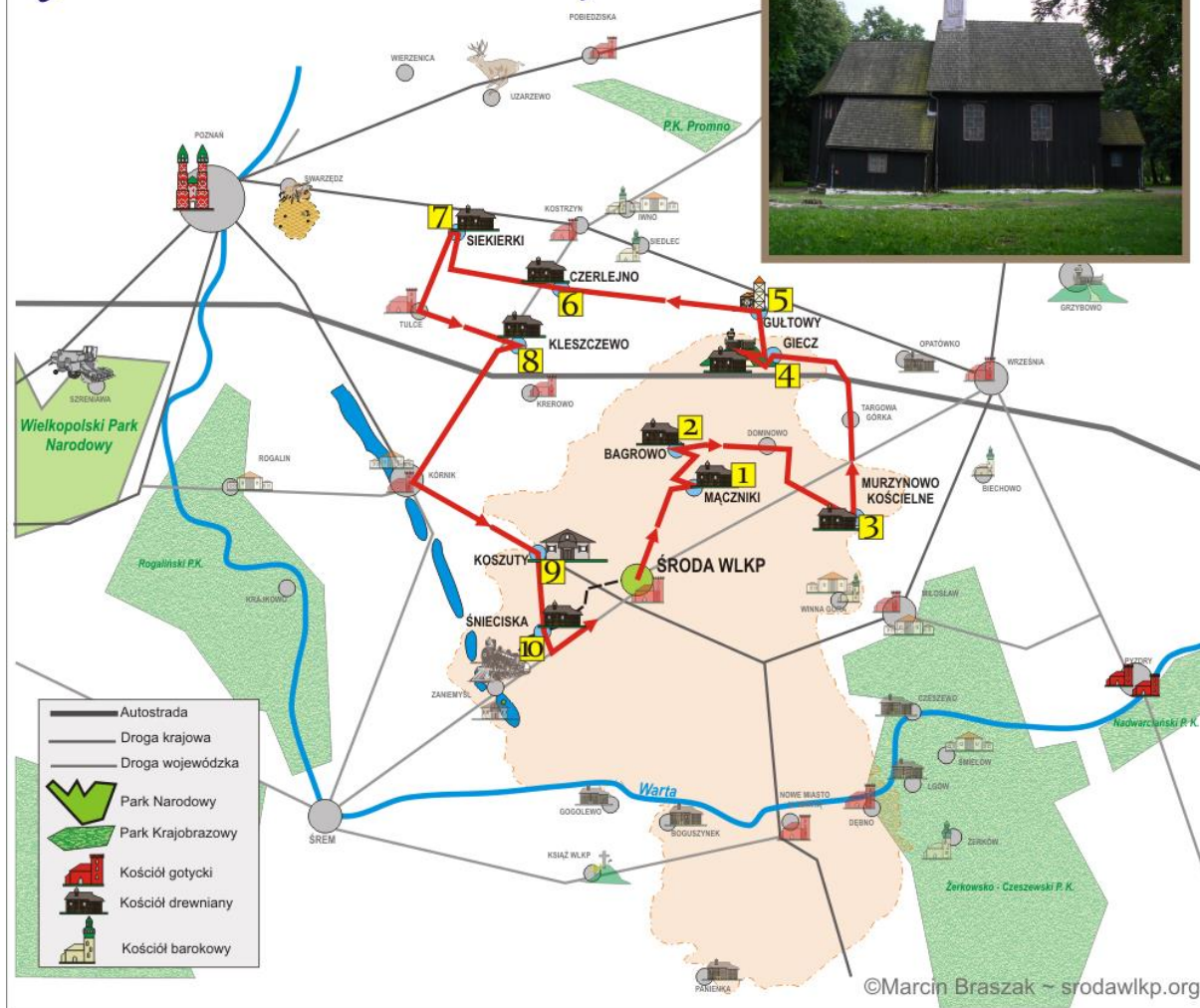
Z Giecza niedaleko do **Gułtów (46 km)**. Tuż obok pałacu Bnińskich stoi kościół pw. św. Kazimierza z lat 1737-38 o jedynej, spośród wszystkich 15 obiektów wokół Środy, konstrukcji szkieletowej.

Z Gułtów udajemy się do **Czerlejna (53 km)** i zrębowego kościoła pw. Wniebowzięcia NMP z 1743 roku. Następnie na trasie **Siekierki Wlk (60 km)**, najdalej na północny zachód wysunięty obiekt trasy. We wsi stoi zrębowy kościół pw. św. Jadwigi Śląskiej. Z Siekierki jedziemy do Kleszczewa przez Tulce, gdzie odwiedzić możemy jeden z najstarszych gotyckich kościołów w Wielkopolsce. W **Kleszczewie (68 km)** spotykamy zrębowy kościół pw. Wszystkich Świętych z lat 1760-62.

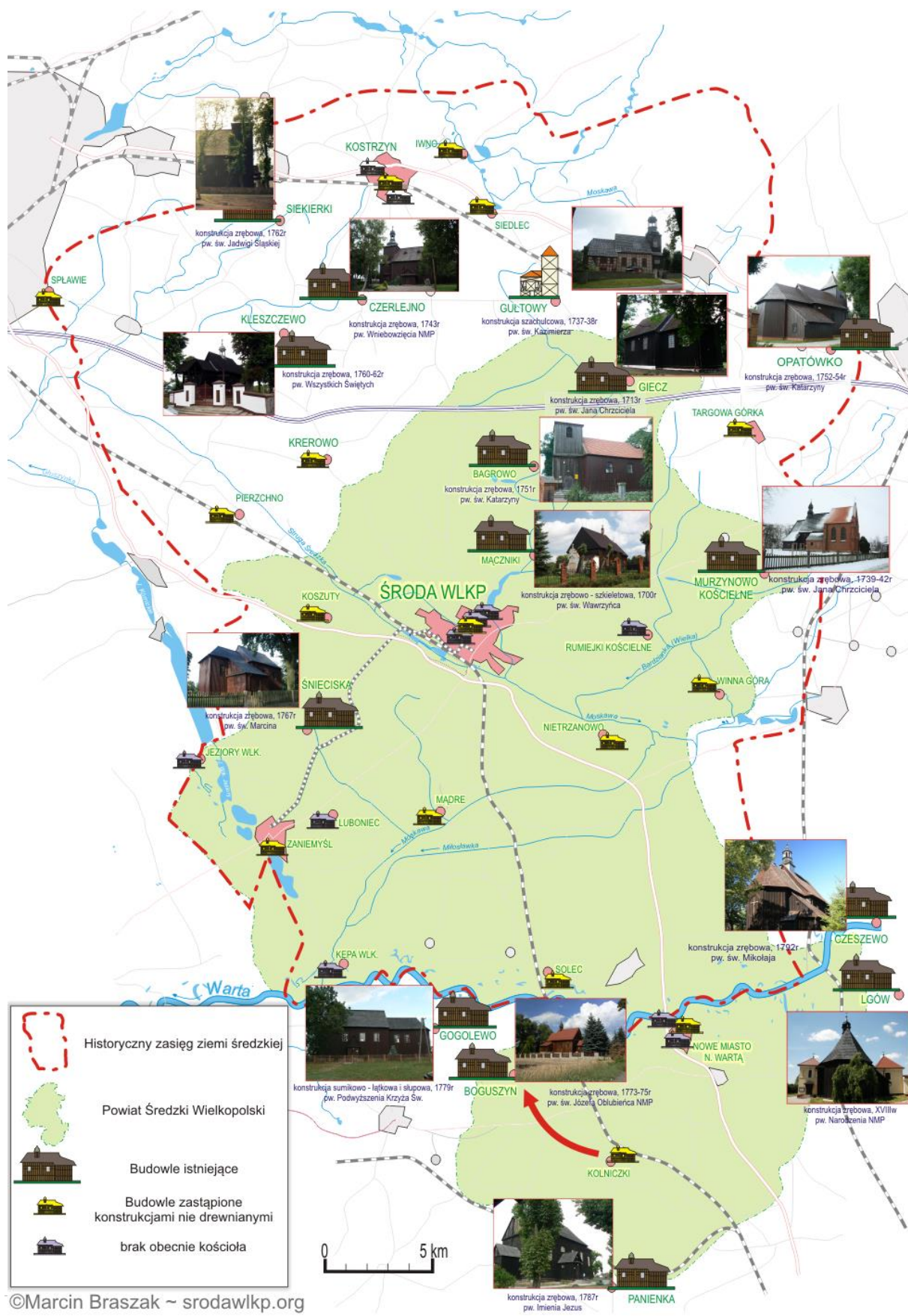
Kierujemy się na Kórnik, a następnie w Koszutach odbijamy na **Śnieciska (94 km)**. We wsi stoi zrębowy kościół pw. św. Marcina z 1767r. Wewnątrz polichromie z 1929 roku i ciekawy napis w kruchcie, będący swoistym podpisem cieśli. Ze Śniecisk wracamy do **Środy (104 km)**.

SZLAKI KULTUROWE ZIEMI ŚREDZKIEJ

Szlak kościołów drewnianych

KOŚCIOŁY DREWNIANE ZIEMI ŚREDZKIEJ

3.2.6. Szlak Wybitnych Wielkopolan (poz. 14 w tabeli)

Szlak Wybitnych Wielkopolan zwany też jest szlakiem bohaterów serialu „Najdłuższa wojna Nowoczesnej Europy” wg scenariusza Stefana Bratkowskiego. Okres zaborów w Wielkopolsce upłynął, tak jak w pozostałych częściach Polski, na walkach o niepodległość (insurekcja kościuszkowska, powstanie 1806 roku, Wiosna Ludów, Powstanie Wielkopolskie), ale także na innej walce, cichej, konsekwentnej, organicznej walce o Polskość prowadzonej na froncie gospodarczym, kulturalnym i religijnym. Nigdzie indziej w kraju, ten rodzaj walki nie miał aż tak olbrzymiego znaczenia i aż tylu sukcesów. Tylko w Wielkopolsce udało się, bowiem utrzymać warunek podstawowy takiej walki – ciągłość świadomych pokoleń.

Szlak rozpoczyna się w **Środzie**. Tutaj działali tak znani społecznicy jak ks. Augustyn Szamarzewski, ks. Teofil Kegel i ks. Meissner. Warto obejrzeć związaną z nimi Kolegiatę pw. Wniebowzięcia NMP, rynek z budynkiem banku spółdzielczego (dawny Bank Ludowy wg. pomysłu ks. Szamarzewskiego), planty z obeliskiem ku czci ks. Kegla czy budynek liceum im. Powstańców Wielkopolskich, z tablicą upamiętniającą akt Powstania, w którym niebagatelną rolę odegrał ks. Meissner. Na średzkim cmentarzu, w kwaterze powstańców Wielkopolskich, prócz grobów powstańczych jest też i mogiła ks. Meissnera.

Ze Środy kierujemy się do **Winnej Góry (12 km)**, by uczcić pamięć bohatera hymnu narodowego gen. Jana Henryka Dąbrowskiego, który stał się jej właścicielem na mocy donacji napoleońskiej. Tutaj też, w kaplicy miejscowego, barokowego kościoła znajduje się jego grobowiec, a w pałacu wzniesionym przez wnuka generała znajduje się Muzeum.

Szlak wiedzie do **Miłosławia (14 km)** Mielżyńskich i Kościelskich. Obydwa rody odegrały niebagatelną rolę w „Najdłuższej wojnie”. Mielżyńscy w czasie okresu Wiosny Ludów, zaś Kościelscy w drugiej połowie stulecia. To z inicjatywy Józefa Kościelskiego w miłosławskim parku stanął pierwszy w Polsce pomnik Juliusza Słowackiego, a uroczystość jego odsłonięcia była wielką patriotyczną manifestacją.

Dalej, przez Miąskowo i Brodowo jedziemy do **Zaniemyśla (40 km)**. Położony na południowo-wschodnim krańcu polodowcowej rynny jezior kórnicko-zaniemyskich słynie z pierwszego w rymnie, Jeziora Raczyńskiego z wspaniałą Wyspą, ongiś własnością wybitnego Wielkopolanina, patrioty, mecenasa kultury Edwarda hr. Raczyńskiego. W zbudowanym na wyspie domu w stylu szwajcarskim szukał wytchnienia od nie zawsze przyjaznego mu społeczeństwa. Tutaj również tragicznie zginął i pochowany został we wspaniałym grobowcu przy Zaniemyskim kościele pw. św. Wawrzyńca.

Podróżujemy do **Śremu (52 km)**, gdzie działały tak wybitne postacie jak ks. Piotr Wawrzyniak, animator polskiej bankowości, przeciwstawionej pruskiej machinie gospodarczej czy Heliodor Święcicki, wybitny lekarz i społecznik, rektor Uniwersytetu Poznańskiego. Warto obejrzeć śremską farę, pomnik i tablice poświęconą ks. piotrowi Wawrzyniakowi oraz mogiłę powstańców 1848 roku.

Szlak wiedzie do **Wyrzeki (61 km)**, rodzinnej miejscowości ks. Piotra Wawrzyniaka (tablica pamiątkowa na rodzinnym domu), po czym skręca w granice Parku Krajobrazowego im. Dezyderego Chłapowskiego. Tutaj pierwszy na trasie jest **Rąbniń (65 km)**. Przy gotyckim, XV – wiecznym kościele pw. św. Piotra i Pawła znajduje się nekropolia Chłapowskich w tym Gen. Dezyderego Chłapowskiego, adiutanta Napoleona, wybitnego wodza Powstania Listopadowego, gorącego orędownika modernizacji rolnictwa, społecznika. Obok pochowana jest też żona generała Antonina i jej siostra Joanna, żona Wielkiego Księcia Konstantego.

Pięć kilometrów od Rąbnia leży **Turew (70 km)** siedziba Dezyderego Chłapowskiego. Przy barokowym dworze, do którego przylega neogotycka kaplica, głąz z tablicą upamiętniającą

pałacu. W parku stoi dąb Dezydery o obwodzie 780 cm. Z Turwi podążamy przez Czempień do **Manieczek** (97 km), miejscowości należącej w latach 1781-1822 do autora słów hymnu narodowego - Józefa Wybickiego. Dalej szlak wiedzie w kolejne miejsce związane z Wybickim – do **Brodnicy** (101 km). Przy kościele znajduje się symboliczna mogiła Wybickiego. Jedziemy przez Mosinę do **Poznania** (146 km), wprost na „poznańską skałkę”, czyli nekropolię wybitnych Wielkopolan przy kościele pw. św. Wojciecha. Spotkamy tutaj pochówki m.in. Józefa Wybickiego, Antoniego Amilkara Kosińskiego, Andrzeja Niegolewskiego, Pawła Edmunda Strzeleckiego. W specjalnej urnie są również: serce Gen. Jana Henryka Dąbrowskiego i prochy Ignacego Prądzyńskiego. W nawie gotyckiego kościoła mieści się też sarkofag Karola Marcinkowskiego. Warto zwiedzić także rynek poznański i okolice Bazaru, miejsc związanych z bohaterami „najdłuższej wojny”. Ostatni na trasie **Kórnik** (168 km), z zamkiem Działyńskich i Zamojskich, wybitnych mecenasów kultury.

3.2.7. Szlak Kolei Wąskotorowej (poz. 15 w tabeli)

Średzka Wąskotorówka to skarb, którego wartość trudno przecenić. Wystarczy zobaczyć tłumy pasjonatów, którzy podróżują po świecie, przemierzając kontynenty, by oglądać kolejki takie jak średzka. A średzka należy do tych pierwszozigowych, bo od ponad stu lat jest ciągle pod parą, pomimo kursów ograniczonych praktycznie do sezonu letniego. Spełnia niebagatelną, atrakcyjną rolę nowoczesnego produktu turystycznego, którego przyszłość zależy od powszechnej świadomości jej wartości. Trasa zaczyna się w **Środzie**, na stacji Środa Miasto. Do 1968 roku z tej stacji kolejka jeździła dwoma szlakami: dwunastokilometrowym, istniejącym do dzisiaj, oraz ponad stu kilometrowym do Kobylegopola. Szlak do Kobylegopola ostatecznie rozebrany został do końca lat 70-tych, a do dziś pozostało po nim ledwo kilka materialnych śladów. Stacja Środa Miasto składa się z rozbudowanego, manewrowego torowiska, parowozowni, budynku kasy – muzeum, kilku budynków gospodarczych, budynku mieszkalnego z okresu międzywojennego i zadaszonego peronu. Do dziś zobaczyć tu można m.in. ciekawe wagony towarowe, w tym specjalne do przewozu drewna, platformy, drezynę (można nią się nawet przejechać) i pług. Zwiedzić można także parowozownię. Z ulicy Niedziałkowskiego, przy której zlokalizowana jest stacja Środa Miasto przejeżdżamy na ulicę Sportową, przy końcu której istnieje stacja Środa Wąskotorowa (0,5 km), zwana także przeładownią. Rozbudowane torowisko manewrowe dziś już w większości jest nieużywane. Ongiś mieściła się tu także nastawnia i kilka innych, niewielkich budynków eksploatacyjnych. Szlak odchodzi od normalnotorowego szlaku kolejowego Poznań - Kluczbork na wysokości ulicy Kościuszki, by szerokim łukiem wjechać na żelbetonowy, łukowy most, którym przekroczy tę linię. Długi nasyp zjazdowy, zwany kipą i przejazd przez teren Obszaru Chronionego Krajobrazu Bagna Średzkie kończy średzki odcinek wąskotorówki. Na północnym skraju „Bagien średzkich” kolejny żelbetonowy most, tym razem na Strudze Średzkiej.

Następna stacja **Słupia Wielka** (5 km), wcześniej jednak szlak kolejki biegnie malowniczym wąwozem. Tuż obok stacji kolejki mieści się główna siedziba Centralnego Ośrodka Badania Odmian Roślin Uprawnych. Po przeciwnej stronie torów eklektyczny dwór z parkiem, siedziba dyrekcji ośrodka. Po niespełna dwóch kilometrach szlak przecina drogę ze Słupi do Śniecisk, a tuż przed przejazdem mieści się stacja **Annopole** (7 km).

Dalej szlak odbija w lewo, w kierunku wsi **Płaczki** (8 km). Przed osiągnięciem stacji, w połowie drogi pomiędzy Annopolem i Płaczkami, widać wspaniałą panoramę pozostającej oddali Środy. Szczególne wrażenie robi ogromny zbiornik średzkiej cukrowni. W Płaczkach obejrzeć można dwuczłonowy, neobarokowy i neorenesansowy dwór z 2 poł. XIXw i pocz. XXw. Kolejna stacja na trasie to Śnieciska (10 km). Centrum wsi, z drewnianym, zrębowym kościołem św. Marcina pozostaje kilkaset metrów na zachód od stacji. Po przejeździe drogi Śnieciska – Brzostek szlak napotyka kolejny żelbetonowy most.

Kolejne dwa kilometry i **Polwica** (12 km). Eklektyczny dwór w Polwicy to miejsce narodzin najwybitniejszego wielkopolskiego poety romantyzmu Ryszarda Berwińskiego. Po wyjeździe ze stacji widać już zabudowania **Zaniemyśla**, stąd bowiem do stacji końcowej ledwie 2 kilometry. Po niespełna czternastu kilometrach i zaliczeniu sześciu stacji kolejka wjeżdża do Zaniemyśla (14 km).

3.2.8. Szlak Napoleoński (poz. 8 w tabeli, w poprzednim brzmieniu: szlak Napoleona)

10 maja 2011 roku przedstawiciele sześciu powiatów: jarocińskiego, gostyńskiego, kościańskiego, leszczyńskiego, średzkiego i śremskiego podpisali porozumienie, którego celem jest promocja nowego (?) szlaku turystycznego Szlak Napoleoński. Dziwić może nieco sformułowanie „nowego”, bo przecież Szlak Napoleoński funkcjonuje w pejzażu województwa co najmniej od 2006r (Urząd Marszałkowski i WBPiCAK w Poznaniu). Co ciekawe ten „nowy” szlak obejmuje zupełnie inne niż dotychczas miejscowości. Na razie jednak wiele do życzenia pozostawia sam fakt promocji szlaku (żenujący poziom strony internetowej) jak i jego niejasny przebieg. Na terenie powiatu na szlaku znalazły się tak jak do tej pory Środa i Jarosławiec a nowym elementem jest Winna Góra, związana przecież silnie z epoką napoleońską postacią Jana Henryka Dąbrowskiego.

3.3. Parki Kulturowe i Archeologiczne Parki Kulturowe

Najnowszym pomysłem promocji, ale także ochrony dóbr kultury materialnej zarówno tej historycznej jak i współczesnej jest idea **Parku Kulturowego i Archeologicznego Parku Kulturowego**. Dotychczas utworzono na terenie województwa wielkopolskiego jeden taki park. Jest to Mickiewiczowski Park Kultury (mapa poniżej) obejmujący miejsca związane z pobytem Adama Mickiewicza w 1831 roku oraz silny do dzisiaj kult poety w tych okolicach. Park obejmuje Żerków oraz Brzostków, Gęczerw, Lgów i Śmiełów i powstał 28 września 2007 roku. Planuje się utworzenie ponadto: (w okolicy Środy)

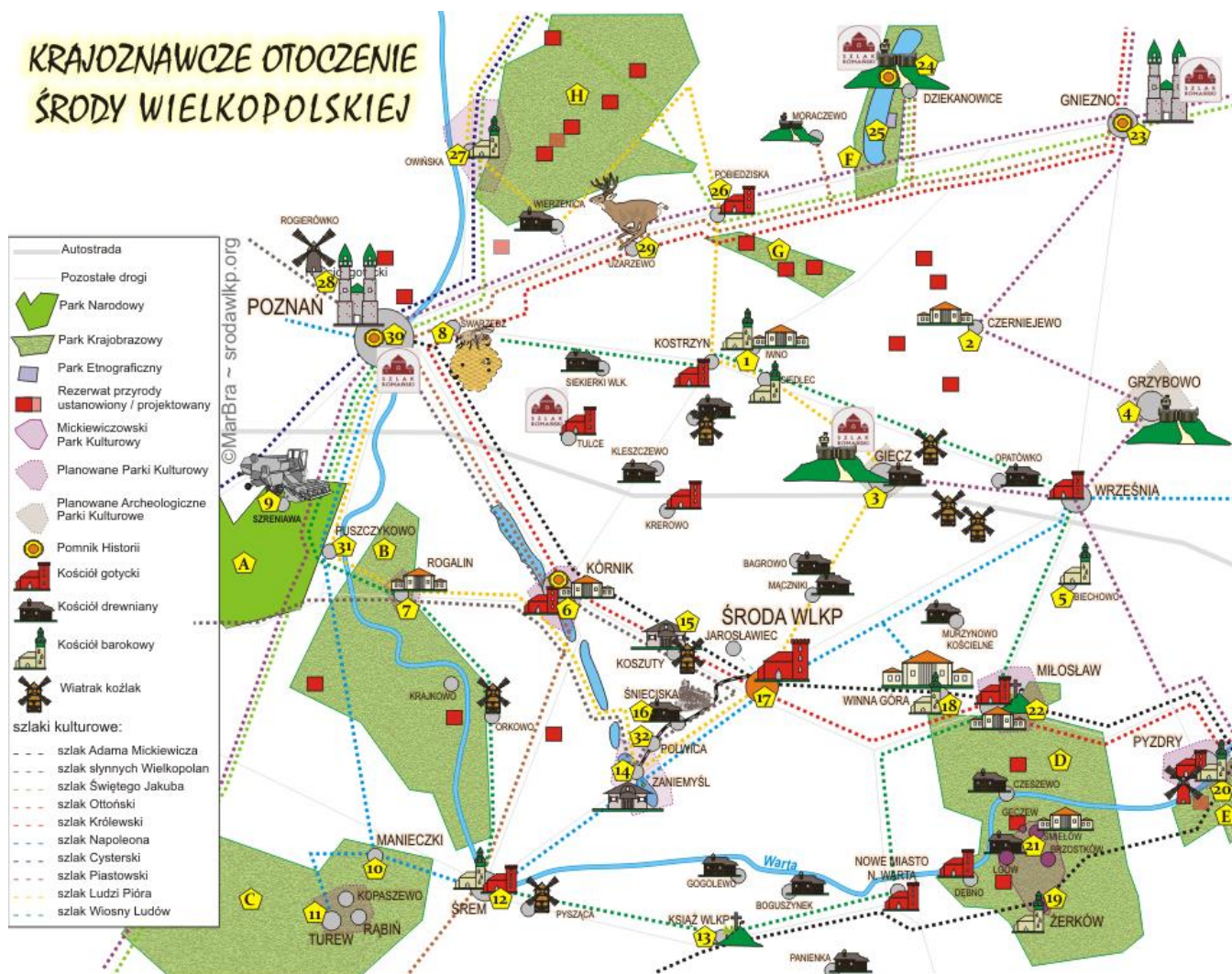
- Miłosławskiego Parku Kultury Tradycji Ziemiańskiej;
- Parku Kultury Tradycji Rolnych Chłapowskich (Turew, Rabiń i Kopaszewo);
- Park kultury Pyzdry;
- Kórnicko - Zaniemyśko - Rogaliński Park Kultury (Kórnik, Rogalin, Bnin i Zaniemyśl).

Planuje się także utworzenie następujących Archeologicznych Parków Kultury:

- Archeologiczny Park Kultury w Gieczu
- Archeologiczny Park Kultury w Grzybowie

Obiekty o znacznej wartości kulturowej mogą otrzymać miano **Pomnika Historii**. W Wielkopolsce są to obecnie:

- Rezerwat archeologiczny w Biskupinie - uznany za Pomnik Historii zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 roku (Monitor Polski 1994 nr 50 poz. 412).
- Gniezno – katedra pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Wojciecha - uznana za Pomnik Historii zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 roku (Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 416).
- Zespół Klasztorny w Gostyniu - Głogówku - uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 26 lutego 2008 r. (Dz. U. 2008 nr 52 poz. 305 i 306).
- Kórnik – zespół zamkowo-parkowy wraz z kościołem parafialnym – nekropolią właścicieli - uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 15 czerwca 2011 r. (Dz. U. nr 143 poz. 836).
- Dawne opactwo cysterskie w Łądzie nad Wartą - uznane za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z dn. 17 czerwca 2009 (Dz.U. 2009 nr 104 poz. 861).
- Lubiń - zespół opactwa benedyktyńskiego - uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 9 grudnia 2009 roku (Dz. U. Nr 214 Poz. 1659).
- Wyspa - Ostrów Lednicki, położona na Jeziorze Lednickim. Granica zespołu zabytkowego obejmuje wyspę Ostrów Lednicki na Jeziorze Lednickim.
- Historyczny zespół miasta Poznania - uznany rozporządzeniem Prezydenta RP z 28 listopada 2008 r. (Dz. U. 2008 nr 219 poz. 1401).

- A. Wielkopolski Park Narodowy – 9600ha (z otuliną 14840), 1957
- B. Rogaliński P.K. – 12750ha, 1997
- C. P.K. im Gen. Dezyderego Chłapowskiego – 17200ha, 1992
- D. Żerkowsko – Czeszewski P.K. – 15640ha, 1994
- E. Nadwarciański P.K. – 13428ha, 1995
- F. Lednicki P.K. - 7652,5ha, 1998
- G. P.K. Promno – 2077ha, 1993
- H. P.K. Puszcza Zielonka – 11439ha, 1993

- 1. Iwno - Pałac Mielżyńskich - stadnina koni.
- 2. Czarniejewo - Pałac Lipskich i Skórzewskich.
- 3. Giecz - Rezerwat archeologiczny w Gieczu - oddział Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, 3,6 ha - 1959, ruiny palatium, kościół św. Mikołaja i NMP.
- 4. Grzybowo - Pracownia Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy - Gród w Grzybowie.
- 5. Biechowo - Sanktuarium MB Pocieszenia, zespół klasztorny o.o. Filipinów, obecnie Paulinów.
- 6. Kórnik - Zamek Działyńskich, Arboretum.

7. Rogalin - Pałac Raczyńskich.
8. Swarzędz - Skansen i Muzeum Pszczelarstwa im. prof. Ryszarda Kosteckiego.
9. Szreniawa - Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Spożywczego.
10. Manieczki - Dworek Józefa Wybickiego.
11. Turew - Siedziba gen. Dezyderego Chłapowskiego.
12. Śrem - zespół klasztorny franciszkanów.
13. Książ - Mogiły powstańców 1848r.
14. Zaniemyśl - Dom w stylu szwajcarskim Edwarda hr. Raczyńskiego.
15. Koszuty - Dwór polski modrzewiowy z XVIIIw, Trzy wiatraki koźlaki.
16. Środa Wlkp - Zaniemyśl - Średzka Kolej Wąskotorowa.
17. Środa Wlkp - Kolegiata Wniebowzięcia NMP z XVw, pomnik J.H. Dąbrowskiego.
18. Winna Góra - Siedziba J. H. Dąbrowskiego.
19. Żerków - Barokowy kościół pw. św. Stanisława Biskupa z renesansową kaplicą Roszkowskich.
20. Pyzdry - Fara, zespół pofranciszkański, korpus wiatraka holendra.
21. Śmiełów - Pałac Gorzeńskich - Muzeum Adama Mickiewicza.
22. Miłosław - Pałac Mielżyńskich i Kościelskich, Mogiły powstańców 1848r.
23. Gniezno - zabudowa Wzgórza Lecha (katedra - Pomnik Historii), kościół Bożogrobowców, fara, zespół klasztorny Franciszkanów, Muzeum Początków Państwa Polskiego.
24. Dziekanowice - Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, Kościół grodowy, Palatium i baseny chrzcielne w kaplicy
25. Dziekanowice - Wielkopolski Park Etnograficzny - Oddział MPP.
26. Pobiedziska - Skansen miniatur.
27. Owińska - Barokowy zespół pocysterski.
28. Rogierówko - Wiatrak holender - Muzeum, Oddział MPP na Lednicy.
29. Uzarzewo - Muzeum Przyrodniczo – Łowieckie.
30. Poznań - Zespół Ostrowa Tumskiego z katadrą, kościoły gotyckie miasta lokowanego i przedlokacyjnego, zespół "poznańskiej skałki", kościół św. Małgorzaty i Śródka, zespół fortów i cytadeli, kościół Wszystkich Świętych, zespół Franciszkanów i wzgórza Przemysła, kościół św. Józefa i cmentarz, kościół Bernardynów, XIX - wieczne budowle okresu zaboru (m.in. opera poznańska, Collegium Minus, bazar).
31. Puszczykowo - Muzeum Arkadego Fiedlera.
32. Polwica – miejsce urodzenia Ryszarda Berwińskiego.

SZLAK CYSTERSKI W WIELKOPOLSCE

©Marcin Braszask ~ srodawlkp.org

3.4. Szlaki rowerowe

Bardzo szybki rozwój cechuje również **szlaki rowerowe**, z których na naszym terenie spotykamy:

1. **Transwielkopolska trasa Rowerowa** (TTR, kolor zielony), podzielona na dwa odcinki:
 - Północny; Poznań – Okonek w pow. Pilskim, 200 km
 - Południowy; Poznań – Siemianice w pow. Kępińskim, 280 km. Przez powiat średzki przebiega część szlaku na długości 22,2 km m.in. przez Bieganowo, Środę i Winną Górę (patrz: plan Żerkowsko- Czeszewskiego P.K.)
2. **Nadwarciański Szlak Rowerowy** (NSR, kolor niebieski), o długości 260 km, biegnący od Uniejowa (woj. łódzkie) do Poznania wzdłuż malowniczych meandrów Warty. W naszym powiecie Szlak przekracza Wartę w Czeszewie z północnego brzegu na południowy i dalej wzdłuż Warty biegnie przez Nowe Miasto do Śremu.
3. **Żerkowsko - Czeszewska Ósemka**. Szlak podzielony na dwa: czarny (Miłostaw - Winna Góra - Białe Piątkowo - Czeszewo - Pogorzelica - Śmiełów - Brzostków - Raszewy - Żerków) i czerwony (Żerków - Bieździadów - Dębno - Orzechowo - Czeszewo - Mikuszewo - Miłostaw). Długość: 66,8 km
4. **Pierścień Rowerowy Dookoła Poznania** (PP, kolor pomarańczowy) (Biedrusko - Kostrzyn - Tulce - Bnin - Mosina - Komorniki). Długość: 173 km
5. **Międzynarodowy szlak rowerowy Eurovelo R-9 (EV 9)** (Pulla w Chorwacji - Gdańsk) (na terenie wielkopolski: Poznań - Luboń - Puszczykowo - Mosina - Żabno - Sulejewo - Brodnica - Przylepki - Manieczki - Krzyżanowo - Blociszewo - Rąbiń - Łuszkowo - Zbechy - Bieżyń - Lubiń - Żelazno - Stankowo - Stary Gostyń - Gostyń - Grabonóg - Tenecznicza - B odzewo - Domachowo - Sułkowice - Gębice - Krzyżanki - Skoraszewice - Kołaczkowice - Dłoń - Kołaczkowo - Jutrosin - Dubin - Zaorle)
6. **Ziemiański Szlak Rowerowy** (ZSR, kolor zielony) (kilka odcinków, m.in. Poznań , Mosina, Racot, Pakosław; trasa częściowo przebiega szlakiem R-9). Długość: 245,4 km
7. **Piastowski Trakt Rowerowy** (PTR, kolor czarny)

